

B. JESSIPOV JA N. GONTŠAROV

PEDAGOOGIKA

PEDAGOOGILISTELE KOOLIDELE

III JAGU

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

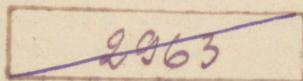
B. P. JESSIPOV ja N. GONTŠAROV

PEDAGOOGIKA

PEDAGOOGILISTELE KOOLIDELE

III JAGU

PEDAGOOGIKA AJALOOST

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

TARTU, 1947

2

A-16124

XXI PEATÜKK.

PEDAGOOGIKA AJALOOST.

Kasvatus tekkis siis, kui inimene eraldus loomariigist töö tõttu. Kasvatus oli tähtsamaid külgi inimese töötegevuses ja sai inimühiskonna arengu möödapääsmatuks eelduseks.

Kui kasvatus eraldus eriliseks funktsiooniks, s. o. kui ta sai ühe inimrühma tegevuseks ja kui tekkisid erilised asutised õpetamise jaoks (koolid), hakkas arenema pedagoogiline mõte ja kujunema kasvatusteadus — pedagoogika.

Pedagoogiliste ideede esimese sõnastuse, enamvähem süstemaatilises käsitluses leiame vana-kreeka filosoofide, peamiselt Platoni ja Aristotelese teostes.

Vana-maailma mälestusmärgid näitavad meile teataval määral ka selle aja koolide praktilist tegevust.

Keskajal oli kasvatus ja hariduse korraldus peamiselt võimalike käes, ja pedagoogika ühes teiste teadustega muutus teoloogia teenriks.

Renessansi ajastu andis uued ideed elulise kasvatus, ilmliku hariduse kohta (kõrvuti usulise kasvatusega).

XVII saj. ilmub suure slaavi pedagoogi Jan Amos Komensky teostes pedagoogika esimene süstemaatiline käsitlus. Temaga alustamegi pedagoogika ajaloo lühikursuse. Lääne-Euroopa pedagoogika ajaloo tutvustame siin ainult kahte esindajat, kes annavad kõige enam väärtuslikke ideid algõpetuse ja -hariduse väljaarendamiseks — Komensky't ja Pestalozzi't.

Pedagoogilise õppeasutise pedagoogika kursuse ajalooline osa on põhiliselt pühendatud alghariduse ajaloole ja eesrindliku pedagoogilise mõtte ajaloole Venemaal.

1. Jan Amos Komensky.

§ 1. Lühike elu- Jan Amos Komensky sündis 1592. a.
lugu. Määrimaal praeguse Tšehhoslovakkia

territoriumil ja oli rahvuselt tšehh. Komensky isa oli mölder ja kuulus böömi vendade seksti. Komensky kaotas 12-aastaselt vanemad ja siis jäi ta sugulaste kasvatada. Pärast algkooli lõpetamist tegeles poiss umbes kolm aastat füüsilise tööga ega saanud astuda keskkooli, sest et hooldajad polnud huvitatud andeka sugulase hariduse jätkamisest. Alles 16-aastasena astub Komensky kesk- (ladina-) kooli.

Selle aja koolid tarvitasid raskeid õppemeetodeid, tuli väga palju pähe õppida, õpetust anti ladina keeles. Selles koolis ilmutas Komensky hiilgavaid võimeid ja siin tekkis tal kriitiline suhtumine õpetuse korraldusse ja õppemeetodeisse.

Pärast keskkooli lõpetamist saadeti anderikas noormees böömi vendade kulul haridust jätkama Herborni ülikooli, kus ta eriti palju töötas vana-maailma mõtlejate ja humanistide teoste tundmaõppimisel. Humanistide teosed avaldasid eriti tugevat mõju Komensky maailmavaate ja veendumuste kujunemisele. Pärast Herborni ülikooli lõpetamist astus Komensky Heidelbergi ülikooli. Oma hariduse viib Komensky lõpule Euroopas reisides.

Kodumaale tagasi tulnud, asus Komensky böömi vendade kooli etteotsa ja hakkas selle vennaskonna preestriks. Kogu ta edaspidine elu oli lähimalt seotud böömi vendade ühinguga. Böömi vendade usulahk oli kõige demokraatlikumaid usulahke; ta võitles katoliku kiriku dogmade ja mõisnike surve vastu. Böömi vennad elasid kui suure tööpere liikmed, vastastikku

aidates ja toetades üksteist. Selle aja kohta pöörasid nad palju tähelepanu haridusele ja hakkasid teostama üldist algharidust.

Jan Amos Komensky, olles kooli juhataja, tegutses energiliselt kooli reorganiseerimise ja uute õppemeetodite tarvituselevõtmise alal.

Silmapaistva pedagoogi, uue üldharidusliku kooli asutaja viljakas ja mitmekülgne tegevus katkes 1618. a. alanud kolmekümneaastase sõjaga (1618—1648). Kolmekümneaastase sõja löögid langesid kogu karmusega Tšehhimaale. Pärast rasket lahingut Valgemäe juures Tšehhimaal kui iseseisev riik lakkas faktiliselt olemast. Böömi vennad sattusid raske tagakiusamise alla sakslaste poolt ja olid sunnitud endid mägedes ja metsades varjama, kannatades rasket puudust.

Komensky kaotas kogu oma perekonna, hukkusid ta käsi kirjad, visa ja kestva töö vili. Ta oli sunnitud ühes määri vendadega armastatud kodumaalt lahkuma. Pärast kauakestnud rännakuid peatus ta poola linnas Lesznos. Siin jätkab Komensky temale armsaks saanud koolitööd ja kirjutab rea pedagoogilisi töid, mis tegid slaavi pedagoogi nime tuttavaks kogu haritud maailmale.

Komensky kutsuti Inglismaale ja Rootsimaaale uute koolide asutamiseks ja vanade reorganiseerimiseks. Samasugust tööd teostas ta ka Ungaris.

Rännates mööda mitmesuguseid Euroopa maid, unistas Komensky näha oma kodumaad õnnelikuna ja sõltumatuna. Suurim pedagoog, humanist ja demokraat Komensky mitte ainult pani aluse pedagoogilisele teadusele, vaid õpetas ka praktiliselt uute, tema poolt väljatöötatud meetodite järgi, mis põhiliselt erinesid skolastilistest õppeviisidest; selles on ta suurim teene inimsoo ees. Ei maapagu, ega rasked puudused elus murdnud selle silmapaistva inimese raudset tahet ja keevat energiat. Kogu elu andis ta oma rahva ja inimsoo teenimisele.

Jan Amos Komensky suri 1670. a.

Kõige täielikumalt on Komensky pedagoogilised ideed käsitletud ta põhiteoses „Suur didaktika” (Didactica magna).

§ 2. Komensky koolihariduse süsteemist.

Jan Amos Komensky omistab kasvatusel inimese elus määratu suurt tähtsust. Kasvatus teeb inimese inimeseks. Komenskyle on inimene „kõige täiuslikum, kõige kaunim olend”, kuid selliseks võib ta saada ainult kasvatusel tulemusena. Kasvatada tuleb Komensky arvates kõiki inimesi, sõltumata ühiskondlikust seisust, mitte aga ainult valituud. Haridust on kõigile vaja. „Kes kahtleks selles, et kasvatusel on vaja nürimeelseile inimestele, et vabastada neid loomupärasest nürimeelsusest? Kuid tõepoolest vajavad kasvatusel palju enam andekad inimesed, sest et terav mõistus, mis ei tegele millegi kasulikuga, tegeleb kasutu, tühja ja hukutavaga. Kas ei ole rikkad ilma tarkuseta kui kliiddega nuumatud sead, kas ei osutu vaesed ilma asjade mõistmiseta koormakandjaks eesliteks? Mis muud on ilus ignorant kui sulgedega kaunistatud papagoi või, nagu keegi ütles, kuldtupp, millesse on pandud tinast mõök.”¹⁾

Siin esineb meie ees Komensky kui õpetlane-demokraat. Temale on rahvas kogu elu alus ja rahva kasvatusel teeb ta kõik võimaliku. Demokratism pole temale juhuslik keelelibastus, vaid kogu teaduslik-pedagoogilise tegevuse eesmärk. Vaatamata usulisele käsitlusvormile on Komensky töödes maapealne inimene tähelepanu keskuseks ja inimest on vaja kasvatada aktiivseks loovaks tegevuseks. Et aga inimene tegutseks üldiseks hüvanguks, on tarvis teda vajalikul viisil kasvatada; kui ta aga on halvasti kasvatatud, siis — ümber kasvatada.

---

¹⁾ J. A. Komensky, Valitud pedagoogilised teosed, I k., 1939, lk. 103—104.

Tolleaegset kooli nimetas Komensky „mõistuse piinakambriks” ja pidas vajalikuks luua uus kool, kus võiksid õppida kõik lapsed. Komensky esitas küsimuse „kõigi poiste ja tütarlaste üldisest algõpetusest kõigis linnades ja asulais, suur- ja väikekülades”. XVII saj. jaoks oli selline nõudmine erakordselt progressiivne. Sel ajal polnud palju kirjaoskajaid inimesi, rahva seas olid aga kirjaoskajad haruldaseks erandiks. Ja nüüd esitatakse väide — anda haridust mitte ainult rikastele, vaid ka vaestele, mitte ainult poistele, vaid ka tütarlastele.

Esitades üldise õpetuse teostamise ülesande, töötas Komensky välja ühtluskooli tüübi kogu rahva jaoks. See on ajaloos esimene hariduse ühtlussüsteem, mis hõlmab kõik perioodid, alates lapse varasema eaga ja lõpetades kõrgemate õppeasutistega. Koolitüübid määratakse kindlaks vastavalt neljale vanusejärgule — lapsepõlv, poisiga, noorus- ja meheaeg:

1. Emakool (kodune kasvatus) kuni 6 aasta vanuseni;
2. Emakeele kool igas suur- ja väikekülas 6—12-aastaste laste jaoks;
3. Kesk- (ladina) kool igas linnas 12—18-aastaste jaoks;
4. Akadeemiad suuremais linnades 18—24-aastaste noorte jaoks.

Emakoolis, emakeele koolis ja keskkoolis õpetatakse peaaegu ühtesid ja samu aineid, kuid laiendades ja süvendades vanemas eas olevaile lastele. Nii esitab Komensky õppematerjali jaotuse kontsentrilise süsteemi. Emakeele koolis (vastab meie algkoolile) soovitab Komensky õpetada järgmist: luge da emakeeles, kirjutada ilusasti, kiiresti, õieti, arvutada (ka arvelaual), mõõta pikkust, laiust, kaugust, laulda kõiki tarvitata vaid viise, teada Taaveti laule, kirikulaule, katekismust, piiblilugu, peamisi tekste pühakirjast, teada kõlbluse reegleid; tunda majandust ja poliitikat, aru saada sellest, mis toimub kodus ja linnas; õppida kõige vajalikumat kosmograafiast (esialgsed teadmised maateaduses),

võimalust mööda tutvuda enam või vähem üldiste käsitöövõtetega.

§ 3. Didaktilised põhilaused.

Komensky töötas välja mitte ainult koolihariduse ühtlussüsteemi, vaid põhjendas ka õppetunni organiseerimise vajaduse.

Skolastiline kool ta usulis-kirikliku alusega ehitati üles nii, et polnud rangelt kindlaksmääratud õppetöö algust ja lõppu, polnud jaotust klassideks, polnud tundi kui õppetöö põhivormi ja õpetati ladina keeles, aga mitte emakeeles. Komensky nõudis, et vastuvõtt kooli toimuks kord aastas, et lapsed oleksid rühmitatud klassidesse, et õpetataks meeldivate meetoditega ja emakeeles, ja et õppeainet ei õpitaks mehaaniliselt pähe.

Komensky surmast on möödunud ligi 300 aastat ja selle aja kestel täienes ja muutus klassi- ja tunnisüsteem, kuid tema teene on selles, et ta esimesena põhjendas ja praktiliselt teostas selle kõige ratsionaalsema õppesüsteemi.

Tunnetuse ja õppemeetodite aluseks võtab Komensky loomupärase printsiibi. Selle printsiibi mõte seisneb selles, et inimene on looduse osa. Olles looduse osa, alistub ta selle seadustele. Komensky ekslikult allutab kasvatusse kui ühiskondliku elu nähtuse looduseseadustele, aga mitte ühiskonnaseadustele. Teaduslike seletuste asemel annab ta mõnes küsimuses usulise tõlgenduse. Kuid tal on õigus selles, et õpetamisel ei saa ignoreerida lapse loomust, on vaja arvestada ta loomulikke jõude ja võimalusi.

Komensky rõhutab, et lapsed erinevalt omandavad ja peavad meeles õppeainet: ühed on alandlikud ja kuulekad, teised on tõrksad ja alistamatud, ühed taipavad kiiresti ja peavad kergesti meeles, teised pikaldaselt jne. Kõike seda tuleb kasvatajal arvestada.

On arusaadav, et minnes looduse radu, on noorsoo õpetamine kerge, kui:

- 1) asuda õpetusele õigeaegselt, kui mõistus pole veel rikunud;
- 2) õpetus valmistab mõistust vajalikult ette;
- 3) õppetöös minnakse üldisemalt üksikasjalisemale;
- 4) kergemalt raskemale;
- 5) kedagi ei koormata õppeaine liigse hulgaga;
- 6) igal alal minnakse edasi kiirustamata;
- 7) mõistusele ei sunnita peale seda, mis ei vasta vanusele ja õppemeetodile;
- 8) kõike vahendatakse välismeelte kaudu ja
- 9) vahendituks kasuks.

Lähtudes loomupärasuse printsiibist, töötas Komensky välja oma didaktika (õpetamise teooria). Tunnetamise aluseks loeb Komensky aistinguid. Pole midagi tunnetuses, väidab ta õieti, mida enne polnud aistinguis. „Sellepärast aga tuleks õpetust alustada mitte asjade suusõnalisest tõlgitsusest, vaid nende reaalsest vaatlemisest. Ja ainult pärast asja endaga tutvumist olgu temast juttu, mis selgitab asja mitmekülgsemalt.”²⁾

Komensky omistab meelteorganeile tunnetamisprotsessis erilist tähtsust. Aistingute andmed on ka õppetöö lähteks. Kui inimese tunnetamine põhineb välistel vaatlustel, siis tuleb õpetust nii korraldada, et tajumiseks oleks kasutatud suurem arv meeleorganeid.

Siit tuleneb didaktika esimene ja olulisim printsiip — näitlikkus. Selle nõude kuulutamine ja tõsine põhjendamine tol ajal, kui valitses sõnaline õppemeetod, oli erakordselt tähtis võitluses skolastilise kooliga. Komensky soovib vahenditult näidata õpilastele välise maailma esemeid. „Tuleb õpetada nii, et ini-

---

²⁾ J. A. Komensky, Valitud pedagoogilised teosed, I k., 1939, lk. 207.

mesed omandaksid teadmisi niipalju kui võimalik mitte raamatust, vaid taevast, maast, tammedest ja pöökpuudest, s. t. tunneksid ja õpiksid asju endid, aga mitte ainult võõraid tähelepanekuid ja tunnistusi asjust.”³⁾

Vaja on mitte ainult õppida nägema, vaid tuleb ka nähtust aru saada ja omandada teadmisi sellest — siit järgnevad Komensky didaktika juhtlauseid — teadlikkus, süstemaatilisus ja järjekindlus õppetöös.

Teadlikkus saavutatakse õppetöös Komensky seisukohalt sel teel, et ainet peab käsitlema antud vanusele arusaadaval kujul ja kõik olgu hästi seletatud. Pähe õppida on vaja see, mis on hästi aru saadud. Õpilaste mälu ei tule koormata liigsete üksikasjadega. Lastel peavad olema arusaadavad uuritavate nähtuste põhjused ja seosed nähtuste vahel. Õieti õpetada tähendab „avada võime ~~as~~just aru saada, et nimelt sellest võimest just kui elavast allikast voolaksid (teadmise) ojad”.⁴⁾

Kindlat ja teadlikku teadmiste omandamist soodustab õppetöö süstemaatilisus ja järjekindlus. Järgnev peab tugenema eelnevale, eelnev aga kindlustuma järgnevaga ja kõik kinnistuma harjutuste kaudu.

Sellised on lühidalt Jan Amos Komensky didaktika põhiprintsiibid. Nad pole oma tähtsust kaotanud ka meie päevil. Paljud hilisemad suured teoreetikud arendasid ja täiendasid neid suure slaavi pedagoogi õpetuse põhialuseid.

§ 4. Komensky kõlbelisest kasvatus- tusest.

Õpetamise teooria kõrval Komensky töötas välja ka laste kõlbelise kasvatuse süsteemi. Tema arvates peavad koolid olema „inimeste töökodadeks”. Põhilised

³⁾ J. A. Komensky, Valitud pedagoogilised teosed, I k., 1939, lk. 179.

⁴⁾ Sealsamas, lk. 177.

omadused, mida vaja kasvatada, on tarkus, mõõdukus, mehisus ja õiglus. Tarkust kasvatatakse heade juhatustega õppetöö kestel. „Mõõdukust õpitagu kogu õppeaja kestel, harjudes silmas pidama mõõdukust toidus ja joogis, unes ja ärkvel olles, töös ja mängus, kõnes ja vaikimises.”⁵⁾

Mehisuse hulka arvab Komensky „õilsa otsekohesuse ja vastupidavuse töös”. Iga voores areneb töö kaudu, aga mitte lobisemise teel, sellepärast aga omab tõsiseks tööks harjumuste kasvatus määratud tähtsust inimese kõigi moraalsete omaduste väljatöötamisel. „Tööharjumuse omandavad noormehed sel juhul, kui nad alatasa tegelevad mõnesuguse tõsise või huvitava asjaga”. „Õilis otsekoheusus saavutatakse sagedase läbikäimisega õilsate inimestega ja nende silmade all igasuguste ülesannete täitmisega”.⁶⁾

Kõlbelises kasvatuses on erilise tähtsusega ümbruse (vanemad, õpetajad, seltsimehed) eeskuju. Kool võib anda tõsiseid teadmisi ja õieti kasvatada ühel vajalikul tingimusel, kui temas valitseb kindel distsipliin. „Kool ilma distsipliinita on veski ilma veeta”.⁷⁾ Komensky pooldab koolis kindlat distsipliini. „Kuid sellest ei tule järeldada, et koolis peavad valitsema kisa, löögid ja hoobid; temas peavad valitsema niihästi õpetajate kui ka õpilaste erksus ja tähelepanu.

---

⁵⁾ J. A. Komensky, Valitud pedagoogilised teosed, I k., 1939, lk. 229.

⁶⁾ Sealsamas, lk. 230—231.

⁷⁾ Sealsamas, lk. 258.

Ei ole ju distsipliin muud kui meetod, mille tõttu õpilased saavad tõepoolest õpilasteks".⁸⁾

Distsipliini võib kasvatada karistuste ja ergutuste abil. Valjumaid ja rangemaid karistusi tuleb tarvitada nende suhtes, kes halvasti käituvad, eriti aga kangekaelse alistamatuse ja ettekavatsetud pahatahtlikkuse eest, kui keegi ei pane tähele õpetaja või kellegi teise juhtiva isiku korraldusi, teadlikult ja ettekavatsetult ei tee seda, mis vaja teha; kõrkuse ja auahnuse eest, aga ka vaenlikkuse ja laiskuse eest. Distsipliini on vaja kasvatada alatiste harjumuste ja harjutustega, alatiste eeskujudega, juhatustega, mõnikord aga ka noomitustega ja rangemate karistustega. „Distsipliini parimaks näidiseks on taevane päike, mis annab kõigele kasvavale: 1) alati valgust ja soojust; 2) sageli vihma ja tuult; 3) harva välku ja äikest, ehkki ka see on kõigele kasvavale kasuks.”⁹⁾

Päikest järele aimates peab õpetaja kõigi tema käsutuses olevate vahenditega hoidma lapsi vajalikes piires.

Vaadeldes kasvatusmeetodeid, mis Komensky esitas, näeme, kui peenetundeliselt ja humaanselt suhtus ta lastesse. Keskaegne kool ta drakooniliste mõjutamismeetoditega surus alla lapse isiksuse, takistas ta algatuse ja loomingu arengut. Komensky töötas hoolikalt ja põhjalikult välja ka õpetamise ja kõlbelise kasvatusmeetodid, pani aluse moodsale pedagoogilisele teadusele ja sellega tegi igavesti surematuks oma nime.

Tema töödes leidub palju väärtuslikku ja kasutatavat kuni käesoleva ajani. Ta kavatsuste ülevus, mõtete siirus ja puhtus, nende väljenduse huvitav vorm, võrdluste rikkus — kõik see teeb huvitavaks ta teosed. Komensky „Suurt didaktikat” peab uurima iga pedagoog.

---

⁸⁾ J. A. Komensky, Valitud pedag. teosed, I k., Utšpedgiz, 1939, lk. 259.

⁹⁾ Sealsamas, lk. 261.

2. Heinrich Pestalozzi.

§ 5. Lühike elu- lugu.

Johann-Heinrich Pestalozzi sündis 1746. a. Zürichis (Šveitsis) arsti perekonnas. Varases lapseeas kaotas ta isa ja oli ema kasvatada. Pärast alg- ja siis keskkooli lõpetamist astus Pestalozzi kõrgemasse kooli — *Collegium Carolinum*'i. Kõrgemat õppeasutist ta ei saanud aga lõpetada.

Sel ajal olid Šveitsis veel tugevad feodaalsed vahekorrad, kuid juba tundusid selgelt arenevad kapitalistlikud vahekorrad. Toimus talupoegluse kihistumine, ja suur osa temast oli väga raskeis tingimustes. Feodaalmaksud ja kapitalistlik eksploatatsioon laostasid talupoegi ja löid talumatud elutingimused.

Pestalozzi nägi pääseteed sellest viletsast olukorrast teadmiste, hariduse levikus. Me teame väga hästi niisuguste algatuste utoopilist laadi. Et maaelu ja olu paremini tunda, hakkab Pestalozzi põllumajandust uurima. Ta püüdis talupoegadele näitamiseks luua kultuurilise majandi ja selle eesmärgiga asutas Neuhoofis oma majandi. Kuid ta ei osanud asja korralikult organiseerida, saab tõsist kahju ja ta ettevõtte variseb kokku. Ümbritsevatele rahvale ei õpetanud ta sellega mitte midagi. Suur entusiast, põledes soovist rahvast aidata, ei peatu ebaõnne ees. Ta kogub raha annetuste teel ja samas Neuhoofis avab 1774 vaeste laste jaoks kool-varjupaiga. Sellest ajast peale algab Pestalozzi pedagoogiline tegevus.

Selle aja algkooli õppe- ja kasvatussüsteem oli nii üles ehitatud, et oli vaja palju mittetarvilikku pähe õppida. Pestalozzi asus kool-varjupaiga organiseerimisele uutal alustel. Tema arvates peavad õpilased koolis mitte ainult õppima, vaid ka töötama. Laste töötasu katab kõik kulud, mis on seotud nende ülalpidamisega. Kooli juurde ehitati juustla ja ketrustöökoda. Varjupaiga peaaegu kuus aastat kestnud töö

näitas, et laste töö ei suuda anda niisuguseid ressursse, mil-
ledest piisaks kõikide varjupaiga ülalpidamisega ühenduses ole-
vate kulude katteks. Pestalozzi pidi kogu aeg pöörduma ühis-
konna poole annetuste saamiseks, kuid 1780. a. sulges raha-
puudusel varjupaiga. On aga siiski tähtis märkida, et Pesta-
lozzi Neuhofis teostas õpetamise ühendamise tootva laste-
tööga. Ei saa Pestalozzit süüdistada selles, et lapsed liiga
palju töötasid ja liiga vähe õppisid. Pestalozzi sai ka ise aru,
et niisugune nähtus on ebanormaalne. Ta tahtis näidata, et
talupoja raskeis töötingimustes võib õppida, võib hariduse
kaudu muuta ühiskondlikku olukorda. Ta utopism ei ole sel-
les, et lapsed võivad oma tööga katta kõik oma ülalpidamise
kulud, vaid selles, et hariduse kaudu võib muuta ühiskond-
likke suhteid. Õpetamise ühendamine tootliku tööga on geni-
aalse pedagoogi suurimaks teeneks. Õpetamise ühendamine
tootmisega, olgugi selle aja käsitööga, on progressiivne
printsip.

Neuhofi varjupaiga sulgemine katkestas Pestalozzi prak-
tilise pedagoogilise tegevuse kauaks ajaks. Selle eest aga
energiline uuendaja kasvatusel alal asus innukalt teoreetili-
sele tööle. Pestalozzi esimene pedagoogiline teos: „Eraku
õhtutunnid” ilmus 1780. aastal. Rahva teenindamise ja idee
rahva õigusest haridusele on antud töö aluseks. Selles esi-
neb Pestalozzi kui demokraat-valgustaja.

Ajavahemikus 1781—1787 ilmus Pestalozzi kuulus
romaan „Lienhard ja Gertrud”. See tegi Pestalozzi nime
kogu haritud maailmale tuttavaks. Romaanis on palju senti-
mentalismi, palju rahvalikke illusioone. Selles romaanis on
näidatud, kuidas müürsepp Lienhard oma naise Gertrudiga,
elades raskeis tingimustes, oma lapsi õieti kasvatab. Kasva-
tuse peavahendiks on töö. Kuid küla kuulub mõisnik
Arner'ile, kes elab linnas. Küla valitsemine on antud külava-

nemale Hummelile. Külavanem võtab rahvalt suuri makse, avab kõrtsi, joodab talupoegi, rikastub. Gertrud ühes teiste talupoegadega avab mõisnikul silmad asjade tõsise olukorra suhtes. Mõisnik, õpetaja, pastor ja Gertrud, tegutsedes koos, muudavad põhjalikult olukorra külas. Külas avatakse kool, haigla. Õpetaja korraldab koolitöö nii, et võtab aluseks põhimõtted, mida Gertrud kasutas kodus kasvatades, s. o. hariduse õige ühenduse tootmisega. Meie näeme, kuidas Pestalozzi tahtis külaelu muuta heategeva mõisniku ja pastori abil. Muidugi ei ole romaani pedagoogiline mõte mitte selles. Romaani tähtsus seisneb selles, et Pestalozzi näitab siin uut kasvatussüsteemi ja veenab, et iga ema peab ja võib oma lapsi õieti õpetada ja kasvatada.

Nagu juba ülalpool öeldud, tõi kirjanduslik tegevus Pestalozzile euroopaliku kuulsuse, ja 1792. a. revolutsioonilise Prantsusmaa seadusandlik kogu annetas temale Prantsuse vabariigi kodaniku nimetuse.

Praktilisele pedagoogilisele tegevusele sai Pestalozzi asuda alles 1798. a. Sel ajal toimus Šveitsis rida tähtsaid poliitilisi sündmusi. Prantsuse armee abiga oli kõrvaldatud kantonite feodaalse halduse süsteem ja Šveits sai kodanlikuks vabariigiks. Aristokraadid panid raevukalt vastu ja tõstsid mässi, arenes kodusõda. Selle võitluse tulemusena jäi palju lapsi vanemateta ja koduta. Valitsus tegi Pestalozzile ülesandeks organiseerida kodutute laste jaoks varjupaik. Sellise varjupaiga organiseeriski ta Stanzi linnas 80 lapse jaoks 5 kuni 10 aasta vanuses.

Pestalozzi kirjeldab järgmiselt oma kasvandikkude rasket füüsilist ja moraalset olukorda. „Paljud tulid sügavale juurdunud sügelistega, paljud ohetanud peadega, käisid täisputukaid, kõhnad kui luukered, kollased, irevil hammastega, silmad täis kaetust; mõned olid ülbed, harjunud kerjama,

teesklema ja valetama; teised viletsusest rõhutud, kannatlikud, kuid umbusklikud, jultunud ja pelglikud.”¹⁰⁾

Suure kannatuse, visaduse ja armastusega hakkas Pestalozzi niisuguseid lapsi kasvatama, koguni ilma abelisteta. Peenetundeline ja humaanne suhtumine lastesse äratas neis positiivsed omadused. Pestalozzi ei lahkunud laste juurest; ta töötas nendega põllul, töökodades, elas nende elu. Kirjades Stanzis olemise kohta kirjutab ta: „Mu lapsed pidid nägema varasest hommikust kuni hilja õõni igal hetkel mu laubalt ja aimama mu huulilt, et mu süda kiindus lastesse, et nende õnn on minu õnn, nende rõõm minu rõõm... Ma olen hommikust õhtuni üksinda nende keskel. Kõik, mis oli neile ihu ja hinge poolest head, tuli minu kätest. Iga abi, iga toetus, hädas iga õpetus, mis nad said, lähtus vahenditult minust. Minu käsi oli nende käes, minu silm puhkas nende silmal. Minu pisarad voolasid koos nende pisaratega, minu naeratus saatis nende naeratust. Nad olid maailmast väljas, olid Stanzist väljas, nad olid minu juures ja ma olin nende juures. Nende söök oli minu söök, nende jook — minu jook. Mul polnud midagi: ei majapidamist, sõpru ega teenijat; olid ainult nemad.”¹¹⁾

Suur pedagoog kasutas tööd kui kasvatuse ja ümberkasvatuse tegurit kõige järjekindlamalt ja töö avaldas erivanuste laste kollektiivisse suurt mõju. Kahjuks kestis Pestalozzi tegevus Stanzis lühikest aega — poole aasta ümber. Hoonet vajati haigla jaoks ja varjupaik suleti.

Pestalozzi viib oma tegevuse Burgdorfi, töötab alguses algkooliõpetajana, avab aga siis oma instituudi. Instituudis pöörab Pestalozzi suurt tähelepanu algõpetuse metoodika väljatöötamisele. Ta pühendab sellele rea töid, tähtsam neist on „Kuidas Gertrud õpetab oma lapsi”. Pärast instituudi sulgemist Burg-

---

¹⁰⁾ Pestalozzi kiri sõbrale oma viibimisest Stanzis, § 9.

¹¹⁾ Pestalozzi kiri sõbrale oma viibimisest Stanzis, § 16—21.

dorfis organiseerib Pestalozzi samalaadilise instituudi algkooli-õpetajate ettevalmistamiseks Iverdonis. Iverdoni instituut omandas oma 20-aastase töö kestel (1805—1825) laialdase kuulsuse. Pestalozzi juurde tulid paljude euroopa maade õpetajad ta kogemustega tutvuma. Rasked seesmised tingimused instituudi tegevuses viisid ta sulgemisele 1825. a., ja Pestalozzi tuli raugana tagasi Neuhofti, kus oli alustanud oma pedagoogilist tegevust. Siin ta tegi ka kokkuvõtte oma tegevusest, kirjutades oma „Luigelaulu”. Selles raamatus Pestalozzi üldistas oma paljuaastase pedagoogilise kogemuse niihästi praktilises kui ka teoreetilises tegevuses.

Pestalozzi suri 1827. a., 82 aasta vanuses.

§ 6. Pestalozzi kasvatusesmärgidest ja sisust.

Pestalozzi kujutas kooli rahvakoolina, mis on tihedalt seotud rahvaga, ja arvas, et kooli kaudu peab toimuma rahvamas-side olukorra paranemine. Rahvakooliks peab olema esijoones algkool. Sellepärast omistas Pestalozzi nii suurt tähelepanu algkooli õigele organisatsioonile ja ta õppemeetodeile. Pestalozzi tahtis, et rahvas ise määraks kooli töö suuna ja sisu.

Kasvatuse eesmärk Pestalozzi järgi on inimese kasvatus. Andke kasvandikele võimalust saada inimesteks, et nad võiksid saada kodanikeks. Kõlbeline kasvatus on inimesiksuse kasvatuse aluseks. Kasvatus peab aitama igaühele tunda end mitte ainult inimesena, vaid inimsoo kui terviku liikmena. Niisugune kasvatus peab algama kodus, jätkuma koolis ja ilmnema tegevas armastuses inimese vastu. Kuid selleks peab inimene kasvatuse abil oskama ületada omaenda puudused, mis takistavad teda tegevalt teisi armastamast. „Inimene on ainult niivõrra võimeline tõsiseks tegevaks armastuseks, kuivõrra ta oskab jagu saada oma liigi looduslikest puudustest, kuivõrra ta on õppinud võitma oma kergemeelsust, mõttelagedust, laiskust,

rumalust, mõtlematust, kergeusklikkust, jonnakust, uhkust ja kalduvust vägivallale, mis on omane metsikule ürgelule, ja on saanud oma kutse ja oma elu tingimuste suhtes usaldatavaks, töökaks, mõistlikuks, arukaks, osavaks, harituks, oma lähedaste suhtes aga võimeliseks niihästi suuremeelseiks kui ka farkadeks tegudeks.”¹²⁾

Iga kasvatus vahendiks on harjutused. Sellepärast ka kõlbeline kasvatus teostub harjutuste kaudu, harjutused aga toimuvad niihästi koduse kui ka koolikasvatuse protsessis.

Võimsaks kõlbelise kasvatus vahendiks loeb Pestalozzi tööd, — tööd, mis pole eraldatud õpetusest, vaid ühendatud õpetusega. „Põllutöö, kodumajandus ja käsitöö ei saanud olla mu eesmärgiks. Inimese areng oli selleks eesmärgiks, mille saavutamiseks ma vaatasin põllutööle, kodumajandusele ja käsitööle ainult kui abinõudele.”¹³⁾ Pestalozzi praktilise tegevuse ajastul Neuhofis oli tööl laste elus keskne koht; õpetus aga oli täienduseks. Lapsed õppisid lugema, kirjutama ja arvutama, istudes tööpingi taga. Antud teadmised olid muidugi väga piiratud. Ei ole siiski õige väita, et Pestalozzi nägi kogu õpetust kirjutamise, lugemise ja arvutuse õpetamises. Vajadus tõukas teda sellele. Hilisemal ajajärgul võttis Pestalozzi õppekavva sellised ained kui laulmine, joonistamine, ajalugu, maateadus, loodusloo alged ja mõned praktilised oskused põllumajanduse alalt.

§ 7. Pestalozzi didaktika.

Kasvatuse ja hariduse ülesanne peab Pestalozzi arvates suunduma inimese loomupäraste algete arengule. Inimesel on omane püüd enesetäiendamisele. „Silm tahab näha, kõrv kuulda, jalg käia ja käsi haarata. Aga ka süda tahab uskuda

¹²⁾ Pestalozzi, Lienhard ja Gertrud, IV osa, § 61.

¹³⁾ Pestalozzi, Alghariduse idee kohta käivad vaated ja kogemused. Sissejuhatus, § 15.

ja armastada. Mõistus tahab mõelda. Inimese igas võimes sisaldub püüd pääseda välja elutuse ja osavusetuse seisukorrast ning saada arenenud jõuks, mis arenemata kujul on neis ainult kui jõu idu, aga mitte kui jõud ise.”¹⁴⁾ Inimesele on muidugi omased teatavad looduslikud alged, kuid Pestalozzi tegi suure vea, arvates, et inimese kõik omadused on temas olemas ja kasvataja ülesanne seisab ainult selles, et neid omadusi äratada. Lapse loomusest ebaõige arusaamine viis Pestalozzi tervele reale ekslikele pedagoogilistele väidetele, kuid selline tähelepanu lapse ja ta arengu iseärasuste suhtes oli vastuvaidlematult progressiivne tolle aja kohta. Väljudes ainult lapse huvidest ei saa üles ehitada kogu õppe-kasvatustlikku tööd, nagu seda tegi Pestalozzi, kuid ei saa ka ignoreerida lapse psüühika iseärasusi. Pestalozzi arusaamisel tuleb õppetöö ehitada lapse jõudude ja võimete loomuliku arengu alusele. Seepärast tõstis ta ka esikohale algõpetuse, s. t. selle õpetusteooria, mis põhineb mingisugustel põhilistel elementidel, niisugustel elementidel, mis on meie teadmiste aluseks. Need elemendid annavad võimaluse luua selgeid ja täpseid mõisteid. Niisugusteks elementideks, milledeks luuakse selged ja täpsed mõisted, on arv, vorm ja sõna. Põhilised on nad Pestalozzi arvates sellepärast, et kõik asjad omavad arvu, vormi ja nimetust. Kuid arv, vorm ja sõna ei ole veel lihtsaimad elemendid. On olemas lihtsamaid elemente ja neist tuleb alustada õpetust. Sõna lihtsaimaks elemendiks on häälik, vormi elemendiks — joon ja arvu elemendiks — üksus.

Algharidus soodustab laste loomulike jõudude, s. o. füüsiliste ning kõlbeliste jõudude ja esteetiliste võimete arengut. „Alghariduse ideele tuleb vaadata kui inimese hinge ja vaimu jõudude ja võimete, aga samuti ka esteetiliste võimete loomu-

---

¹⁴⁾ Pestalozzi, Luigelaul, § 8.

pärase arengu ideele.”¹⁵⁾ Meenutagem, et loomupärasuse idee on ka Komensky didaktika aluseks. Kuid arusaamine loomupärasusest on Komenskyl ja Pestalozzil erinevad. Kui Komensky käsitleb seda naturalistlikult (sarnastades õppeprotsessi loodusprotsessiga), siis Pestalozzi mõistab teda enam psühholoogiliselt. Kasvatuses tuleb pooldada looduse lihtsaid võtteid. Kõlbelises kasvatuses tähendab see kõigepealt perekonna-armastuse rakendust, sest loodus andis vanematele alalise armastustunde oma laste vastu. Õpetuses toimida kooskõlas loodusega, tähendab väljuda elementidest ja alustada kaemusest, vaatlustest, samuti ka silmas pidada pidevust, sest „loodus seob iga uue osa vanema osa tugevnenud eluga”.

Vaatlustelt ja katsetelt tuleb õpetuses minna üldistustele ja järeldustele. Vaatlusteks on vaja kõigepealt välismaailma esemeid. „Iga õpetuse alguseks on vaatlus, eesmärgiks — selge mõiste”. Näitlik tajumine on Pestalozzi järgi väliste esemete olemasolu meie meelteorganite ees ja nende loodud vastav mulje inimese teadvuses.

Kui suurt tähtsust omistas Pestalozzi näitlikkusele, võib otsustada selle järgi, et ta luges oma põhiteeneks inimsoo ees õpetuse kõrgeima printsiibi — näitlikkuse kindlaksmääramist. Oma teoses „Kuidas Gertrud õpetab oma lapsi” kirjutab ta: „Sõber, kui ma praegu vaatan tagasi ja küsin eneselt: mis ma õieti olen teinud inimsoo õpetamiseks? Siis leian järgmist: ma põhjendasin õpetuse kõrgeima printsiibi, tunnustades näitlikkuse igasuguse tunnetuse absoluutseks aluseks...”¹⁶⁾

Õpetust seob Pestalozzi tihedalt kasvatusega. Õpetus arendab lapse mõtlemist, ta kõlbelisi omadusi, sellepärast on ka õpetusel Pestalozzi järgi kasvatav laad.

---

¹⁵⁾ Pestalozzi, Luigelaul, § 2.

¹⁶⁾ Pestalozzi, Kuidas Gertrud õpetab oma lapsi, 9-s kiri, § 1.

Algõpetuse teooria alusel toob Pestalozzi õppematerjali omandamisel esikohale süstemaatilisuse, järjekindluse ja pidevuse printsiibid... „Paratamatult on olemas teatav järjekindlus neis muljetes, mis laps peab saama õpetuse teel; selle rea algus ja areng peab minema käsikäes lapse jõudude algusega ja arenguga”.¹⁷⁾

§ 8. Erimetoodikate väljatöötamise algus. Enne Pestalozzit polnud kuigi tõsiseid katseid teaduslikult põhjendada erimetoodikaid. Pestalozzi suurimaks teeneks on algõpetuse metoodikate loomise ja teadusliku põhjendamise esimene katse.

Õppemethodika loob Pestalozzi, lähtudes didaktika üldistest põhimõtetest ja alustest. Emakeele õpetamise methodika väljatöötamisel võtab Pestalozzi aluseks lapse keele arengu; ta ütleb, et on vaja last kõnelema õpetada, enne kui temaga vestelda. Sellepärast pühendas Pestalozzi praktikas suurt tähelepanu kõnekeelele. Lugemaõpetamisel pooldas Pestalozzi häälikumeetodit ja rakendas ise seda hiilgavate tulemustega; häälikult oli vaja üle minna silpidele ja alles siis kergesti hääldatavaile ja mõttelt kergesti omandatavaile sõnadele. Lapse sõnavara laiendamiseks võeti lapsele lähedane lugemismaterjal: see võis olla ajaloost, maateadusest, loodusloost. Pestalozzi kasutas laialt näitlikkust selleks, et lapsed omandaksid uusi sõnu kindlalt. Selline õpetamise süsteem laiendas lapse teadmisi mitte ainult keele alal, vaid ka teistes ainetes, kusjuures keel jäi õpetuse põhiaineks. Kuid õpetamine elementide kaudu omandas Pestalozzil liiga formaalse ilme. Näit. fraase pidevalt keerulisemaks muutes andis Pestalozzi laste arusaamisele rasked definitioonid, nagu järgmine: „Kell on alt lahtine, lai, paks, ümmargune, harilikult vabalt rippuv nõu, mis kitseneb ülespoole, ülalpool aga ümardub munakujuliselt ja keskel on tal rõhtjas, vabalt rippuv keel, mis nõu tugeval liikumisel lööb all vastu ääri ja sellega tekitab hääle, mida nimetame kellahelinaks”.¹⁸⁾ Pestalozzi püüdis taotella, et lapsed oskaksid hästi väljendada oma mõtteid, oskaksid vaadelda, oskaksid lisandada asjale (nimisõnale) ta omadusi (omadussõnu), oskaksid näidata asja tegevust või olukorda (pöördsõna). Kuid see kõik peab esinema mõõdukal määral, muidu viib selline meetod formalismile, mis juhtus ka Pestalozziga.

¹⁷⁾ Pestalozzi, Kuidas Gertrud õpetab oma lapsi, 1. kiri, § 34.

¹⁸⁾ Pestalozzi, Kuidas Gertrud õpetab oma lapsi, 7-mes kiri, § 44.

Kirjutamisele eelnes joonistamine. Joonistamine algas vormide õppimisega. Alguses oli vaja õppida sirgjoont tõmbama, siis tuli nelinurk, ruut. Jooniseid mõõdeti, võrreldi. Ruut jaotati pooleks, neljaks, jne. Pärast seda kui lastel arenes vormikujutus, läks Pestalozzi üle joonistamisele. Joonistamise ajajärgul omandasid lapsed kirjutamiseks vajaliku esialgse vilumuse. Kirjaõpetamine algas tähtede elementidega, ja ainult pärast seda läksid lapsed üle tähtede ja sõnade kirjutamisele.

Suurt tähelepanu pööras Pestalozzi aritmeetika õpetamise meetodika väljatöötamisele. Igasuguste arvutuste paljas päheõppimine ei jätnud laste mälus püsivaid jälgi, mehaaniline meelepidamine takistas saadud teadmiste praktilist rakendamist. Arvutuse aluseks võtab Pestalozzi ühe, kuid üks ei ole abstraktne mõiste. Näitlikkus mängib aritmeetika õpetamisel, eriti algastmel väga tähtsat osa. Näitliku materjalina kasutas Pestalozzi kepikesi, herneid jne. Arvu kujutatakse kepikeste rühmana, näit. kümne kepikese kimp (10). Pestalozzi alustas liitmiseega esimese kümne piires, lisades ühele teised liidetavad ($1 + 1 = 2$; $2 + 1 = 3$; $3 + 1 = 4$ jne.). Murdude tutvustamiseks kasutas Pestalozzi ruutu. Ruut jaotati ühesuurusteks osadeks ja iga osa võis õpilane mõõta ja võrrelda. Murdude õppimine oli näitlikku laadi ja õpilastel kujunes selge ja terav kujutus sellest, mitmeks ühesuuruseks osaks on jagatud üksus, lugeja ja nimetaja funktsioonist arusaamine.

Pestalozzi pööras tähelepanu ka teiste õppeainete õpetamise meetodite väljatöötamisele.

§ 9. Pestalozzi tähtsus.

Pestalozzi isikus omab pedagoogiline teadus silmapaistvat esindajat, kes ühendab teooria praktikaga. Enam kui 50 aastat pühendas Pestalozzi pedagoogilisele tööle. Ta vaatles kooli kui kõige aktiivsemat elementi inimühiskonna arengus ja sellepärast unistas sellest, kuidas kooli kaudu muuta ühiskondlikku elu, teha inimesi õnnelikeks töötajaiks. See oli utoopiline unelm, kuid Pestalozzi uskus siiralt sellisesse võimatusse. Ta tegevuse aluseks oli kirglik soov aidata vaeseid ja ekspluateeritavaid. Erakordselt energilise ja oma asjale andunud inimesena ei heitnud ta meelt ebaõnnestumistel, vaid otsis uusi teid ja võimalusi rahva abistamiseks. Pestalozzi oli tõeline pedagoog-demokraat.

Pärast Komenskyt oli Pestalozzi silmapaistvamaid didaktikuid, ja praegusaja kool, eriti rahvakool, võlgneb temale väga palju. Ta oli esimene, kes praktiliselt tõi rahvakooli selliseid aineid nagu joonistamine, geomeetria alged, ajalugu, maateadus, looduslugu, ta teeb tõsisemaid katseid algkooli õpettööd põhjendada psühholoogiliselt. Kool peab tema arvates arendama lapse vaimseid jõude ja võimeid, arvestades ta vanuse võimalusi ja iseärasusi.

Lähtudes sellest, lõi Pestalozzi algkooli metoodika, võttes aluseks näitlikkuse. Pestalozzil oli selge, et kool võib töötada suurema eduga, kui last kodus õieti kasvatatakse, ja ta kirjutab rea töid, mis peavad vanemaid aitama tulemusrikkamalt oma lapsi kasvatada. Ühes sellega oli tal selge, et kool võib hästi ja edukalt töötada, kui on ettevalmistatud õpetajad. Ta asutas Iverdonis erilise instituudi õpetajate ettevalmistamise jaoks. See instituut oli eeskujuks õpetajateseminaridele, mis hiljem avati enamais Euroopa mais. Paljugi ta pedagoogilistes ideedes oli ekslikku, kuid tuleb silmas pidada, et kasvatusteadus oli tema ajal vähe arenenud ja temal kui reformaatoril tuli otsida uusi teid. Peale selle ka ühiskondlikud suhted olid sellised, kus kodanlus tuli võimule ja paljud uue ühiskonna paised ja haavad polnud Pestalozzile arusaadavad.

Pestalozzi avaldas suurimat mõju XIX saj. pedagoogilise mõtte kogu arengule, ja põhjendatult kirjutas suur vene pedagoog K. D. Ušinski, et kooli ülesandeks on „arendada lapse võimeid, avada neis mõistlik vaade neid ümbritsevale loodusele ja ühiskondlikele vahekorrale ning teha neid võimelisteks iseseisvaks mõistlikuks eluks ja tegevuseks. See idee oli Pestalozzi suureks avastuseks, avastuseks, mis tõi ja toob inimesoole enam kasu kui Ameerika avastamine. Vaevalt jätkus selle kasvatuse suure, kuni meeletuseni vaimustatud entusiasti

kogu nakatusrikkast elust, et viia see idee nende väheste elavate ja mõjuvate ideede hulka, mis inimsugu edasi viivad.”¹⁹⁾

3. Haridus ja koolid Venes ajastul enne Peetrit.

§ 10. Hariduse Esimesed teated, mis leiduvad ajaloo-esimesed sammud listes allikates „raamatutarkuse” leviku muistses Venes. kohta muistsel Venemaal, kuuluvad X saj. lõppu m. a. j. See ajajärk on seotud ristiusu levikuga Venes, mis tõi kõrge bütsantsi kultuuri algeid ja slaavikeelse kirja.

Kroonika kõneleb sellest, et Kíievi vürst Vladimir „hakkas pärast ristiusu vastuvõtmist linnades kirikuid asutama ja linnade ning külade kaupa inimesi ristimisele tooma. Hakkas võtma suursuguste inimeste lapsi ja andma raamatuõppimisele”.

Ja Vladimiri poeg Jaroslav „tuli Novgorodi ja kogus vanemate ning vaimulike lapsi 300, et raamatuid õppida” (1030. a.).

Lapsed anti kirjaoskajate inimeste, enamikus vaimulike hoolde. Nad õpetasid neile lugemist, kirjutamist ja kirikulaulu. Loeti niisuguseid raamatuid, nagu palveraamat ja psalmid. Säärane õpetus oli ettevalmistuseks kirikuametile. Olid ka, „kirjaoskusemeistrid” ilmlike inimeste seas. Aga ka nemad õpetasid lastele sedasama.

Koolimaja mainitakse XI—XIII saj. mälestusmärkides, olgugi väga harva. Nii jutustatakse näit. Smolenski vürstist Roman Rostislavitšist, Mstislav Suure pojapojast, et ta oma sissetulekuist ehitas koolimaja; kui ta suri, polnud, mille eest teda matta. Galiitsia vürst Jaroslav Osmomõsl (XIII saj.) asutas ise koole ja soovitas ka kloostritele samuti eraldada osa

---

¹⁹⁾ K. D. Ušinski, Kogutud pedagoogilised teosed. Peterburi, 1875, lk. 333.

oma varandusest koolide ehitamiseks. Vladimiri suurvürst Konstantin Vsevolodovitš annetas enne oma surma (1218. a.) oma maja Vladimiris, kogu oma rikkaliku raamatukogu valdadele koolide jaoks, kus mungad, venelased ja kreeklased, õpetasid lapsi.

Ramatuisse suhtuti muistsel Venemaal suure austusega. Kroonikas võrreldakse raamatuid „jõgedega, mis joodavad kogu maailma”.

Kloostrites, vürstide hoovkondades ja piiskoppide kateedrite juures jõudis haridus kõrgele tasemele. Kõrgemate vaimulike ja vürstide seas oli selle aja enam haritud inimesi. Vladimiri poeg Jaroslav — suur raamatusõber — asutas Venemaal esimese raamatukogu (Sofia katedraali juures Kiievis). Vsevolod Jaroslavitš tundis viit võõrkeelt: kreeka, ladina, saksa, ungari, poola keelt. Vsevolod Jaroslavitši poeg — kuulsa laste õpetuse autor Vladimir Monomahh — oli samuti paljulugenud ja haritud inimene.

Raamatuid kirjutati Venemaal üsna intensiivselt ja nad levisid laialt:

Meile jääb teadmatuks, missuguste meetoditega õpetati siis lugema, kuid selle aja mälestistes on huvitavaid vihjeid sellele, kuidas peab raamatut lugema inimene, kes juba lugeda oskab. Nii läbib „Svjatoslavi Izborniku” (1076. a.) eripeatüki raamatute lugemisest idee, et raamat on juhatus elule: „Nagu laeva ei saa ehitada ilma naelteta, nii ka õiget inimest ilma raamatute lugemiseta.” Siin aga antakse ka juba niisugune huvitav, võib ütelda, meetodiline nõuanne: „Kui loed raamatut, siis ära kiirusta üleminekuga teise peatüki juurde, vaid korda kolm korda loetut”; selle juures peetakse silmas arusaamisega lugemist, mis „tõukab” headele tegudele.

On aluseid väita, et raamatud ja haridus olid Venemaal X—XIII saj. suures aus ja hõlmasid enam inimesi kui Lääne-Euroopas sel ajal. Läänes levinud ladinakeelsed raamatud olid

arusaamatud mitte ainult massidele, vaid isegi paljudele vaimulikust seisusest. Sellepärast tolle aja kuulus teadlane Abelard võrdles kaasaageid, kes lugesid raamatuid, „eeslitega, kes mängisid lüürat”. Lääne-Euroopas sel ajal mitte ainult ei lubatud mõeldagi sellest, et massid võiksid lugeda pühakirja raamatuid neile arusaadavas keeles, vaid 1229. a. Toulouse'i kirikukogu otsustas jälitada iga Vana ja Uue Testamendi tõlget emakeelde, koguduse liikmeil aga keelati omada raamatuid isegi neile võõras ladina keeles. Lääne ilmlike võimukandjate seas valitses sel ajal hoolimatus raamatute vastu, ja isegi lihtne kirjaoskus oli keskajal üsna haruldaseks nähtuseks, feodaalsenjooride ja isegi kuningate seas.

§ 11. Koolid Moskva riigis.

Tatari ikke ajal, kui Venemaa oli laastatud ja rahvas orjastatud, haridus nõrgenes. Kuid kaugemais ja vähemkannatanud vürstiriikides (Novgorod, Tver, Rostov—Suzdal) ja siis tõusvas Moskva vürstiriigis ei vaibunud kirjaoskus ja haridus. XIV sajandiks kasvas tunduvalt kloostrite arv, kloostrid aga olid kirjaoskuse keskusteks ja raamatute levitajaiks.

Paljudes kloostrites tekkisid rikkalikud raamatukogud. Ei kadunud ka „kirjaoskuse-meistrid” vaimulikest ja ilmalikest inimestest. Ivan IV ajal Stoglavõi kirikukogul (1551. a.) oli laste õpetamise ja koolide avamise küsimusel väga tähtis koht. Ivan IV oma kirikukogu avakõnes kurtis, et hooletu õpetamine on preestrite vähese kirjaoskuse põhjus. Kirikukogu märkis oma otsustes kirjaoskuse kõrget taset eelmistel aastatel ja andis juhatare: „preestritel, diakonitel ja djakkidel asutada koole, et preestrid ja diakonid ning kõik õigeusu kristlased igas linnas annaksid oma lapsi raamatukirja, kirikulaulu ja lugemisoskuse õppimiseks”.

Kool, mis asutati kihelkonnakiriku preestrimajas, paigutati ühte tupp. Siin õppis „kirjaoskuse-meistri” juures

lapsi mitmesuguses vanuses; õpilaste seas võisid olla noorukid ja täiskasvanud. Harilikult hakati lapsi õpetama seitsmeaastaselt. Lapse suunamist õppimisele loeti kodus väga tähtsaks tõsiseks momendiks. Kutsuti preester, et pidada jumalateenistus lapse kaitseinglile ja pühadele Kosmale ja Demjanile ning prohvet Nahumile, keda loeti teaduse kaitsjaks (on vanasõna: „püha Nahum, pühitse mõistust”).

Pärast seda leppisid lastevanemad õpetajaga („meistri-ga”) kokku, mida ta peab lapsele õpetama ja kui palju tuleb talle maksta õpetamise eest. Poiss sai vanemailt kirju näitamiskepi ja ta paigutati aabitsa taha.

Kindlat aega kogu õpetuse kursuse läbivõtmiseks polnud määratud. Kuid õppida tuli kaua, metoodika oli selline, et omandamine toimus aeglaselt.

Alustati aabitsa õppimisega. Alguses pidi õpilane pähe õppima tähtede rasked nimed: az, buki, vedi, glagol, dobro, jest, živete, zemlja . . . jne. See oli tähestik. Siis oli vaja õppida silpe. Õpiti neid nii: buki, až-ba; glagol, vedi, až-gva jne. Protsess oli mehaaniline, mõttetu, ja sellepärast raske.

Nii või teisiti tähestiku ja silbid kätte õppinud, hakkas õpilane sõnu lugema. Siin oli vaja ületada uus raskus, — meeles pidada, kuidas lugeda „tiitliga” sõnu, s. t. iseäraliste märkidega, mis näitavad vahelejäetud tähti. Aabitsa ja sellesse paigutatud palade õppimiseks kulus kaks aastat.

Siis läks õpilane „časoslovi” lugemisele, see oli esimene lugemisraamat, mis sisaldas palveid ja jumalateenistuse tekste.

Paljud sellega oma õppimise lõpetasidki. Mõned läksid edasi „Apostlite” lugemisele, veel väiksem arv õpilasi jõudis „Evangeeliumi” lugemisele.

Raamatud olid käsikirjalised, see raskendas lugemist. Õppides lugema ühe raamatu järgi, õpilane sageli ei osanud

lugeda teist raamatut, ei tundnud ta kirja. Alles XVII saj. hakkasid levima trükitud raamatud.

Kirjaõppimine oli samuti raske, kirjutati hanesulgedega karedal paberil, ja tähtede kirjutamine oli keeruline. Kirjutamine seisnes mitmesuguste „kirjanäidiste” kopeerimises.

Õpetaja õpetas korraga „kõigi õppeastmete” õpilasi. Igaüks neist tegeles oma asjaga: õpilased lugesid üheaegselt valjusti mitmesuguseid lugemispalu, tuupides neid pähe; ruumides kuuldus lugemise kõra, samal ajal mõned kirjutasid.

Päevakord oli kindlaks määratud. Koolipäev algas kell 7 hommikul. Kooli tulnud, pidi õpilane õpetajale maani kummarduma, siis kummardudes kolm korda pühakuju ees, istuma eile läbivõetut kordama. Ülesandeid kodus õppimiseks ei antud. Kõik tehti koolis. Õpetaja kontrollis igaühte, kutsudes enese juurde lugema; paljud pidid eelmist kaks või kolm korda kordama; siis hakkas õpilane uut tundi lugema ja jällegi seni, kui luges soravalt; nõuti ühtlase häälega lugemist, pisut lauldes, kiirustamata, arusaamisega.

Kell 12 tuli lõunavaheaeg; õpilased läksid koju lõunastama, pärast lõunat magasid, kell kaks aga tulid jälle kooli ja jätkasid õppimist samas vaimus, kuni kirikuis helistati õhtusele jumalateenistusele, s. o. kuni kella 4.

Õppetöö ajal istus õpetaja aukohal nurgas pühakuju all; vanemad õpilased istusid õpetaja lähedal, nooremad ukse lähedal. Peale seda paigutas õpetaja õpilasi sõltuvalt nende jõudlusest. Ta kutsus õpilasi kordamööda välja. Väljakutsutud õpilane kummardus talle maani ja hakkas oma tundi ütleva. Kui õpetaja polnud rahul õpilase vastuse ja püüdlikkusega, sundis teda põlvili vastama, ähvardades vitsaga ja mõnikord seda ka tarvitades.

On huvitav märkida, et pärast õppetööd õpilased ei läinud kohe laiali, vaid pidid alul ruumi korraldama: hoolikalt asetama raamatud riiulitele, ruumid puhtaks pühkima, tolmu pühkima, välja viima mustavee nõu ja tooma värsket vett. Kõige selle järel valvas vanem — üks vanemaid õpilasi, keda õpetaja määras. Vanema kohuseks oli hoolitseda, et õpilased ei müraks koolis ja koolist lahkudes. Üldse sisendati õpilastele, et nad peaksid käituma viisakalt, sest: „kõik teavad, et teie õpite koolis”. Õpetustes aabitsate juures anti selliseid reegleid: „Kui õpetaja laseb teid koju, siis minge rahulikult oma koju, ärge olgu nalja, rüvestust ja üksteise tõukamist ning löömist, vallatut jooksmist ja kivideloopimist ning igasuguseid teisi inetuid tegusid.”

Kodus pidi laps vanematele jutustama, mis ta koolis tegi, ja ette lugema, mis seal oli õppinud. Enne magamaminekut pidi ta meelde tule-
tama, mis päeva jooksul tehtud head ja halba ning töötama jumalale mitte
enam korrata halbu tegusid.

Kasvatuse metoodikat XV — XVII saj. kujutletakse meil
harilikult „Domostroi” järgi (XVI saj.). „Domostroi” aga võtab
aluseks laste valju kohtlemise, kehaliste karistuste tarvitamise,
laste mõjutamise hirmuga.

On aga siiski vaja ütelda, et samas „Domostrois” tuuakse
ka teine nõue: „Õpetades lapsi, armasta neid ja hoiu”. Kasva-
tuse aluseks on õpetaja oma eeskuju, kes peab lapsi õpetama —
„mitte varastama, valetama, laimama, kadestama, teisele üle-
kohut tegema, asjata vanduma, taunima, jooma, kurja mitte
määletama, mitte kellegi üle vihastuma, vanemate vastu olema
kuulekas ja alandlik, keskmiste vastu armastusväärne, aga
vähemate ja väetite vastu lahke ja armuline” (XXV ptk.).²⁰⁾

Huvitav on märkida, et teine tähtis XVI saj. mälestis
„Suguvõsa-raamat”, mis Moskva metropoliitide Makari ja
Kiprijani koostatud, suhtub heatahtlikult humaansesse peda-
googilistesse ideedesse. Siin pannakse Kiievi metropoliidi Mih-
haili suhu järgmised juhatused õpetajale: „Õpetage neid (lapsi)
mitte raevuga, julmusega, vihaga, vaid kerge hirmuga ja
armsa kombega ja magusa õpetusega ning lahke arutlu-
sega.”²¹⁾

On alust väita, et vene pedagoogika XV—XVII saj. ei
andnud vitsale rohkem ruumi kui selle aja demokraatlikem
pedagoogika, mis oli esindatud Jan Amos Komensky isikus.

Niisiis avaldus Moskva riigis XV—XVII saj. hoolitsus
hariduse edaspidise arengu eest ja täiendusid pedagoogilised

---

²⁰⁾ Võetud Epifani Slavinetiski teosest „Laste kommete kasvatus”
(XVII s. teine pool).

²¹⁾ Stepenaja kniga, I, lk. 143.

võtted. Seda tunnistas ka XVII saj. terve rea trükitud aabitsate ilmumine.

Esimene trükitud slaavi aabits ilmus Kiievi Jumalailmutamise kiriku juures oleva vennaskonna ülesandel. See aabits trükiti ümber Vilnos 1596. a. nimetuse all: „Slaavi kirja lugemise ja mõistmise teadus”.

Moskvas trükiti esimene aabits 1634. a. — ses oli Vassili Burtsevi „Inimese algõpetus, kes tahab mõista jumala kirja”.

Aabitsa algul antakse järgmine luulekujuline eessõna:

See nähtav väike raamatuke,
on nimetatud aabitsaks,
trükitud on tsaari käsul
teile, noortele lastele, õpetuseks.
Sina aga, mõistlik nooruk, pane seda tähele,
ja alamalt astmelt kõrgemale astu,
ja korralikult ning hoolikalt õpi
ja oma diskalit (õpetajat) alati kuula.

1694. a. avaldati Moskvas huvitav Karion Istomini „Sloveeni-vene tähtede aabits”.

Selles aabitsas on toodud peale slaavi kiirkirjaliste ja hariikkude tähtede ka kreeka, ladina ja poola tähestik. Iga tähe all on siin paigutatud õpilastele meeldivaks vaatamiseks pildid ja sõnad (näit. täht A all — Aadam, Makedoonia Aleksander, täht B all — habe, nuut, tüli ²²). Nende „asjade kujutuste juurde on metafooriliselt, s. o. ülekantud mõttes” luuletatud õpetlikud salmid. Aabitsasse piltide sissetoomine oli tähtsaks astmeks meetodilistes otsingutes.

Ühes XVII saj. käsikirjalises aabitsas leidub isegi katse minna üle vanalt tähtliitvalt meetodilt häälikumeetodeile, soovitatakse mitte nimetada tähti nende nimede järgi (az, buki, vedi jne.), vaid otsekohe neid hääldada nii, nagu neid hääldatakse

---

²²) Need asjade nimetused algavad vene keeles B-tähega. Toim.

elavas kõnes: a, b, v jne. — „nagu ta hääl on, nii ka teda nime-
tada”.

XVII saj. künnisel ilmuvad ka esimesed slaavi grammatikad
— Lavrenti Zizani (1596) ja Meleti Smotritski poolt (1619).

Ajalt esimene aritmeetika õpperaamat, omistatakse Burt-
sev'ile (1645. a.). 1682. a. ilmus raamat tiitli all: „Mugav arvu-
tus, mille abil iga inimene, kas ostja või müüja, kergelt võib
leida igasuguste asjade arvu”. A. 1703. ilmus Magnitski arit-
meetika.

XVII saj. teisel poolel tegid hariduse alal Moskva riigis pal-
jugi kaks silmapaistvat tegelast — Epifani Slavenetski ja Si-
meon Polotski, kes said hariduse Kiievis Mogila-akadeemias.

Epifani Slavenetski on oma aja kohta tähelepanu-
väärt pedagoogilise teose „Graždanstvo obõtšajev detskih”
autor. Selles raamatus käsitletakse omapäraseid reegleid laste
käitumise kohta, missugune peab olema lapse välimus, kuidas
ta peab käituma kirikus, koolis, lõuna ajal, kohtamisel vane-
mate inimestega, missugused mängud on lastele lubatud jne.
Siinsamas antakse ka mõned tervishoiulised juhatused.

Simeon Polotski on teoste „Hingeline lõunaroo” ja
„Hingeline õhturoog” autor, missugused teosed sisaldavad
sügavaid ja originaalseid pedagoogilisi mõtteid. Simeon Po-
lotski omistas kasvatusesele määratu suurt tähendust. Temale
kuulub mõte, mille väljendas mõni aastakümme hiljem kuulus
inglise mõtleja John Locke selle kohta, et lapse mõistus on
puhas tahvel, „kirjutamata käsulauad, millel õpetaja tahab
midagi kujutada, head või halba”. Sügavalt progressiivne oli
Simeon Polotski mõte, et „kuri ja hea tulevad lastele vane-
matelt mitte loomuse teel, vaid õpetuse läbi”.

Simeon Polotski etendas silmapaistvat osa Moskvas esi-
mese kõrgema õppeasutise — Helleno-kreeka akadeemia orga-
niseerimise eeltöödel.

Nii näeme, et Moskva riik jõudis XVII saj. lõpuks hariduse alal mõnesugustele tulemustele. Siiski ei vastanud koolihariduse tase kogu maa edasiliikumise ülesandeile. Järgneval aja- järgul võeti ette mõned uued sammud kooliasjanduse organi- seerimise alal.

4. Algharidus Peetri ajastul.

§ 12. Uute koolide avamine. Hariduse laiendamise vajadust, eriti seoses sõjakunsti, tööstuse ja kaubanduse arenguga tundsid selgelt Peeter I ja ta kaastöölised riigitüüri XVIII saj. algul. — „Heast ja põhjalikust õpetusest on igasugust kasu niihästi kodumaale kui ka kirikule; ta on jõud ja seeme ja alus,“ kõneldakse ühes suure reformaatori ürikus.

Peeter soodustas mitmesuguseid „teadusi“ ja „uurimiskatseid“ ning „uute masinate leiutamisi“. Ta asutas 1701. a. esimese riikliku üldharidusliku kooli — „matemaatiliste ja meresõidu teaduste kooli“, mis avati Moskvas Suhharevi tornis. Selles koolis anti üldist keskharidust ja siin toimus mitmesuguste eriteadlaste kutseline ettevalmistus, keda riik siis väga vajas: suurtükiväelased, insenerid, mitmesuguste ametiasutiste tsiviilametnikud, õpetajad uute koolide jaoks ja lihtsalt meistrid said siin õppust.

Matemaatiliste ja meresõidu teaduste kooli juures avati ka kaks algosakonda — „vene kool“, kus õpetati lugemist ja kirjutamist, ja „arvutuskool“ elementaarse aritmeetika õpetamiseks.

Selle kooli juhatajaks oli inglane — Aberdeeni ülikooli professor Farwardson. Õpetajate seas leidsid mõned välismaalased ja silmapaistev vene pedagoog — Leonti Magnitski — esimese venekeelse aritmeetika õpperaamatu autor. Magnitski kõneles suure austusega djakk Kurbatov, kes oli määratud kooli elu järelevaatajaks Relvapalati poolt, millele kool siis

allus. Kurbatov kirjutas, et Magnitski on alati koolis ja hoolitseb alati, et õpilastel oleks mitte ainult püüd teaduste järele, vaid ka hea käitumine.

Matemaatiliste ja meresõidu teaduste kooli järel avati Peetri käsul terve rida eri kutsekoole. Mis puutub üldisse algharidusse, siis selle laiendamiseks pidi olema kõigepealt 1714. a. määruse kohaselt arvutuskoolide asutamine, millede ülesanded määrati nii: „õpetada kõikides kubermangudes aadli, prikaaside ametnike, djakkide ja alldjakkide lastele 10 kuni 15 aastani, välja arvatud ühe talu omanikud, arvutust ja mõnesugust geomeetria osa”. Muidugi kuulus siia ka lugemise- ja kirjaõpetus.

Algul arvati, et õpetus arvutuskoolides ülalmainitud seistuste jaoks peab olema kohuslik. Oli isegi määratud, et noorkeil, kes ei esitanud tunnistust kooli kursuse läbivõtmise kohta, polnud õigust abielluda. Kuid hiljem terve rea ukaasidega vabastati järkjärgult õppesundusest aadli lapsed, linna kodanike lapsed ja vaimulike lapsed. Õpilaste puudusel hakati arvutuskooli sulgema.

Kuid Peetri ajal algharidus siiski laienes. Peale seda, et arenes edasi õpetus, mida jagasid vaimulikud ja ilmlikud „kirjaoskusemeistrid”, asutati 1721. a. „Vaimuliku reglamendi” kohaselt veel arhijereide majade juures kihelkonna koolid. Mõned enam haritud piiskopid, nagu näit. Dimitri Rostovski, Joan Novgorodski tegid palju omal algatusel koolihariduse laiendamiseks.

• Samal 1721. a. kehistatud Peamagistraadi reglamendiga kirjutati kõikide linnade magistraatidele ette püüda ise ülalpidada väikesi koole, kus õpetataks ainult lugemist, kirjutamist ja aritmeetikat.

Algkoolis loeti endiselt palveid, palveraamatut ja psalme, kirjutati kirjanäidiste järgi samu vaimuliku sisuga palu. Uueks

osutus see, et hakkas levima arvutuse õpetamine lastele, elementaarse aritmeetika õpetamine. Elu nõudis seda.

Kirjaoskuse ja alghariduse levikut soodustasid: lihtsustatud tähestiku kehistamine, trükiasjanduse levimine ja õpperaamatute avaldamine senisest suuremal määral.

Sel ajal ilmunud uutest raamatutest alghariduse alal on eriti huvitavad järgmised:

„Aabits neile, kes tahavad õppida slaavi, kreeka, rooma tähti ja kes taotleavad tarkust hingepäästmise kasuks”, — koostatud pedagoogi ja Moskva trükikoja valitseja Feodor Polikarpovi poolt. Erinevalt sarnaseist XVII sajandi lõpu aabitsaist rõhutatakse siin grammatika erilist tähtsust — „selle juures õpilane harjub vene keeles kirjutama, kuigi ta oleks laisk”. Väärtuslik on see, et autor pöörab suurt tähelepanu „hea lugemise ja kirjutamise õigele õpetamisele”, s. t. ilmekale lugemisele — õige hääldamisega arusaamisega lugemisele. See oli uus, mitte ainult vene algkoolide, vaid ka Lääne-Euroopa algkoolide jaoks; nõuti ju seni lugemist „ühe hooga”, „soravalt”.

§ 13. Pedagoogilised mõtted Peetri aja suurte haridustegelaste töodes.

„Nooruki esimene õppimine” on väga populaarne õpperaamat, mis ilmus paljudes trükkides. Ta autoriks on Feofan Prokopovitš, Peetri kuulus kaasvõitleja, omaaja haritumaid inimesi, „Vaimuliku Reglamendi” autor. Aabitsa õpetamise metoodikas, tõi küll, pole siin midagi uut, kuid raamat pakub erakordset huvi selle poolest, et sisaldab originaalset, selle aja kohta värsket materjali kõlbelise kasvatuse alal. Autor muidugi seisab usulisel alusel, kuid oma aja eesrindliku inimesena annab ta tähtsaid ja väärtuslikke mõtteid, mis on väärtuslikud ka järgmiste generatsioonide jaoks. Nii näit. kõneldes õpetaja ja õpilase suhteist, kirjutab Feofan Prokopovitš, et õpetajad peavad „hoolega õpetama ja võimalikult kiiresti, ilma asjata venituseta. Õpilased aga võlgnevad neile, kõigepealt kui nad õpivad, armastust ja au ja kuulekust, nagu vanematele”.

Feofan Prokopovitš mõistab selgesti, et algkasvatus ja

-haridus on kõige juur: siin pannakse tuleviku alus — „mis-sugune on nooruk, selline tuleb ka mees...” „Lapseeast, juu-rest tuleb headus ja kurjus kogu eluajaks”. Lapsi on vaja vara-ses lapseeas mitte ainult lugema ja kirjutama õpetada, vaid on vaja rajada siin ka kõlbelise kasvatuse alused, õpetada lastele kõlbelist käitumist.

Peetri-aja suurte eesrindlike tegelaste seas, kes tundsid huvi haridusküsimuste vastu, tuleb eriti nimetada V. P. T a t i š t š e v i t, esimest vene ajaloolast. Olles kõrgesti haritud inimene, andunud kodumaale ja teadusele, kirjutas Tatištšev sellest, et on vaja õpetada kõigi seisuste lapsi. Tõsi küll, ta arvas, et kool peab olema seisuslik, et aadli lapsed oleksid eriti eralda-tud talupoegade lastest, kuid ta nägi, et riigile on kasulik kõi-kide kirjaoskus, ja ka mõisnikule on kasulik omada omas majandis tarku inimesi: „mul on heameel omada ka tarku ja õpetatud talupoegi” — kirjutas Tatištšev. Aga kui Tatištšev pidi mõni aeg elama Uuralis, kus ta Peetri ülesandel pidi hoo-litsema „tehaste paljundamise” eest, avas ta siin mitu algkooli, kus preestrid õpetasid tööliste ja talupoegade lapsi lugema ja kirjutama. Tatištšev nõudis kõigilt tehaste eraomanikelt, et nad avaksid koole. Külades, mis olid määratud tehaste juurde, Tatištšev soovitas „külameestele oma lastele kirjaoskust õpe-tada, nii et nad lugeda* oskaksid, et alldjakid neid petta ei saaks”.

Kirjaoskuse laialdase leviku vajaduse ideid talupoegade seas, seejuures mitte ainult vene, vaid ka teiste rahvaste hul-gas, kes asuvad Venemaal, väljendas oma aja kohta üsna julgelt ka teine Peetri aja ühiskondliku mõtte silmapaistev esin-daja — moskvalähedane talupoeg J. T. Possoškov, kes kirjutas tuntud arutluse „Kehvusest ja rikkusest” ja rea hariduse ja kasvatuse küsimusi käsitlevaid teoseid. Tõeline patrioot, Peetri uuenduste pooldaja, Possoškov tundis eriti muret, et „peaksime ületama kõik naaberriigid kõikide voorustega ja heade komme-

tega". Possoškov kurdab, et külades on väga vähe kirjaoskajaid inimesi ja sellepärast on väga kerge talupoegi petta, hirmutada ja rõhuda. Ta tahab, et õpetus leviks massides ja oleks seotud kõlbelise kasvatusega. Oma „Isalikus testamendis" Possoškov, soovitades pojale õppida raamatutarkust, samal ajal juhatab: „Eemaldu kurjast, ära suhtle tühjade noorukitega, et ei harjuks nende halbade tegudega." „Kuid kõigi vastu ole lahke ja igale inimesele vasta ja kõnele tagasihoidlikult."

On huvitav, et Possoškovil oli kõrge, eesrindlik vaade naise kohta; ta luges teda perekonnas mehega üheõiguslikuks, mitte tööliseks, vaid abiliseks.

Niisiis tekkisid Peetri ajal väga tähtsad pedagoogilised ideed, mis võidi teostada alles kauges tulevikus.

5. Koolireform XVIII saj. lõpul.

§ 14. Jankovitši ja ta kaastööliste tegevus. Järgmine suur samm alghariduse arengus Venemaal tehti XVIII saj. lõpul. Kuidas ka Katariina II viivitas ta enda poolt väljendatud hariduse vajaduse ideede teostamisega, elu nõudis oma. Ja 1782. a. kutsus Katariina II Austria koolireformi aktiivse tegelase serblase Feodor Ivanovitš Jankovitš de Mirijevo Venemaale koolide korraldamise asja juhatama. Slaavlane Jankovitš, suure Komensky pedagoogiliste ideede tuline pooldaja, võtnud vastu kutse, andus innukalt uuele tööle. Ühes vene pedagoogide rühmaga, kes jagasid ta pedagoogilisi vaateid, avaldas ta tulist energiat, et mitte ainult koostada plaane, määrusi ja kodukordi, vaid ka välja töötada vajalikke õppevahendeid ja ette valmistada õpetajaid ning sel teel teostada kavatsusi.

Jankovitši kaastööliste hulka kuulusid: ta vahetu abiline Kovalevski, Akadeemia juures asuva gümnaasiumi õpetaja Svetlov, rahvakoolide ülevaataja Strugovštšikov, direktor Koza-davlev jt.

Jankovitši plaanide ja projektide alusel kinnitati „Määrus algkoolide kohta Vene riigis” ehk 5. aug. 1786. a. määrus.

Selle määruse järgi pidi igas kubermangulinnas avatama pearahvakool 4 klassiga (viieaastase õppeajaga).

Peakoolide õppekavas olid ettenähtud mitmesugused ained, kaasa arvatud ka looduslugu ja isegi arhitektuur.

Maakonnalinnades (ja ka kubermangulinnades, kus „peakoolist oli vähe”) avati väikesed rahvakoolid, kus õppetöö toimus põhiliselt pearahvakooli I ja II kl. õppekava järgi; I kl. õpetati lastele: aabitsat, lugemist, kirjutamise elemente, lühendatud katekismust, piiblitlugusid, arvutust; II klassis lisanesid: vene keele grammatika, raamatu „Kodaniku ja inimese kohustest” lugemine ja joonistamine; siin lõpetati ka täielikult aritmeetika.

Määrus käsitleb ka üksikasjalikult õpetajale esitatud nõudeid. Õpetaja pidi „püüdma kõigest jõust, et õpilased selgesti ja õieti mõistaksid tema õpetatud aineid”. „Kõige enam aga nõutakse, et õpetajad annaksid õpilastele oma käitumisega ja tegudega eeskuju jumalakartuses, lahkuses, viisakuses ja hoolsuses, hoidudes nende ees nii sõnades kui ka tegudes kõigest sellest, mis võib tekitada kiusatust või anda põhjust ebausuks” (§ 34).

On väga oluline märkida ka niisugust nõuet: „et õpetajad abistaksid üksteist teoga ja nõuga ning suhtuksid õpilaste ees üksteisele vajaliku lugupidamisega (§ 36).

Määrus käsitleb üksikasjalikult õpetajate kohustusi ja koolikorda. Õpilaste käitumist reguleeris eriline dokument, mis anti määruse § 57 kohaselt — „Reeglid rahvakoolide õpilaste jaoks.” „Reeglite” sisu pakub meile suurt huvi ka tänapäeval. Siin näeme mõnede käitumisreeglite lähtekohti, mis esitatud õpilastele ka meie praeguses koolis.

„Reeglid” keelavad õpilasil tülitseda, riielda, „rumalate” sõnadega sõimelda, nad nõuavad sõbralikku suhtumist seltsi-

meestesse, soovitavad osutada neile igasugust teenistusvalmidust." Kel on mõni kehaline puudus, sellesse tuleb suhtuda eriti peenetundlikult, „hoida teda vennaliku armastusega."

Palju tähelepanu pühendavad „Reeglid" viisakuse nõuetele õpilaste poolt vanemate inimeste vastu, korralikule käitumisele väljaspool kooli jne. „Reeglites" kõneldakse ka ergutuste ja karistuste rakendusest; soovitatakse, näit. „ergutada" õpilasi, kes seda teeninud oma eduga õppetöös ja oma käitumisega, anda neile autasuks raamatuid heas kõites „rahvakoolide direktori oma käega alla kirjutatud, et raamat on annetatud sellele ja sellele edukuse, hoolsuse ja heade kommete eest."

Karistatud seltsimehe üle ei lubata mõnitamist ega soovitata „kodus kõnelda ta karistusest."

Ülalpool oli juba öeldud, et oma plaanide teostamiseks Jankovitš ja ta kaastöölised koostasid palju õpperaamatuid ja valmistasid mitmesuguseid õppevahendeid. Nende seas oli algõpetuse jaoks: 1) aabitsa ja silpide tabelid kiriku ja tsiviiltrüki jaoks; 2) aabits, 3) kirjanäidised (juhatusega ilukirja õpetamise kohta).

Anti välja ka raamat „Maailma vaatepilt", mis oli ümber tehtud Komensky raamatu „Nähtav maailm piltides" järgi.

Jankovitš ja Kovalevski kirjutasid Venemaal esimese didaktika käsiraamatu õpetaja jaoks — „Käsiraamat esimese ja teise järgu õpetajaile (s. t. I ja II kl. õpetajaile).

Siin tehakse muuseas vene koolide õpetajaile esmakordselt ettepanek võtta tarvitusele must tahvel ja kriit: tähtede kirjutamist soovitati õpetada mitte tähestiku järjekorras, vaid järjekorras, mida määrab elementide sarnasus, milledest tähed koosnevad, nii et „üks täht sünniks teisest".

„Käsiraamat" annab terve rea üksikasjalikke juhatusi tunni andmise kohta juba niisugustes tingimustes, kus õpetaja ei õpeta igapäev üsikult, vaid kõiki koos, korraldades „ühiseid

juhatusi", „ühislugemist", näidates kõigile samu näitlikke õppevahendeid, kõiki küsitledes jne.

Õpetajalt nõuab „Käsiraamat" laste suhtes armastust, õiglust, kannatlikkust, iga lapse individuaalsete joonte ja erinevuste arvestust.

Lubades karistusi, on „käsiraamatu" autorid kehaliste karistuste vastu, sest õpilane ei või õpetaja silma all korda saata raskeid tegusid, kui aga sellised teod juhtuvad, siis on nad „õpetaja hooletuse ja järelevalve puuduse, mitte aga õpilaste halva käitumise tulemus". Autorid taunivad üldse häbistavaid karistusi. Nad kuulutavad, et „mõistlikku olendit ei sobi kasvatada kui looma". Lubatud karistustena „Käsiraamatu" autorid mainivad mõnususest loobumist ja vastavalt teole „häbistamist", äärmistel juhtudel — parandamatu õpilase kõrvaldamist.

Jankovitši suureks teeneks on veel sammud õpetajate ettevalmistuse alal. Peterburi peakool sai esimeseks õpetajate-seminariks Venemaal (alates 13. jaan. 1783. a.) ja ta esimeseks direktoriks oli Jankovitš ise, pärast tuli tema asemele Kozadavlev. Seminar andis oma õpilastele hea mitmekülgse ettevalmistuse. Seminaris rakendati õpetuses laialdaselt näitlikkust, kasutati suurel arvul igasuguseid vahendeid (masinate, riistade ja instrumentide mudelid, kaardid, tabelid jne.).

Jankovitši seminaris hakkasid õpilased esmakordselt Vene kooli ajaloos välja andma oma ajakirja „Kasvav viinamarja-aed."

Oma 18 aastat kestnud tegevuse jooksul andis seminar enam kui 400 hästi ettevalmistatud pedagoogi.

1786. a. reformi põhjal hakkas koolide arv Venemaal kiiresti kasvama.

Sellest kõneleb järgmine tabel:

aasta	koolide arv	õpetajate arv	õpilaste arv
1785	12	38	1491 (neist 290 tütarl.)
1786	165	394	11088 (neist 858 tütarl.)
1800	315	790	19915 (neist 1787 tütarl.)

See tähendab, et 15 aasta jooksul koolide arv kasvas 2625%, õpetajate arv 2079%, õpilaste arv — 1337%.

Koolide, õpetajate ja õpilaste arv kasvas muidugi pea erandlikult linnades. Koolivõrgu arendamiseks maal ei antud raha, riik ning tsiviilvõimud kohapeal ei hoolitsenud isegi alghariduse leviku eest. Ja Katariina II juhtlauseks hariduspoliitika alal oli, et „kirjaoskamatut rahvast on kerge valitseda.”

Kuid sel ajal on tehtud palju väärtuslikku pedagoogika küsimuste, eriti alghariduse küsimuste läbitöötamise alal. Sellest ajast jäi suur trükipärand, mis oli selle aja kohta õppe- raamatute ja meetodiliste vahendite ning käsiraamatute rikkalik kogu.

Jankovitši ja ta kaasvõitlejate energiline tegevus andis viljakaid tulemusi ja mõjutas väga positiivselt meie maa rahvahariduse edaspidist arengut.

6. Algkooli areng Venemaal XIX saj. esimesel poolel.

§ 15. Kooli määrused 1804. a. ja 1828. a. Aleksander I valitsus asutas 1802. a. ministriumid, nende seas ka rahvahariduse ministriumi.

Ministriumi juures asutatud koolide komisjon töötas välja ja avaldas „Esialgsete reeglid rahvahariduse kohta”, milledes määrati uued õppeasutiste tüübid. „Reeglid” märkisid alama lülina linnas ja asulais kihelkonnakoolid.

Selle aja eesrindlikud inimesed said väga hästi aru, kui suur oli nõudmine maakoolide laialdase võrgu järele. Sel puhul kirjutas kuulus vene ajaloolane Karamzin: „Pärast „Esialgsete reeglite” avaldamist 1802. a. jääb määruse peamiseks heateoks maakoolide asutamine. Külakoolide asutamine on võr-

ratult kasulikum kui kõik lütseumid, kuna nad on tõelikud rahvaasutised, riikliku hariduse tõelikud alused. Nende õppeaine on tähtsaim filosoofi silmis. Vahe inimeste vahel, kes oskavad ainult lugeda ja kirjutada, ja täitsa kirjaoskamatute vahel on kaugelt suurem kui mitteõpetatud ja maailma esimese metafüüsiku vahel... Lugemine ja kirjutamine avavad inimesele uue maailma, eriti meie ajal, mõistuse praeguste edusammude tõttu. Peale selle, tark valitsus suurendab veelgi õpetuse kasu külas, ühendades sellega lihtsa, selge, tõsiselt isikliku ja kodaniku moraali algelise põhjenduse. Sõandan ütelda, et kõlbelise katekismuse kirjutamine kihelkonnakoolide jaoks väärrib Euroopa esimest geeniust, ta on nii tähtis ja headtegev".²³⁾

„Esialgsete reeglite” edasiarendamiseks kinnitati 5. novembril 1804. a. „Ülikoolidele alluvate õppeasutiste määrus”. Vastavalt sellele määrusele igas kubermangulinnas pidi olema üks gümnaasium ja maakonnalinnas — vähemalt üks kreiskool, suurtes linnades aga kaks niisugust kooli ja enam, kui on võimalusi nende ülalpidamiseks. „Kubermangu- ja maakonnalinnades, samuti ka külades, iga kihelkond või kaks koos, olenevalt koguduse liikmete arvust ja nende elukoha kaugusest, peab olema vähemalt üks kihelkonnakool.”

Gümnaasiumide eesmärgiks oli noorsoo ettevalmistamine ülikooli astumiseks või üldse õpilastele teadmiste andmine, nagu need on vajalikud hästikasvatatud inimesele.

Kreiskoolide asutamise eesmärgiks oli: „1) ette valmistada noorsugu gümnaasiumi jaoks, kui vanemad soovivad lastele anda paremat kasvatust, ja 2) anda mitmesugusest seisusest lastele vajalikke teadmisi, vastavalt nende seisundile ja tööstusele”.

Kreiskoolid pidid andma oluliselt kõrgema alghariduse.

Elementaarse alghariduse jaoks määratud kihelkonnakoolid asutatakse, nagu üteldi määrukses, kahesuguse eesmärgiga:

---

²³⁾ Karamzin, Teosed, III k., Smirdini väljaanne. Peterburi, 1848, lk. 353—354.

1) et noorsugu ette valmistada kreiskoolidesse astumiseks, kui vanemad soovivad, et nende lapsed jätkaksid neis õppimist; 2) et anda talupoegade ja teiste seisuste lastele neile sobivaid teadmisi, teha neid kehaliselt ja kõlbliselt paremaks, anda neile täpseid mõisteid loodusenähtuste üle ja kaotada neis ebasu ja eelarvamusi, millede mõju on nii kahjulik nende hüvangule, tervisele ja olukorrale.

Kihelkonnakooles tuli lastele õpetada: lugemist, kirjutamist ja esimesi aritmeetika tehteid, usuõpetuse ja kõlbluse peamisi algeid. Siin tuli seletustega lugeda raamatut: „Lühike juhatus küla majapidamiseks, loodusenähtusist, inimese kehaehitusest ja üldse tervise säilitamise vahendeist.

Kihelkonnakoolid olid määratud kõigi seisuste lastele, vaatamata soole ja vanusele.

Mainitud koolitüüpide rajamise tegelik plaan teostus ebaühtlaselt. Nii, kui 1809. a. plaan gümnaasiumide alal oli täidetud 66%, kreiskoolide suhtes ta oli täidetud kõigest 17%, kihelkonnakoolid levisid äärmiselt aeglaselt: nende võrk ei hõlmanud üle 5% kihelkondi riigis.

Aleksander I monarhistlik aadlivalitsus, vaatamata ta liberaalsele vaimule, ei hoolitsenud massilise rahvakooli arengu tugeva materiaalse baasi eest. Ka määruses eneses oli kihelkonnakoolide suhtes öeldud nii:

„Need koolid usaldatakse kroonu asulais kihelkonnapreestritele ja ühele auväärseimale elanikule, mõisa asulais jäävad nad mõisnike eneste haritud ja heatahtliku hoolduse alla.”

Niisiis asi jäeti stiihia ja meelevalla hooleks. Mõisnikud üldiselt ei leidnud vajaliku olevat oma talupoegade laste hariduse pärast muret tunda. Mis puutub vaimulikesse, siis tuleb tunnistada, et mõnedes kubermangudes nad avaldasid suurt huvi koolide arengu vastu. Nii näiteks Novgorodi kubermangus avati vaimulike poolt kuni 110 kooli, ja preestrid õpetasid

tasuta neis kooles ja isegi andsid koolide jaoks oma maju kasutada.

Kuid siiski on selline agar suhtumine kooliasjandusse haruldaseks nähteks, olemasolevad koolid olid aga väga primitiivsed; lapsed õppisid siin peamiselt ikka vana usulist õppeainet.

Edaspidi püüdis tsaarivalitsus õiget usku ikka enam ja enam isevalitsuse teenistuses kasutada. 1817. a. ühendatakse rahvahariduse ministeeriumi asjad kõikide usutunnistuste asjadega ühte valitsusse, nimetusega vaimulike asjade ja rahvahariduse ministeerium. Kaks aastat pärast seda kõrvaldati koolidest metropoliit Filareti ettepanekul isegi raamat „Inimese ja kodaniku kohustest” (mille autoriks peeti Katariina II). Metropoliit ütles: „Lastel pole vaja lugeda inimese ja kodaniku kohustustest, mis käsitatud alati nõrkadel filosoofilistel alustel.” Ja vaimulike asjade ja rahvahariduse minister käskis: „Selle raamatu kõik eksemplarid koolidest ära korjata ja müüa 50 kop. puud paberivabrikandile tingimusel, neid mitte kellelegi anda, vaid tarvitada ainult paberiveskis.”

Suurenenud reaktsiooni aastail, Nikolai I valitsuse ajal teostati rida samme, mis viisid rahvahariduse igasugustele piiramistele ja kitsendustele.

1828. a. avaldatakse uus „Määrus ülikoolide võimkonnas olevate gümnaasiumide ja koolide kohta”. Määrus teostab valju seisusliku joone mitmet tüüpi koolide õpilaste koosseisu suhtes. Õppeasutiste üldist eesmärki näeb ta selles, et kõlbelse hariduse juures anda noorsoole vahendeid vastavalt igale seisusele vajalikumaid teadmisi omandada.

Gümnaasiumid olid määratud aadli ja ametnike laste jaoks, kreiskoolid peamiselt „kaupmeeste, käsitööliste ja teiste linnaelanike laste jaoks”. Vaimulike ja sõjaväelaste laste jaoks olid erilised õppeasutised.

Kihelkonnakoolide asutamise eriline eesmärk on esialgsete,

igale enam-vähem vajalike teadmiste levik ka kõige „alammaise” seisustesse kuuluvate inimeste seas. Siin õpetatakse: „1) usuõpetust, lühikest katekismust ja piiblilugusid; 2) kirikuja tsiviiltrüki raamatute lugemist ja käsikirjade lugemist, ilukirja, aritmeetika nelja esimest tehet”.

„Määrus” määrab maakoolide õppeaasta kestuseks ainult 4—5 kuud — põllutööde lõpetamisest kuni nende alguseni järgmisel aastal.

Huvitav on märkida, et kihelkonnakooles lubab „Määrus” õpetada Lancasteri meetodi järgi (vt. I jagu, lk. 164).

Katsed Venemaal vastastikust õpetamist tarvitusele võtta esinesid juba Aleksander I ajal. Nüüd viidatakse sellele „Määruses” muidugi sellepärast, et see õpetamisviis võimaldas õpetust teha odavamaks, sest et selle juures saab läbi väiksema arvu õpetajatega.

Koolide arvu faktiline kasv on Nikolai ajal väga madal. Kreiskoolide arv jäi 25. a. kestel peaaegu endiseks. Algkoole lisandus kogu suure maa kohta keskmiselt ainult 4 aastas (1841 kuni 1856 suurenes nende arv ainult 64 võrra).

§ 16. Belinski ja Herzeni põhilised pedagoogilised ideed. Sünge Nikolai ajal, mil riigivalitsuse ja eriti hariduseasjanduse valitsemise tüüril on kõige helge kägistajad, isevalitsuse ja õigeusu ideede istutajad, pärisorjuse pooldajad, kes tegutsesid reaktsioonilise aadli huvides, tõstsid protestihäält eesrindlikud mõtlejad nagu V. G. Belinski ja A. I. Herzen.

Suur vene kriitik Belinski, keda Lenin pidas üheks vene sotsiaal-demokraatia eelkäijaks, võitles hariduse ja kultuuri eest. Tõelise humanistina kummardus Belinski kultuuriväärtusi loova inimisiksuse suuruse ees.

Kasvatuse eesmärgiks on Belinski arvates inimsus. Esialgne kasvatus „peab lapses nägema mitte ametnikku, mitte

poeti, mitte käsitöolist, vaid inimest, kes võiks hiljem olla see või teine, lakkamata olemast inimene.”²⁴⁾

Inimest Belinski ei mõelnud abstraktsena: ta pidas silmas tegelast, kes andunud oma rahva teenindamise ideele.

„Kes ei kuulu oma isamaale, see ei kuulu ka inimsoole.”

Kasvatases nägi Belinski võimsat jõudu ja sellepärast ütles: „Sellest on näha, kui tähtis, suur ja pühalik on õpetajakutse.”²⁵⁾

A. I. Herzen arvustas teravalt Nikolai ajastu kroonukasvatuse süsteemi, mis lämmatas vaba mõtte vähimadki idud.

Õpetuse küsimustes olid Herzeni nõudmised sellele suunatud, et kujundada noortes eesrindlikku materialistlikku maailmavaadet. Kasvatuse alal omistab ta eriti suurt tähtsust emotsionaalseile momentidele. Herzen ütleb Genfist pärineva kasvataja Josephi suu läbi (romaanis „Kes on süüdi?”): „Eesmärgiks olgu ükski armastus ligimese vastu, armastus hüve vastu. Kui kaob armastus sinu hingest, ei suuda sa midagi teha; sa petad ennast; ainult armastus loob püsivat, elavat...”

„Inimene ilma südameta on mingisugune kiretu mõtlemis-
masin, kel pole perekonda, sõpra ega kodumaad: „süda on
vaimse arenemise imeilusaks ja lahutamatuks küljeks, temast
voolab soontesse kõike soojendava ja elustava tule juga...”

Belinski ja Herzeni humanistlikel pedagoogilistel ideedel oli suur tähtsus progressiivse pedagoogilise mõtte edasises arengus Venemaal. Nende mõju kajastus eriti XIX saj. 60-
-ndate aastate suurimate esindajate vaateis, nagu Tšernõševski, Dobroljubov, Pirogov, Ušinski.

---

²⁴⁾ V. G. Belinski, Laste kasvatusest üldse. Tsiteeritud „Pedagoogika ajaloo lugemiku” IV k. I osa järgi, 1936, lk. 309.

²⁵⁾ V. G. Belinski, Sealsamas, lk. 306.

§ 17. V. F. Odojevski.

Ühiskonnategelaste hulgast, kes XIX saj. esimesel poolel tegelesid palju algõpetuse küsimustega, tuleb eriti esile

tõsta V. F. Odojevskit.

Odojevski pedagoogilised ideed on esitatud tema suures töös „Õppus enne teadust.” Selle teose üks osa on „Kogemused aabitsa ja teiste ainete õpetamisel, mis kuuluvad algõpetuse hulka.”

Aabitsa ülesandeks on — Odojevski arvates — mitte ainult õpetada lugema ja kirjutama, vaid anda ka kõlbelisi mõisteid ja mõisteid neid ümbritsevaist asjust, anda ka mõistuse harjutusi.

Odojevski nõuanded laste kõlbelise kasvatuse kohta lähtuvad kõigepealt järgmisest väitest: inimese elu on töö, ja algõpetuse ülesandeks on õpetada inimest tundma tööd ja sellest lugu pidama.

„Ärge lõbustage last, kui ta peab töötama, ärge tehke tööd tema eest; vaid osake paeluda tema tähelepanu selle huvitavusega, mida teie annate tööle; aga huvitavus pole midagi muud, kui teadmishimu rahuldamine, mis on omane igale inimesele ja mis on nii tugev lapses; ergutage last küsima, kuulake neid küsimusi, ergutage veel teadmishimu, ergutanud aga selle, juhtige õpilast ta nõude rahuldamisele mitte naljaga, mänguasjadega, vaid töö läbi, õpilane tuleb teie järele, leiab töös eneses naudingut ja sünnipärane kalduvus töötada muutub tugevnedes harjumuseks.”

„Lapsel on sünnipärased alged, nagu seemegi püüab kasvada taimeks.”

On vaja toita lapse sünnipäraseid ideid. Pedagoogi esimeks võtteks on kindlustada lapse vaimseid jõude selles, mis laps juba teab, kuid milles ta ei anna enesele aru; siis anda talle uusi mõisteid, ehkki mittetäielikke, kuid õigeid, ja samm-

-sammult õpetada teda ennast nägema seoseid nende vahel ja täita lünki, mis möödapääsmatult jäävad igas õppetöös — nii kirjutas Odojevski raamutus „Kogemustest laste algkasvatuse pedagoogiliste viiside üle” (katkend samast teosest „Õppus enne teadust”).

Siin leidub mõtteid, mida pärastpoole arendas suur vene pedagoog Ušinski. Odojevski on ka tuntud kui lastemuinasjuttude autor: Odojevski kirjutatud „Vanaisa Irinei lastemuinasjutud” said V. G. Belinskilt kõrge hinnangu:

„Praegusel ajal (1840. a.) on vene lastel vanaisa Irineis niisugune kirjanik, keda kadestaksid teiste rahvuste lapsed . . . .”

„Milline imelik vanamees! Milline noor rõõmus hing on tal, millist soojust ja elu hoovab ta juttudest, ja milline ebarahilik kunst on tal meelitada kujutlust, ärritada uudishimu, ergutada tähelepanu mõnikord nähtavasti lihtsaima jutustusega. Armsad lapsed, soovitame paremini tutvuda vanaisa Irineiga.”²⁶⁾

On huvitav märkida, et Odojevski koostas ka neli raamatut „Küla lugemised” — koguteosed materjalidega populaarseks rahvalikuks lugemiseks.

Oma püüetelt anda algkooliealistele lastele tunnetuslikus ja moraalses suhtes lugemiseks sisukat materjali, oma huvidelt 6—10 aastaste laste kasvatusküsimuste vastu võib Odojevski nimetada Ušinski eelkäijaks.

7. Vene pedagoogiline mõte XIX sajandi 60-ndail aastail.

§ 18. Pedagoogilise mõtte tõus XIX saj. 60-ndail aastail.

Eriti hoogsalt arenes pedagoogiline mõte Venemaal XIX s. 60-ndail aastail seoses ühiskondliku liikumise üldise tõusuga.

²⁶⁾ V. G. Belinski teosed 4 köites: I k., lk. 528—529.

Tööstuse kiire areng nõudis tungivalt pärisorjuslike suhete kaotamist.

Talupoegade raske majanduslik ja õiguslik seisund põhjustas arvukaid talupoegade ülestõuse.

Haritlaskonnas kasvasid demokraatlikud meeleolud. Kujunes revolutsioonilise tõusu õhkkond.

Et pääseda revolutsioonist, teostas valitsus rea reforme: talupoegade „vabastamine” pärisorjusest, yannutatud meeste kohtud, maa ja linna omavalitsuse asutamine.

Sel ajal levis Venemaal võrdlemisi laialdaselt trükisõna. Võimsale õitsengule jõudis vene ilukirjandus, kus ilmus esmaklassiliste kirjanike plejaad (Nekrassov, Turgenev, L. Tolstoi jt.).

Selliste eesrindlike inimeste, kui revolutsioonilised demokraadid Tšernõševski ja Dobroljubov, tähelepanuväärt tegevus äratas kõigil aladel uut mõtet ja tõstis ta moraalse ideelise kõrgele tasemele.

60-ndais aastais levis ka laialdaselt pedagoogiline ajakirjandus. Ilmus palju pedagoogilisi ajakirju. (Nende hulgas, näit. ajakirjad: „Kasvatus”, „Õpetaja”, „Pedagoogiline kogumik”, L. Tolstoi „Jasnaja Poljana”, „Rahvakool” jt.). Üldised ajakirjad (nende seas ka „Sovremennik” — Tšernõševski toimetatud ajakiri) pühendasid palju tähelepanu pedagoogilistele küsimustele.

60-ndate aastate algul loodi sellised organisatsioonid nagu Peterburi Pedagoogiline Selts, mille tegevusest võtab elavalt osa K. D. Ušinski, ja „Kirjaoskuse komitee”, mis tekkis Vaba Ökonoomilise Seltsi juures.

Eriti sügavat muljet ühiskonnale avaldas 1856. a. ilmunud (Morskoi Sbornik'us) kuulsa vene õpetlase N. I. Pirogovi artikkel: „Eluküsimused”. Pirogov protestib oma artiklis sel-

lise suhtumise vastu haridusse, kus talle vaadatakse kui varase erialalise ettevalmistuse ja karjääritegemise vahendile.

Ta näeb hariduse tösist ideaali selles, et kõigepealt anda inimesele igakülgne üldine areng, tõstes ta isiksust, äratada kõrgeid ja õilsaid püüdeid. „Kõik, kes valmistuvad kasulikeks kodanikeks, peavad alguses õppima inimesteks,” kõneleb Pirogov. „Laske kujuneda ja areneda sisemisel inimesel. Andke talle aega ja võimalusi alistada endale väline — ja teil on kaupmehi ja meremehi ja juriste; aga mis tähtsaim, teil on inimesi ja kodanikke.”²⁷⁾

Need Pirogovi mõtted harmoneerisid suurte vene revolutsiooniliste demokraatide Tšernõševski ja Dobroljubovi ideedega. Dobroljubov kirjutas Pirogovi artikli puhul, et ta „üllatas kõiki helgusega ja autori mõtete õilsa suunaga” ja selles nägi Dobroljubov „vene inimeste õilsat tundepuhangut.”

Pirogovi, Dobroljubovi, Tšernõševski pedagoogilised ideed avaldasid mõju vene pedagoogide paremiku maailmavaatele ja tegevusele mitte ainult 60-ndais aastais, vaid ka järgnevais aastakümneis.

60-ndaisse aastaisse satub ka suure vene pedagoogi K. D. Ušinski pedagoogiline tegevus, kes lõi originaalse pedagoogilise süsteemi, töötas üksikasjalikult välja algastme kasvatus ja õpetuse teaduslikud alused ning lõi tähelepanuväärsed õppevahendid rahvakooli jaoks.

§ 19. N. G. Tšernõševski (1828—1869) pedagoogilised ideed. N. G. Tšernõševski avaldas määratu suurt mõju Venemaa eesrindliku ühiskondliku mõtte arengule. Revolutsioonilise demokraadina kutsus Tšernõševski aktiivsele võitlusele pärisorjuse, isevalitsuse vastu. Ta vaatleb ühiskonda, mis on jagunenud ekspluateeri-

²⁷⁾ M. Pirogovi Teosed I k., Pirogovi seltsi väljaanne, Kiiev, 1914, lk. 14.

tavaiks ja ekspluateerijaiks. Need, kes omastavad võõrast tööd, s. o. ekspluataatorid, on huvitatud sellest, et hoida rahvamassid pimeduses ja rumaluses. On vaja muuta olevat olukorda põhjalikult.

N. G. Tšernõševski paneb oma lootused rahvale. Rahvas on tema arvates ajaloo looja. Rahvas loob oma tegevusega kõik vaimsed ja materiaalsed väärtsused, kuid ta on asetatud sellisesse olukorda, et ei saa kasutada seda, mis loonud. Kes siis kasutab kõiki hüvesid? Kõiki materiaalseid ja kultuurilisi hüvesid kasutavad need, kelle käes on poliitiline võim... kellel puudub poliitiline võim, see ei pääse survest, s. t. vaesusest ja rumalusest." Et pääseda vaesusest ja rumalusest, peab rahvas võitlema poliitilise võimu pärast, niisugune järeldus tuleneb sellest N. G. Tšernõševski väitest. Võitluse isiksuse vabaduse eest seob Tšernõševski võitlusega hariduse eest. Vabadus ja haridus on hapnik ja vesinik, ilma milledeta ei saa olla elu.

Tšernõševski seisukohast peab kasvatus olema vaba, lai ja mitmekülgne. Et saada niisugust haridust, ei pea rahval olema mitte ainult formaalne õigus, vaid on vaja „parandada ühiskondlikku ja materiaalselt olukorda, mis on vajalikem esialgne vahend hariduse leviku ja tavade parandamise võimalusiks.”²⁸⁾

Kui Tšernõševski seob hariduse ja kasvatus küsimused inimeste ühiskondlike suhetega, siis sellega ta määrab ka kasvatus eesmärgi: On vaja kasvatada inimest — kodanikku, kellesse on tunginud ühiskonna hüve ideed. Ühiskonna teenindamine — see on kasvatus põhiline ülesanne, kuid selleks on vaja kasvatada ühiskondlikku, ideelist, siirast ja ausat inimest. Inimesel ei või olla õilsaid omadusi, kui ta pole kasvatatud ideedel, mis ergutavad teda toimima üldise kasu, üldise hüve heaks.

Kui üldkasu idee kui kasvatus alus on kõrvaldatud kasvatuses, siis kujuneb egoistlik inimene, kes mõtleb ainult isiklikule

---

²⁸⁾ N. G. Tšernõševski, Kogutud teosed, k. III, lk. 549.

kasule. „On parem, kui inimene üldse ei arene, kui et areneb inimene, keda ei mõjuta mõte ühiskondlikest asjadest, ja tunded, mis ärkavad sellest osavõtust. Kui mu tähelepanekute ringis, tegevussfääris, kus ma keerlen, on kõrvaldatud ideed ja ergutused, millede esemeks on üldine kasu, s. o. kõrvaldatud kodaniku motiivid, mida siis vaadelda? Mis jääb mulle osavõtuks? Jääb üksikute isikute askeldus isiklike kitsaste muredega oma kõhukese või oma lõbude pärast.”²⁹⁾

Inimest ei saa kasvatada „julmade pedagoogiliste süsteemide” alusel, nagu need olid Venemaal sel ajal, ja Tšernõševski arvustab teravalt mitte ainult Venemaa ühiskondlikku korda, vaid ka kasvatus- ja õpetuse süsteemi, mille on sünnitanud see kord. See süsteem rõhub lapse isiksust, nüristab ta võimeid. Koolis valitsevad lapse üle surve ja vägivald: kool ei arvesta lapse iseärasusi, ta seesmist maailma.

Kasvatuses ja õpetuses ei nõuta ainult peenetundlikku ja humaanset suhtumist lapsesse, vaid ka ta loomuse tundmist. Olemasolev kasvatussüsteem takistab lastel saada targaks ja ausaks. Õpetust on vaja korraldada nii, et lapsed saaksid võimalusi uurida mitmesuguseid esemeid, mis annavad teadmisi inimesest ja loodusest. Iga õppeaine, mida õpetatakse koolis, annab mitte ainult teadmisi, vaid soodustab ka kasvatust. Kasvatuses etendab erilist osa kirjandus. Tšernõševski kõneleb otseselt, et kirjandus „sisaldab sellist kasvatuslikku elementi enam kui paljud teised teadused.”³⁰⁾ Ühes sellega pöörab Tšernõševski suurt tähelepanu ka niisugustele õppeainetele nagu looduslugu, matemaatika ja võõrkeeled.

Lastekasvatuses ja hariduses omistab Tšernõševski suurt tähtsust õpetajale. Haritud ja hästi ettevalmistatud õpetaja peab olema lastele lähedal, teadma nende nõudeid — seesmist

²⁹⁾ N. G. Tšernõševski, Kogutud teosed, k. III, lk. 98.

³⁰⁾ N. G. Tšernõševski, Kogutud teosed, k. I, lk. 219.

elu ja huve: ainult siis on õpetajal õpilaste usaldus ja neil ei ole midagi salajast, ja ei ole ka põhjust midagi varjata tema eest. Lapsed õpivad sageli halvasti mitte sellepärast, et ei suuda õppida, vaid sellepärast, et õpetaja ei leia vajalikke ja õigeid õppemeetodeid. Koolis loob õpetaja pedantsuse ja igavuse. Peale selle on õpetajal kõige metsikumad ja absurdsemad kujutlused lapse loomusest... „Kui kümneaastane poiss ei armasta õppida, siis pole põhjuseks mitte tema, vaid ta kasvataja, kes summutab temas uudishimu õpetuse halbade võtetega või kasvandikule sobimatu õpetuse sisuga. Siin ei tule kasvandikku sundida, vaid kasvataja peab end ümber kasvatama ja ümber õppima: ta peab igavast, nürist ja kurjast pedandist muutuma heaks ja arukaks õpetajaks, hülgamma metsikud mõisted, milledega on koormatud terve mõistus ta peas, omandama nende asemel mõistlikud. Kui kasvataja täidab need teaduse nõuded, hakkab poiss meelsasti õppima kõike, mida siis õpetaja leiab vajalikuks õpetada, kes on muutunud arukaks ja heaks inimeseks.”³¹⁾

Lapsi mõjutab mitte ainult õpetaja, vaid ka ümbrus. Ümbruse all mõistab Tšernõševski looduslikke ja ühiskondlikke tingimusi, milledes elab ja toimib inimene. Põhilisteks tingimusteks, mis määravad inimese ümbruse, on ühiskondlikud tingimused. Pärisorjuslikud suhted, mis valitsesid siis Venemaal, määrasid rahva olukorda. Pärisorjusliku ümbruse „kasvatustlikku” mõju võrdles Tšernõševski kõrtsi mõjuga. „Kes elab kõrtsis, ei saa joobnud lõhnast läbi imbumata jääda.” Niisugust ümbrust on vaja muuta. Sellepärast kutsubki N. G. Tšernõševski aktiivsele revolutsioonilisele tegevusele, mis on suunatud tõelikkuse muutmisele.

Laste arengut määrab tunduvalt ka vana generatsioon. Lapsed matkivad täiskasvanuid ja tahavad olla nagu täiskas-

---

³¹⁾ N. G. Tšernõševski, Kogutud teosed, k. X, II osa, lk, 173.

vanud. Sellepärast peab vanem generatsioon arvestama sellist olukorda ja nägema laste kõbelisi puudusi mitte ainult koolitöö halvast kvaliteedist, vaid ka selles, et väga sagedasti vanemad inimesed avaldavad lastesse eitavat mõju. Sellest johtub kõigepealt järeldus, et on vaja tegelda ka täiskasvanute haridusega. Kuna aga kommete muutmine ja parendamine sõltub ühiskondlik-poliitilise elu kogu olukorrast, siis teeb Tšernõševski sellest revolutsioonilised järeldused ajalooliselt kujunenud tingimuste muutmise kohta. Pole võimalik tegelda haridusega ilma võitluseta vabaduse eest. Sellepärast on Tšernõševski vabadus ja haridus tihedaimalt läbi põimunud, ja kogu ta hariduslik tegevus ja ideed on otseselt seotud võitlusega rahva õnne ja hüvangu eest.

Suurt tähtsust omistab Tšernõševski tööle kui kasvatus-tegurile. Tšernõševski julged ja geniaalsed mõtted tootva töö osast inimese isiksuse vaimses ja füüsilises arengus jätavad kaugemale maha kõik, mis öelnud selle kohta Lääne-Euroopa suurimad pedagoogid. Pestalozzi kõneles näiteks käsitööst. Hoopis teistviisi aetas selle küsimuse geniaalne Tšernõševski. Temal on töö eraldamata elu ühiskondlikest tingimustest. Ta nägi, et tööjaotus soodustab ühiskondliku toodangu tõusu, kuid ta nägi ka selle eitavat külge. Tööjaotus mõjub halvasti tööliste kehale ja vaimsele olukorrale. Missugust pääseteed näeb ta tekkinud olukorrast? Mida enam on arenenud tööjaotus, seda kergem on töölisel üle minna ühelt tööprotsessilt teisele. Sel juhul on inimese organism mitmesugustes olukordades ja see mitmesugusus säilitab tervise. Samuti on vaja tööd tööstuses ühendada tööga põllumajanduses. Üleminekus mitmesugustele töövõtetele ja tööstusliku töö ühendamises põllumajandusliku tööga nägi Tšernõševski mitte ainult vahendit töötajate tervise parendamiseks, vaid ka vahendit nende vaimse arengu tõstmiseks.

Tegevuse mitmekesisus viib inimese välja nüridusest, nii et

ta muutub taibukamaks ja enam organiseerituks, ta vaimne tegevus aga mitmepalgelisemaks ja mitmekesisemaks. „Tegevuse mitmekesisuse tõttu omandab ta laiema taibukuse, ta vaimsed jõud arenevad töö tõttu, aga ei nürine, nagu nürinevad kogu tegevuse piiramisel ühe kuni mehaanilisuseni lihtsustatud toiminguga. Mõtelgem ainult, kas võib olla mingisugust võrdlust materjalide külluselt vaimse arengu jaoks, tööstuse kogemuse rikkuselt, arukuselt tööliste seas, kes on töötanud niihästi põllutöödel kui ka kudumisvabrikuis, ehitustöödel, käsitöös, ja selle töölise vahel, kes kogu eluaja on istunud ühes vabrikus ühe masina ratta juures? Siin on vahe sama, mis inimese vahel, kes Venemaa risti ja põiki läbi reisinud, ja teise vahel, kes pole ninagi pistnud oma maakonna linna tõkkepuude taha... Tootlusjõudluse edukuse mitte ühelgi elemendil pole niisugust tähtsust kui töölise vaimse arengu astmel. Kliima, maapind, kapitali varud, kehaliste jõudude tugevus ise — kõik see on tühine, võrreldes mõtte arenguga. Sellest arengust tekib kõik, kõik jõuab ainult sellele suurusele, mis talle kohane, kõik toetub ainult temale. Sellepärast tuleb lugeda tootmise arengu tähtsaimaks takistuseks neid külgi, mis on ebasoodsad töölise vaimsele arengule”.³²⁾

Kapitalistlik tootmisvorm on selliseks tootmisvormiks, mis ei soodusta töötajate vaimset arengut. Töö on sellistes tingimustes raskeks koormaks. Ühtaegu oli Tšernõševski kindel, et ühiskond ehitatakse ümber uutel alustel ja et niisuguses ühiskonnas „töö muutub raskest vajadusest füsioloogilise tarviduse kergeks ja meeldivaks rahulduseks, nagu praegu tõuseb sellele astmele haritud inimeste vaimne töö”.³³⁾

Pärisorjusliku isevalitsuse väga tõsistes ja keerulistes tingimustes, omandi ja vägivalla olukorras püüdis revolutsiooni-

³²⁾ N. G. Tšernõševski Kogutud teosed, VII k., lk. 188—189.

³³⁾ N. G. Tšernõševski Kogutud teosed, IV k., lk. 449.

line demokraat N. G. Tšernõševski kõigi vahenditega ja jõududega rahvast teenindada. Ta eesrindlikud pedagoogilised ideed avaldasid tõsist mõju vene progressiivse pedagoogilise mõtte arengule.

§ 20. N. A. Dobroljubovi (1836—1861) pedagoogilised ideed.

N. A. Dobroljubov elas väga lühikest, kuid ilmekat elu. Ta suri 25-aastasena, kuid vaatamata sellele tegi ta väga palju Venemaa jaoks ja eriti avaldas väga tõsist mõju pedagoogilise mõtte arengule.

Dobroljubovil rahvahariduse küsimused, kasvatuse ja hariduse küsimused olid lahutamatult seotud võitlusega isevalitsuse ja reaktsiooni vastu. Tõkestuseks hariduse levikul, kasvatuse ja hariduse parendamisel olid Venemaa ühiskondlikud vahekorrad. Ühiskondlikke vahekordi võib muuta ainult võitluse teel. Dobroljubov sai hästi aru, et rahvamasside pimedust ja rumalust toetavad valitsevad klassid, sest neil on kergem kirjaoskamatu, pimedat rahvast sõnakuulmises hoida.

Koole oli siis vähe, oma töösuunalt ja sisult nad mitte ainult ei andnud vajalikke teadmisi, vaid rikkusid noorusugu kõlbliselt. Kepidistsipliin, lapse isiksuse rõhumine — see iseloomustab Dobroljubovi arvates temaaegset kooli. Last ei õpetata koolis arutlema, tõendama, ta areng aeglustub koolis ja kool nüristab teda.

Kuidas määritles Dobroljubov kasvatuse eesmärgi? On vaja kasvatada vabalt arenevat isiksust. See tähendab — kasvatada ühiskondlikku, julget ja ausat inimest, kes ei karda võitlust „ühiskonna väära suunaga”. Sellisel inimesel peab olema kindlaid veendumusi ja kodanlikku mehisust. Niisuguste inimeste kasvatamiseks on vaja muuta kasvatuse kogu süsteem ja teisiti ette valmistada kasvatajaid, s. o. õpetajaid.

Laste kasvatuse süsteem tuleb nii üles ehitada, et kasvatajale kindlustada lapse loomuse tundmist, arendada austust

ja armastust lapse vastu, oskus anda lapsele õiged kujutlused ümbritsevast maailmast, ühiskondlikest nähtusist. Õpetaja peab juhtima lapse arengut, aga mitte dresseerima teda. Eri- list tähelepanu peab õpetaja pöörama aeglase taipamisega las- tele. Säärastele lastele nende õige kohtlemine ja süstemaatiline töö nendega avab neis suured vaimsed võimalused, mida alati ei leidu niinimetatud väledate õpilaste juures.

Dobroljubov astub teravalt välja vägivalla vastu lapse isik- suse kallal, eriti kehaliste karistuste vastu. Sellepärast võttis ta väga soojalt vastu K. Pirogovi „Eluküsimused” — ta taunis teravalt selle järjekindlustust kehaliste karistuste suhtes. Kehalised karistused toovad mitte ainult kahju lapse tervisele, vaid vigastavad neid kõlbeliselt. Ei saa kõnelda kõlbelisest kas- vatusest barbaarsete meetodite abil.

Last tuleb kasvatada mitte ainult vaimselt ja kõlbeliselt, vaid ka kehaliselt. Kehalisele kasvatusele andis N. A. Dobro- ljubov suure tähenduse ja kehalises kasvatuses seadis ta kooli- korra ja õpilaste töö organisatsiooni tähtsa osa.

8. K. D. Ušinski pedagoogilised ideed ja pedagoogiline tegevus.

§ 21. Lühike elu- Suur vene pedagoog Konstantin
lugu. Dmitrijevitsš Ušinski sündis 1824. a. Nov- gorod-Severski maakonnas endises Tšer- nigovi kubermangus. K. D. Ušinski isa oli aadlik, tal oli väike mõis ja 30 päristalupoega. Ušinski isa oli nähtavasti liberaal- selt meelestatud inimene ja laskis oma päristalupojad vabaks.

Konstantin Dmitrijevitsš sai alghariduse kodus, siis Novgo- rod-Severski gümnaasiumis. Pärast gümnaasiumi lõpetamist astus K. D. Ušinski Moskva Ülikooli õigusteaduskonda. Oma- des hiilgavaid andeid ja võimeid, töötas noormees siiski palju ja visalt. Tõsiselt mõjutasid Ušinski maailmavaadet sel

ajal ülikooli eesrindlike professorite ideed, eriti aga kuulsa kriitiku V. G. Belinski tööd. Eesrindliku ühiskondliku mõtte mõjul ärkab Ušinskis püüe ühiskondlikule tegevusele, rahva teenindamisele.

1844. a. lõpetas K. D. Ušinski ülikooli ja määrati Jaroslavl'i õigusteaduse instituudi (lütseumi) professoriks. Professor oli alles 22 aastat vana. Lütseumis oli K. D. Ušinski õppiva noorsoo seas väga populaarne ja autoriteetne kuju. Kuid Ušinski teaduslik-pedagoogiline tegevus ei kestnud kaua. Nikolai valitsus jälgis valjult professorite tegevust. Need olid kohustatud õppeasutiste direktoritele esitama loengute üksikasjalikud konspektid, näitama kasutatud kirjandust. K. D. Ušinski avaldas teravat protesti sellise bürokraatliku reglementeerimise vastu ja selle eest vabastati töölt.

Jaroslavlist siirdus Ušinski Peterburi, lootes leida tööd. Kuid valitsevate ringide usaldamatus tema vastu ei andnud võimalust töö leidmiseks. Puuduste ja kannatuste raskeid päevi pidi see andekas inimene läbi elama. Kuid kodumaa hüvang on üle kõige. „Tuua võimalikult palju kasu oma kodumaale — see on mu elu ainus eesmärk, ja sellele pean suunama kõik oma võimed,” kirjutab Ušinski oma päevikus.

Mõni aeg pidi Ušinski teenima väikese ametnikuna.

1855. a. saab Ušinski Gatšina vaeslaste instituudi inspektoriks-õpetajaks. Siin õnnestub tal väärtusliku raamatukogu tõttu tutvuda pedagoogilise kirjanduse aaretega. Õppekasvatustöö tase vaeslaste instituudis ei rahulda Ušinskit sugugi ja ta töötab palju ning visalt selle ümberkorraldamise kallal. Gatšina vaeslaste instituudi töö perioodil 1855 kuni 1859 kirjutab Ušinski esimesed pedagoogilised artiklid.

1859. a. määrati Ušinski Smolnõi instituuti. See oli kinnist tüüpi seisuslik aadli õppeasutis tütarlaste jaoks. Täielik eraldumine elust, teadmiste raasukesed, eriline tähelepanu „suursu-

guste" kommete kasvatamisele — need iseloomustasid õppekasvatustöö laadi selles instituudis.

„Palju aastakümneid on möödunud seitsaadik, mu elutee on lõpule jõudmas, ja ma olen haua lävel, kuid seniajani ei suuda unustada selle suure õpetaja leegitsevat kõnet, kes esmakordselt heitis inimliku sädeme meie peadesse, sundis värisema meie südameid inimlike tundmustega, äratas meis hinge õilsaid omadusi.

... Ja nüüdki veel iga kord, kui mu pilk kohtab Ušinski, selle suure pedagoogi näopilti, sügavaim tunnustus haarab mu hinge, ja tahaks kummarduda selle silmapaistva inimese õilsa kuju ees.”³⁴⁾

Pärast instituudist lahkumist tegeleb Ušinski mõni aeg ainult kirjanduslik-pedagoogilisel alal. Ajavahemikus 1860—1861 toimetas Ušinski „Rahvahariduse ministeeriumi ajakirja”. Samal ajal kirjutas ta ka rea silmapaistvaid pedagoogilisi töid („Rahvalikkusest ühiskondlikus kasvatuses”, „Kooli kolm elementi”, „Töö ta psüühilises ja kasvatuslikus tähenduses”, „Emakeel”). 1861. a. ilmus ka tema koostatud lugemik lastele „Laste maailm”.

K. D. Ušinski pagendamine avaldus halvasti ta tervisele. Tähelepanдав pedagoog sõidab lakkamatu tagakiusamise ja tervise tunduva halvenemise tagajärjel välismaale, kuhu jääb 1862. a. kuni 1867. a.

Välismaal uurib Ušinski hoolikalt koolitöö kogemusi ja avaldab oma vaatluste tulemused kirjade kujul, mis ühendatud ühise pealkirja all: „Pedagoogiline reis Šveitsis”. Neis kirjades väljendab ta tähelepandavaid mõtteid lapse loomuse, õppemeetodite, rahvakooli õpetajate ettevalmistuse kohta.

Välismaal olles lõi K. D. Ušinski oma kuulsa algastme

---

³⁴⁾ Vodovozova, Elu koidikul, 1911, lk. 391.

lugemiku „Rodnoje slovo”. Vaatamata kõigile takistusile levis see raamat laialt ja oli aastakümneid populaarseim algkoolis.

Samal ajal valmistab Ušinski ette oma põhilise pedagoogilise teose „Inimene kui kasvatusobjekt”. Selle kapitaalsete teose kaks köidet ilmusid 1867. kuni 1869, viimane köide jäi pooleli. Rasked kannatused, isevalitsuse ametnike bürookraatliku aparaaadi lõpmatud kiusamised murdsid vene andekaima pedagoogi jõu, ja 21. detsembril 1870. a. (2. jaanuaril 1871) suri K. D. Ušinski 46 aasta vanuses, loovate jõudude täielikus õitsengus.

§ 22. Ušinski — K. D. Ušinski omistas suurt tähtsust **vene pedagoogilise** teoreetilise pedagoogika küsimustele. Ta **teaduse rajajaid.** mõistis väga hästi, et paljastel retseptidel, kuidas õpetada ja kasvatada, on vähe väärtust. Võib teada palju igasuguseid pedagoogilisi reegleid, kuid peasi pole mitte reeglite õppimises, vaid nende teaduslike aluste tundmaõppimises, milledest reeglid tulenevad. „Meie ei kõnele pedagoogidele: tehke nii või teisiti; vaid meie kõneleme neile: uurige nende nähtuste seadusi, millede üle tahate valitseda, ja toimige, arvestades neid seadusi ja asjaolusid, milledest tahate neid rakendada.”³⁵⁾ Pedagoogiline teooria peab arenema kogemuste põhjal, kogemusi üldistama. Kuid kogemustest ei piisa pedagoogilise teooria ülesehituseks. Laps areneb kindlate seaduste järgi ja on sellega individuaalne. On vaja tunda arengu füüsilisi ja põhilisi iseärasusi. Sellepärast pöörab Ušinski oma põhiteoses „Inimene kui kasvatusobjekt” erilist tähelepanu inimese füsioloogia ja psühholoogia küsimustele üldse ja lapse omadele eriti. „Kui pedagoogika

---

³⁵⁾ K. D. Ušinski, Inimene kui kasvatusobjekt, 13 tr., lühendatud, Peterburi, 1913, lk. XI.

tahab inimest kasvatada igas suhtes, siis ta peab ka teda tundma igas suhtes.”³⁶⁾

K. D. Ušinski pühendas kogu oma elu pedagoogilisele tööle ja töötas välja originaalse ning sügava pedagoogilise süsteemi. Lähtudes rahva huvidest, arendab Ušinski rahvakooli loomise ideid. Kõik luuakse töötava rahva poolt ja tõelik rahvakool pole mõeldav rahva enese huvide ja vajaduste arvestamiseta. Kool peab olema rahva enese juhtimisel. „Ärgem unustagem, et kui tahame lihtrahvale paljut õpetada, siis on ka palju seda, mida meie ise temalt oleme õppinud. Ärgem unustagem, et see rahvas lõi sügava keele, mille sügavusi tänapäevani pole suudetud mõõta, et see lihtrahvas lõi luule, mis päästis meid naeruväärsest lapselikust lallitusest, millel aimasime järgi välismaalasi, et see rahvas lõpuks rajas ka selle suure riigi, mille kaitsel me elame. Kes tunneb hästi Venemaa ajalugu, see ei kahtle hetkekski anda rahvaharidus rahva enese kätte.”³⁷⁾

Kasvatuse aluseks peab olema rahvalikkus. Koolis tuleb õppida emakeelt, ajalugu ja maateadust, ning nende ainete ümber rühmituvad kõik teised, kuid neist ainetest peab esikohal olema vene keel.

„Omas keeles väljendas rahvas paljude aastatuhandete kestel miljonite indiviidide mõtteid ja tundmusi. Maa loodus ja rahva ajalugu, peegeldudes inimese hinges, väljendus sõnas. Inimene kadus, kuid tema loodud sõna jäi surematuks ja ammendamatuks rahvakeele aardelaekaks, nii et keele iga sõna, iga ta vaim, iga väljendus on inimese mõtte ja tundmuse tulemus, milles peegeldus sõnas maa loodus ja rahva ajalugu.”³⁸⁾

³⁶⁾ K. D. Ušinski, Inimene kui kasvatuse objekt, 13 tr., lühendatud, Peterburi, 1913, lk. XX.

³⁷⁾ K. D. Ušinski, Kogutud pedagoogil. teosed, 1913, lk. 551—532.

³⁸⁾ K. D. Ušinski, Valitud pedag. teosed, II k., Učpedgiz 1939, lk. 12.

Vene rahva iseloomulikumaid jooni on „armastus kodumaava vastu, sügaval südames juurdunud patriotism”. Kodumaa-armastus annab kasvatusel õige võtme inimese südamele ja võimsa tugipunkti võitluses ta halbade loomulike, isiklike, perekondlike ja sugukondlike kalduvuste vastu.

Keele kaudu tungib laps rahva vaimsesse ellu, mõistab ta kombeid ja tava. Emakeele hea või, ümberpöörduvalt, halb õppimine mõjutab ka teiste õppeainete omandamist, sest et „iga aine õppimine antakse lapsele edasi, omandatakse tema poolt ja väljendatakse alati sõna kujul. Laps, kes pole harjunud süvenema sõna mõttesse, saab halvasti aru või edaspidi ei saa aru ta õigest tähendusest ja pole saanud vilumust vabalt temaga toimida suulises ja kirjalikus kõnes, kannatab alati selle põhilise puuduse all iga teise õppeaine õppimisel.”³⁹⁾

Emakeele kui algkooli põhilise ja peamise aine asetab Ušinski oma õpperaamatute — „Rodnoje slovo” ja „Detski mir” aluseks. Neis raamatuis on laialt kasutatud folklori (vanasõnad, kõnekäänud, muinasjutud). Kõik see antakse lapse mõistusele arusaadavas vormis ning ta soodustab mõtlemise arengut. Ušinski arvab päris õieti, et keel pole eraldatud mõttest ja kes tahab õpilases arendada keelevõimet, see peab arendama mõtlemisvõimet. Keelt ei saa arendada eraldi mõttest. Formalism keeleõpetuses avaldub selles, et unustatakse lapse mõtlemise areng. Laste teadvuse areng läheb esmajoonel keele õppimise kaudu, kuid ka teised õppeained etendavad määratu suurt osa ja looduslugu eriti. „Looduse loogika on minu veendumuse järgi,” kirjutas Ušinski, „kõige arusaadavam ja kõige kasulik loogika laste jaoks.” Sellepärast annab ta oma raamatuis „Rodnoje slovo” ja „Detski mir” palju ruumi loodusloolistele artiklitele.

---

³⁹⁾ K. D. Ušinski, Valitud pedagoogilised teosed, II k., Učpedgiz 1939, lk. 13.

Kasvatuse aluseks peab olema rahvalikkus ja teadus. Juba algul peab lastele andma teaduslike teadmiste elemente. Tõelik kasvataja peab „kooli tooma ainult tõelikke ja kasulikke teadmisi, mis saavutatud teaduses; aru areneb ainult tõelike ja reaalsete teadmiste alusel ja mõistus ise pole midagi muud kui hästi organiseeritud süsteem”.

**§ 23. Ušinski di-
daktilised print-
siibid.**

K. D. Ušinski annab erilise tähenduse näitlikkusele kui algkooli õppetöö alusele. Laps tuleb kooli teatavate konkreetsete mõistetega ja kujutlustega. Ta mõtlemine on konkreetne. Laps mõtleb värvides, vormides, helides. Lapse mõtlemise iseärasusi ignoreerida on pedagoogiliselt kahjulik, õpetus peab olema võimalikult konkreetne ja näitlik.

Näitlikkus on õpetuses vajalik ka sellepärast, et tunnetuse aluseks on välise materiaalse maailma tajumine. Kõik meie teadmised on läbi põimunud välise materiaalse maailma mõjuga. Igasugune õpetus peab elule ette valmistama, elus aga on väga tähtis näha igakülgset asju ja nende suhteid teistesse asjadesse. Välise maailma esemed on vaatlusvõime arengu põhiliseks allikaks üldse ja lastele eriti; mälu säilitab kõige paremini seda, mida vaadeldakse vahetult. Näitlik õpetus pole mingiks episoodiks, vaid peab olema kindlas süsteemis ja järjekorras.

Näitlikkus aitab teadlikult materjali omandada. Teadlikku omandamist soodustab materjali arusaada lapsel ja ta vastavus lapse huvidele. Ometi arvestades lapse huve, ei saa õpetust muuta lõbuks, mänguks, meeletahutuseks. „On raske kujutella enesele vastupidisemat tõeliku kasvatuse eesmärgile, kui see naljakas varjund, mida annavad õpetusele ja isegi kasvatusele üldse mõned pedagoogid, soovides

kullata lastele kibedat teaduse pilli. Õpetada võib mängides ainult kõige väiksemaid lapsi kuni 7 aasta vanuseni; edasi peab teadus juba saama tõsise, temale omase tooni.⁴⁰⁾ „Kuid kui palveraamatu ja psalmide tuupimine kahjulikult mõjus vaimsesse arengusse, siis naljatlev, lapsi lõbustav pedagoogika hävitab inimese iseloomu juba eos. Õppimine on töö ja peab jääma tööks, kuid tööks täis mõtet, nii et õppehuvi ise sõltuks tõsisest mõttest, aga mitte kõrvalistest lisanditest.”⁴¹⁾ Sellest Ušinski ütlusest tuleb järeldada, et õpetus peab arvestama lapse psühholoogilist loomust, ta huve, kuid mitte lähtuma neist. Huvitavalt korraldatud õppetöö sunnib last pingutavamalt töötama, mõtlema, arendama ta aktiivsust ja loovaid võimeid.

Õpetus peab olema süstemaatiline ja järjekindel. Õpetuse süstemaatilisus ja järjekindlus viivad möödapääsmatult õpilaste loogilise mõtlemise arengule, teadmised moodustavad ühtse kindla süsteemi, vana materjal läheb uude, uus materjal tuleneb vanast. Selles olukorras ei või õpetuses olla liigset kiirustamist ja pinnapealsust. „Parimad didaktikud, keda mul õnnestus kuulda välismaa koolides, näisid ainult kordavat, kuid selle juures läksid kiiresti edasi. See seletub sellega, et igal kordamisel õpetaja põimib mõne uue liikme laste peades kujunenud jälgedesse või seletab, mida meelega pole varem seletatud, või lisandab mõnesuguseid üksikasju, mida pole meelega varem ütelnud, teades vastuse järgi, et kaks-kolm liigset üksikasja, kui peaasi pole veel juurdunud, võib õõnestada kogu ehitise — niihästi üksikasjad kui ka peamise, — ja et samad üksikasjad ja seletused, mis on antud

---

⁴⁰⁾ K. Ušinski, Valitud pedagoog. teosed, I k., 1939, lk. 155.

⁴¹⁾ Sealsamas, lk. 177.

pärast seda, kui peamine on juurdunud, omandatakse väga kergesti ja juurduvad kindlasti.”⁴²⁾

Niisugune õppesüsteem arendab lastes aktiivsust ja isetegevust. Aktiivsusele ja isetegevusele kui õppeprintsiipidele omistab K. D. Ušinski suurt tähtsust. Kui õpetaja ei jälgi kogu klassi, vaid küsib ainult ühte õpilast või monotoonselt seletab uut materjali, siis ei kõida see õpilaste tähelepanu ja neil pole peas tõsiseid mõtteid.

Aktiivsuse ja isetegevuse arendamiseks soovitab Ušinski kasutada õppetöö näitlikkust, rakendada mitmesuguseid ja elavaid küsimusi, kasutada lastele lähedasi ja tuttavaid asju, näidata „praktilikas seost teaduse ja elu vahel”. Oieti arendatud aktiivsus ja isetegevus soodustavad loogilise mõtlemise arengut. Lapsed harjuvad arutama, analüüsima, kõrvutama ja õpetaja abil üldistama ning järeldama. Peamine ülesanne seisneb selles, et äratada õpilaste vaimseid võimeid isetegevusele ja luua neis harjumus selleks, näidates, kus vaja, teed, kuid mitte vaid talutades. Nii, esitades õpilastele selle või teise eseme, võimaldab õpetaja neid endid vaadelda, väljendada oma vaatlusi, meenutada, kujutella seda, mis nad vaatlised ja teha oma vaatlusist lõpuks õige järeldus.

Kasvatuse üks olulisemaid ülesandeid on Ušinski arvates selles, et aidata kasvandikule leida endale kasulikku tööd ja sisendada temasse kustumatut janu töö järele, teda tööks ning eluks ette valmistada. Tööta kaotab inimese elu igasuguse mõtte. Ühiskonnas on väärtuslik niihästi vaimne kui ka füüsiline töö. Vajadus töötada on inimese loomulik vajadus, kuid see ei tähenda, et see vajadus avalduks igasugustes tingimustes. Kasvatuse ülesanne seisneb selles, et seda vajadust arendada ja täiendada. Tööarmastust kasvatab kool ja

---

⁴²⁾ K. D. Ušinski, Valitud pedag. teosed, I k., Učpedgiz 1939, lk. 155.

last ümbritsev keskkond. Kasvatus peab lastes tekitama mitte ainult austust füüsilise ja vaimse töö vastu, vaid looma ka harjumuse tööks.

Õppimine ise on lapsele tõsiseks tööks ja väsitab teda. Sellepärast tuleb iga ainet õpetada nii, et kasvandiku osaks tuleb täpselt niipalju tööd, kui suudavad teha ta noored jõud. Parimaks puhkuseks vaimsest tööst pidas Ušinski füüsilist tööd. Töö on vaimse, füüsilise ja kõlbelise kasvatuse vajalikuks eelduseks.

§ 24. Algkooli organisatsiooni ja töö sisu. K. D. Ušinski suurimaks teeneks on algõpetuse organiseerimise teaduslik põhjendus. Algharidus on kogu hariduse aluseks ja tema korraldusest sõltub haridusala. Alghariduses tehtud viga on võimalik pärast parandada suure vaevaga. Algkooli põhiliseks ülesandeks on arendada laste võimeid, avada neil mõistlik vaade ümbritsevale loodusele ja ühiskondlikele suhetele ning teha neid võimelisteks iseseisvaks mõistlikuks eluks ja tegevuseks.

Ušinski arvab, et õpetamise alustamisega ei maksa kiirustada, parem on pisut hilineda kui alustada liig vara; õpetamise alguse sobivaimaks vanuseks on lapse 7-aastane vanus. Õpetust ei tule otse aabitsast alustada; on vaja lapsele võimaldada ümber vaadata, harjuda uue olukorraga ja ainult siis juba võib loota ta tähelepanule.

Esimestel tundidel võib lastele näidata mõnda pilti ja sellega ergutada neid vestlusele; näidata, kuidas kepikestest koostada kaks-kolm lihtsat joonist, mis õpetaja on tahvlile joonistanud, õpetada lugema sõrmi jne.

Algkoolis peab kõiki õppeaineid õpetama üks õpetaja, sest et iga õppeaine õpetaja loeb oma ainet peaaineks ja täidab laste päid liigse ja keerulise materjaliga. Algkooli õppeaine-

teks esitab Ušinski järgmised: näitlik õpetus (vaateõpetus), lugemine, kiri, arvutamine, võimlemine, laulmine, joonistamine, laste tööd. Seejuures lugemine sisaldab ajaloo, maateaduse ja loodusloo elemente. Õpetusel on vaja rakendada mitmesuguseid meetodeid, sest mida enam vaheldust õppetöös, seda parem on see algõpetusele.

Eduka õppetöö vältimatuks eelduseks koolis on hea distsipliin. Hea distsipliini aluseks ei või olla hirm õpetaja ees. Distsipliin saavutatakse esmajoones õpetaja oskuslikult ja hästi organiseeritud tööga. Õpetaja tõsine, rangelt läbimõeldud töö loob klassis asjaliku õhkkonna. Õpetaja peab olema õpilaste suhtes nõudlik, kuid tähelepanelik.

Ušinski hoiatab kuritarviduste eest liigse moraalilugemisega nende laste suhtes, kes on rikkunud distsipliini, sest lapsed tajuvad ja omandavad halvasti moraalseid arutlusi. „Harjutades lapsi kuulama kõlbluse kõrgeid sõnu, mille mõte on arusaamatuks jäänud, ja mis peaasi, pole laste poolt läbi elatud, teie valmistate teesklejaid, kellel on seda mugavam omada pahesid, sest teie andsite katted nende pahede varjamiseks.”⁴³⁾

Klassis kindla distsipliini saavutamiseks on kõige olulisem ennetada distsipliini rikkumise võimalusi. Peamiseks ennetusabinõuks on õpetaja hea ja läbimõeldud töö.

Koolitöö sisus annab Ušinski erilise koha emakeelele. Emakeele õpetusele Ušinski seab kolm eesmärki: „Esiteks, arendada lastes kõneandi; teiseks viia lapsi emakeele aarete teadlikule omandamisele; ja kolmandaks, sisendada lastesse selle keele loogikat, s. o. ta grammatilisi seadusi nende loogilises süsteemis.”⁴⁴⁾

Kõneand areneb harjutuste kaudu. Harjutused peavad

---

⁴³⁾ K. D. Ušinski, Valitud pedag. teosed, II k., 1939, lk. 151.

⁴⁴⁾ Sealsamas, lk. 5.

olema iseseisvad. Iseseisvus saavutatakse näitlikkuse abil. Näitliku õpetuse peaesmärgiks on vaatlusoskuse ja loogilise harjutamine ja oskuse omandamine sõnades õieti väljendada oma vaatlusi ja neist tehtud loogilisi järeldusi.

Harjutused peavad olema süstemaatilised ja iga uus harjutus seotakse vanaga, viies õpilast alatasa edasi.

Emakeele õpetuse teiseks eesmärgiks on ta rahva ja kirjanduse poolt kujundatud vormide omandamine. Keelevormide kaudu viiakse aga laps sajandite kestel kogutud tarkusse, rahva elu mõistmisse.

Grammatika õppimine toimub loogiliste harjutuste kaudu, samuti ka valitud palade analüüsi ja eriliste grammatika harjutuste abil.

Lugemaõpetamisel soovitab Ušinski soojalt tarvitada häälikumeetodit ja arvustab teravalt veerimismeetodit. Häälikumeetodit loeb ta loomulikuks, mis ajalooliselt väljendab keele arengu teed. Häälikumeetod annab Ušinski arvates mitte ainult võimaluse kiiremini õppida kirjutama ja lugema, vaid soodustab ka lapse vaimsete võimete kiiret üldarengut. „Ma eelistan häälikumeetodit mitte sellepärast, et tema abil lapsed õpivad kiiremini lugema ja kirjutama, vaid sellepärast, et see meetod, saavutades edukalt oma erilise eesmärgi, annab lapsele võimalusi isetegevuseks, vahetpidamata harjutab lapse tähelepanu, mälu ja aru, ja kui ta ees siis hiljem avaneb raamat, on ta juba tunduvalt ette valmistunud selle mõistmiseks, mida loeb, ja mis peasi, temas pole alla surutud, vaid äratatud õppimishuvi.”⁴⁵⁾

Ušinski on korduvalt kõnelnud, et lapsed peavad ümbritsevat maailma tundma õppima. Looduslugu, maateadust ja ajalugu tuleb algkoolis õppida ühes emakeelega. Ušinski teene on

---

⁴⁵⁾ K. D. Ušinski, Valitud pedagoogilised teosed, II k., 1939, lk. 159.

selles, et ta esimesena esitas, põhjendas pedagoogiliselt ja teostas praktiliselt seletava lugemise. Peamiselt kirikuraamatute mehaanilise lugemise asendas ta teadliku lugemisega, mille ringi kuulusid palad loodusloost, ajaloost, maateadusest. Ušinski kirjutatud raamatud „Detski mir” ja „Rodnoje Slovo” andsid kõigis aineis palju materjali ja seletasid lastele neid ümbritsevaid nähtusi. Seletav lugemine kindlustas teadliku lugemise vilumust, arendas loogilist mõtlemist ja andis reas aineis täiendavaid teadmisi.

§ 25. Õpetajate ettevalmistusest.

K. D. Ušinski sai väga hästi aru, et rahvakooli organisatsioon nõuab suure arvu hästi ettevalmistatud õpetajaid.

Algkooli õpetaja peab alati meeles pidama, et ta peab õpilasele neid või teisi teadmisi mitte ainult edasi andma, vaid ka arendama temas soovi ja võimet uute teadmiste iseseisvaks omandamiseks. See võime peab õpilases jääma ka siis, kui ta lahkub õpetajast, ja andma õpilasele vahendeid ammutada kasulikke teadmisi mitte ainult raamatuist, vaid ka ümbritsevaist asjust, elu sündmustest; omades sellist vaimset jõudu, mis ammutab kasulikku toitu igalt poolt, õpib inimene kogu eluaeg; selline on koolihariduse peamine ülesanne.

Algkool on Ušinski täitsa õige arvamus järgi hariduse alus, ja seal töötada on palju keerulisem ja raskem kui keskkooli vanemais klassides. Mida nooremad õpilased, seda enam peab õpetaja olema pedagoogiliselt ja meetoodiliselt ettevalmistatud. Õpetaja isiksus avaldab algkooli õpilastes kõige tõsisemat ja sügavat mõju. Sellepärast peab algkooli õpetaja olema kindlate kõlbeliste veendumustega inimene, olema alati eeskujuks õpilaste silmis.

„Algkooliõpetaja teadmised peavad olema väga mitmekülgsed. Tal peab olema teadmisi mitte ainult grammatikas, aritmeetikas, maateaduses ja ajaloos; vaid ka loodusteadustes,

arstiteaduses ja põllumajanduses; peale selle peab ta oskama hästi kirjutada, joonistada, joonestada, selgesti ja ilmekalt lugeda; ja kui võimalik, isegi laulda. Ainult siis võib ta õpilastele edasi anda oma teadmised, mis neile elus vajalikud ja kasulikud... Võib paista kummalisena, kui ütleme, et meil on väga raske leida õpetajat väikelaste klasside jaoks, kes oskaks nii selgelt, valjult ja ilmekalt, arusaadavalt ning mõjuvalt lugeda, nagu seda nõuab laste tähelepanu võime nõrk areng; rahvakooli ja väikelaste klasside õpetaja peab sageli kasutama mitte ainult kirja, vaid isegi joonistamist, kui tahab esimesed ja sellepärast tähtsamad muljed õieti ja kindlalt vajutada lapse hingesse." ⁴⁶⁾

Need Ušinski poolt seatud nõuded õpetaja teadmiste kohta pole teatava määraneni kaotanud oma tähendust ka tänapäeval, tol ajal aga olid nad kindla progressiivse tähendusega. Kirjaoskaja ja kultuurne õpetaja oli vajalik Venemaale pärast reformi. Niisuguseid õpetajaid tuleb ette valmistada erilistes õppeasutistes — õpetajate seminarides. Ušinski töötas põhjalikult ja hoolikalt välja õpetajate seminari projekti.

Õpetajate seminarid pidid olema kinnist tüüpi internaadiga õppeasutised., Ainult niisuguses kinnises õppeasutises võivad kujuneda harjumused pedagoogiliseks tööks ja areneda tulevaste rahvakooliõpetajate kõlbelised omadused. Õpetajate seminarid tuleb organiseerida väikestes linnades, kuid suurte hariduskeskuste lähedal, ja nende keskuste kultuuriline mõju peab avalduma seminaride töös.

Õpetajate seminaride juures peab olema laialdane harjutuskool, kus seminari kasvandikud vilunud pedagoogide juhatusel teostavad praktikat. Alguses seminari kasvandikud peavad õpetajat abistama tundide andmisel, õpilasi aga tundide

---

⁴⁶⁾ K. D. Ušinski, Valitud pedagoogilised teosed, I k., 1939, lk. 236.

ettevalmistamisel. Ainult pärast seda, kui õpetaja on veendunud, et seminari kasvandik on valmis iseseisvaks tunniandmiseks, usaldatakse temale proovitundide andmine. Seminari paremad ja andekamad kasvandikud peavad jääma tööle näidiskoolides.

Ühes sellega peab õpetajate seminar olema metoodilise töö keskuseks ümbritsevate algkoolide õpetajaskonnale.

Ušinski projekt ei teostunud täies ulatuses tema ajal. Kuid hiljem õpetajate seminaride töö baseerus tunduval määral meie silmapaistva pedagoogi ideedel. Kõik parim, mis leidub Ušinski projektis, leidis praktilist rakendust meie pedagoogiliste koolide töös.

§ 26. Ušinski tähtsus pedagoogika ajaloos.

K. D. Ušinski on suurimaid mitte ainult vene, vaid ka maailma pedagooge. Keegi enne Ušinskit ei kasutanud sellise sügavusega ja järjekindlusega psühholoogiat ja füsioloogiat pedagoogiliste küsimuste lahendamisel. Kõige viljakamat ja sügavamat mõju avaldas K. D. Ušinski vene algkoolile, eriti maakoolile, niihästi oma teoreetiliste töödega kui oma lasteraamatutega. Rahvapärasuse põhimõte, mis on asetatud kasvatus ja õpetuse aluseks, omas suurt progressiivset tähendust mitte ainult kooli lähendamise seisukohalt rahvamasside huvidele ja nõuetele, vaid ka võitluseks välismaa ebakriitilise järeleaimamise vastu.

Ušinski asetas esimesena praktilise küsimuse rahvakooli õpetajate kaadrite ettevalmistuse kohta õpetajate seminaride kaudu. Enne Ušinskit polnud Venemaal erilist pedagoogilist haridust ja ta kõneles kibestunult, et Venemaal pole ühtegi pedagoogilist õppeasutist. „Pedagoogiline instituut valmistas eriti ette kesk- ja kõrgemate õppeasutiste õpetajaid; omaks võtnud ülikooli kursuse ja sulgenud oma harjutuskooli, kaotas pedagoogiline instituut igasuguse erilise pedagoogilise ilme ja

muutus mingisuguseks kasutuks ülikooli lisandiks". Õpetajate seminaride organiseerimisega Ušinski süsteemi järgi pandi alus pedagoogilisele haridusele Venemaal.

Oma pedagoogiliste ja metoodiliste töödega andis Ušinski otsustava hoobi skolastilisele koolile ja skolastilistele õppemee-
toditele. Keegi enne teda ei töötanud välja sellise järjekindlu-
suga ja teadusliku põhjendusega näitlikkuse printsiipi algõpetu-
ses. Ta metoodilised tööd vene keele õpetamise alal pole kao-
tanud oma tähtsust kuni tänapäevani.

9. L. N. Tolstoi pedagoogilised ideed ja pedagoogiline tegevus.

L. N. Tolstoil on eriline asend vene kultuuri arenguloos. Tema sulest on silmapaistvaimad suurteosed, ületamatud maa-
ilmakirjanduses. Selle geeniuselutee iseloomustuseks on kee-
ruline võitlus selle keskkonnaga, millest ta ise tuli, „kõrgema
seltskonna”, riikliku võimu, kiriku paljastamine. Ta oli kõikide
tolle aja ühiskonna paisete tuline paljastaja. Põhjendatult ise-
loomustas V. I. Lenin Tolstoid järgmiselt: „Sünnilt ja kasva-
tuselt kuulus Tolstoi Venemaa kõrgema aristokraatia hulka —
oma viimastes teostes ta katkestas sidemed kõige selle ümb-
ruse harilike vaadetega, arvustas kirglikult kaasaegset riik-
likku, kiriklikku, ühiskondlikku, majanduslikku korda, mis põh-
jeneb masside orjastamisel, nende vaesestamisel, talupoegade
ja üldse väiketalunike laostumisel, vägivallal ja teesklusel, mis
tungib läbi kogu kaasaegse elu alt kuni tippudeni”.⁴⁷⁾

L. N. Tolstoi elas ajajärgul, mil murdusid pärisorjuslikud
suhted. Murdumise raskus lasus töötavate masside õlul. Patri-
arhaalse küla mitmemiljonilise talupoegade massi vaesus, õigu-
setus, stiihilised protestid isevalitsuse vastu, organisatsioonil-
ine abitus võitluses — kõik see peegeldub L. N. Tolstoi teostes.

V. I. Lenin iseloomustab Tolstoid kui patriarhaalse talu-

---

⁴⁷⁾ Lenin, Teosed, XIV k., lk. 405.

poegkonna huvide väljendajat, nimetab teda vene revolutsiooni peegliks ja avab selle geniaalse inimese kisendavad vastuolud. Ühelt poolt on Tolstoi stiihiline mässaja ja paljastaja, teiselt poolt jutlustas kõigile mittevastupanemist, kõbelist enesetäiendamist. Need vastuolud väljendavad reformidele järgneva ajastu sügavaid vastuolusid.

§ 27. L. N. Tolstoi Tolstoi otsib kaua ja visalt teid, kuidas abistada laostunud küla, ja 50-ndate aastate algul katsetab pedagoogilise tegevusega, kuid algul see tegevus ebaõnnestub, ja pettunud kirjanik sõidab Kaukaasiasse.

pedagoogiline tegevus ja ta vaateid kasvatuse ja kooli kohta.

Aastal 1859 avab L. N. Tolstoi kooli oma mõisas „Jasnaja Poljana”, praeguse Tuula oblasti piirkonnas. Kool oli määratud ümbruskonna rahvastiku talupoegade laste jaoks. L. N. Tolstoi andub täielikult pedagoogilisele tegevusele. Millise armastuse ja hoolega suhtub ta lastesse, millise loova algatusega otsib ta õpetuses uusi teid, kui hoolikalt ja tähelepanelikult jälgib ta laste tegevust! Sügava psühholoogina ja vaatlejana püüab ta mõista lapse seesmist maailma.

Sel ajal teeb Tolstoi katset asutada „rahvahariduse seltsi”, ja pöördub seltskonna poole üleskutsega ehitada ja organiseerida rahvakoole.

Aastal 1860 sõidab Tolstoi välismaale, kus tutvub kooliõpetuse korraldusega. Ta külastab tervet rida Euroopa riike ja igal pool uurib hoolikalt kooli, tutvub töömeetoditega, hariduse sisuga. Lääne-Euroopa kool Tolstoid ei rahuldanud. Veel enam, L. N. Tolstoi jõudis täitsa eitavaile järeldustele tema kohta, eriti saksa kooli suhtes. Oma muljed väljendas ta järgmiselt: „Kool näib lapsele põhjendatult asutisena, kus talle õpetatakse seda, millest keegi aru ei saa, kus teda enamalt jaolt sunnitakse kõnelema mitte ema-, vaid võõrkeeles, kus õpetaja

enamalt jaolt näeb õpilastes oma sünnipäraseid vaenlasi ja kus õpilased, vastupidi, vaatavad õpetajale kui vaenlasele, kes nimelt isikliku tigiduse pärast sunnib neid õppima nii raskeid asju.”

Oma muljed rahvakooli kohta kandis Leo Nikolajevitš päevikusse. Olgu näiteks üks tema ülestähendus: „Olin koolis. Kole. Palve kuninga eest, peksud, kõik pähe tuupida, hirmutatud, moonutatud lapsed.”

Aastal 1861 hakkas Tolstoi välja andma pedagoogilist ajakirja „Jasnaja Poljana”. Selles avaldab ta terve rea oma pedagoogilisi artikleid, milledes teravalt arvustab rahvahariduse korraldust ja ametlikku pedagoogikat, jätkab tööd koolis, kutsub koolitööle noori andekaid pedagooge, peamiselt üliõpilaste hulgast.

L. N. Tolstoi ühiskondlik-pedagoogiline tegevus, olemasoleva olukorra terav arvustus viisid niikaugele, et 1862. a. lõpul tehti Tolstoi korteris läbiotsimine, ja pärast seda lõpetas kool oma tegevuse. Tolstoi pedagoogiline tegevus katkes pikemaks ajaks. Alles 1870. a. tuleb Tolstoi selle juurde tagasi. Tema vahetul kaastegevusel avati Krapivenski maakonnas 24 kooli. 70-ndates aastates kirjutas ta rea pedagoogilisi artikleid ja lasteraamatuid.

Kooli ja rahvahariduse küsimused huvitasid Tolstoid kogu eluaja. Kõik ta pedagoogilised püüded suundusid rahvakoolide loomisele. Rahvaharidus oli see, millest L. N. Tolstoi alati lähtus.

Tolstoi uuris põhjalikult rahvahariduse korraldust ja arvustas väga teravalt olemasolevat kooli kui rahvavastast kooli, mis ei vasta rahva nõuetele ja huvidele. Dogmatism, paljas tuupimine, lapse isiksuse rõhumine — see iseloomustab tolleaegse Venemaa kooli. On selge, et niisugusesse kooli rahvas suhtub eitavalt ja ei taha oma lapsi sinna saata. Tolstoi rõhu-

tab, et rahvaga ei peeta nõu selle kohta, missugust kooli ta vajab.

Olemasoleva kooli arvustusest järeldab Tolstoi, et on vaja luua niisugune kool, mis vastaks rahva enese nõuetele ja huvidele. Rahvaharidus peab olema rahva enese asjaks. Valitsus ja riiklikud organid ei pea rahvahariduse suunda määrama ja ta korraldusse vahele segama. Rahvahariduse arengu õige tee on rahva enese nõudmiste ja huvide arvestamine. Rahvas, aga mitte tsaari-isevalitsuse ametnike bürokraatlik aparaat, peab määrama kooli suuna ja sisu.

Et on vaja koolide korraldamisel arvestada rahva huve, selles L. N. Tolstoi ei kahtle. Kuidas aga määrata kasvatus eesmärk? Mis tuleb võtta pedagoogilise tegevuse aluseks? Need on küsimused, mis tõusid L. N. Tolstoi ees. Tolstoi arvates ei saa üldiselt määrata, milleks peab kasvatus olema. Kasvatuse aluseks ei saa võtta progressi. Annab ju progress kasu ainult neile, kelle käes on valitsus, rikastele inimestele. Vaesed ei saa progressilt mitte midagi, progressi arenguga nende olukord teravalt halveneb, sest et progress on suunatud rahva vastu.

Ja nüüd esitab Tolstoi, „vaba kasvatus“ idee, mis annab võimaluse inimese isiksuse täisväärtuslikuks arenguks.

See lähteväide vabadusest kui pedagoogika ainsast kriteeriumist määras ka Tolstoi praktilise pedagoogilise tegevuse, kes ütles, et ta läks, sõltumata ühiskonnast ja valitsusest, vabalt oma teed, lastes end juhtida ainult nende õpilaste vajaduste tundmaõppimisest, kelledega tal oli tegemist.

L. N. Tolstoi originaalne loov pedagoogiline tee oli määratud ta vaateist kasvatus ja hariduse mõttele ja tähendusele. Tolstoi väitis oma tegevuse esimesel perioodil, et meil on õigus ainult harida, aga mitte kasvatada. Kasvatusega rikutakse esiteks isiksuse vabadus, teiseks aga on laps täiuslikum kui täiskasvanu. See Tolstoi seisukoht on ekslik ja ta ise loobus sellest hiljem. Ei saa enesele asja kujutella nii, et saab anda haridust

ja mitte kasvatada. Iga haridus vältimatult kasvatab. Lapsed elavad perekonna, ühiskonna teatavais konkreetseis tingimustes, mis teataval viisil kasvatavad. Lapse areng ja ta kasvamine toimub mitmekülgse mõjutuse tulemusena, selle seas ka kooli erilise mõjutuse abil. Sellepärast pidi Tolstoi hilisemal ajal tunnistama, et „kasvatus ja haridus on lahutatud. Ei saa kasvatada teadmiste andmiseta, igasugune teadmine mõjub kasvatavalt.”

Kasvatusel ja õpetusel ei tohi vägivalda tarvitada. Lapsed ise võivad määrata, mida vaja õppida. Selle aja koolis oli kasvatus ehitatud usulise moraali alusele. „Isevalitsuse” ja „õigeusu” ideed olid igasuguse kasvatus ja hariduse lähtekohtadeks. Neis tingimustes oli Tolstoi „vaba kasvatus” teoorial, mis väljus lapse isiksuse austamisest ja ta nõuete, huvide, algete arvestusest, progressiivne tähendus. Kuid „vaba kasvatus” teooria viib ta järjekindlal teostusel kooli ja õpetaja juhtiva osa eitamisele. Iga õpetaja annab õpilastele sellised kõlbelised alused, mida loeb enda jaoks kõige õigemaiks. Tolstoi kasvatas lapsi „Jasnaja Poljana” koolis selle maailmavaate vaimus, mida pooldas ise ja mida luges ainuõigeks. Tolstoi „vaba kasvatus idee” on ebaõige ja ühekülgne. Lapse loomust ei saa kasvatusel ja õpetusel arvestamata jätta, kuid ta ei ole otsustavaks teguriks kasvatus organiseerimisel ja teostamisel.

§ 28. Õppetöö laad
Jasnaja Poljana
koolis.

L. N. Tolstoi poolt 1859. aastal „Jasnaja Poljanas” avatud kool oli nii organiseeritud, et lapsed olid vabad õppeainete valikus, aga ka vabad selles, kas koolis käisid või mitte. Tunde kodu õppida ei antud, karistusi ei olnud.

L. N. Tolstoi varustas kooli hästi õpikutega, õppevahenditega, organiseeris raamatukogu ja valis väga hoolikalt õpetajaid.

Hommikused tunnid olid siin kella 8 kuni 12, õhtused — 3

kuni 6—7. Õpiti järgmisi aineid: 1) lugemine, 2) kirjutamine, 3) ilukiri, 4) grammatika, 5) vene ajalugu, 6) piiblilood, 7) joonistamine, 8) joonestamine, 9) laulmine, 10) matemaatika, 11) vestlused loodusloost, 12) maamõõtmine ja 13) usuõpetus.

Koolis oli tunnikava, kuid sellest ei peetud rangelt kinni. Mõnikord õpetaja ja õpilased olid ainest vaimustatud ning ühe tunni asemel tund kestis kolm tundi.

Õpetajate erakordse töö tõttu, kes oskasid lastes huvi äratada, ja kõigepealt L. N. Tolstoi kui pedagoogi andekuse tõttu kujunes koolis kindel kord ja režiim. Lapsed huvitusid tõsiselt õppetööst, suhtusid suure austusega õpetajaisse, kes olid neile vaieldamatuiks autoriteetideks. Välise vabaduse taga tundus kogu aeg õpetaja juhtiv käsi.

L. N. Tolstoi arvas, et mida enam õpilased arenevad, seda enam tundub nõuet ja vajadust korra sisseseadmisel.

Jasnaja Poljana kooli-töö, mis põhjenes tähelepanelikul ja peenetundelisel suhtumisel lapsedesse, lapse aktiivsuse kasutamisel uute meetodite rakendamisega, andis häid tulemusi. Õpilased õppisid kiiresti kirjutama, lugema ja arvutama. Isegi Tolstoi koolisüsteemi vastased pidid ta kooli edu tunnustama.

Tolstoi ise seletas koolitöö edu kõigepealt sellega, et ta arvestas laste kogemusi ja et ta kool oli tihedaimalt seotud eluga. Ainult niisugune kool töötab edukalt, mis aitab lapsel välja arendada õigeid vaateid elule, luua õigeid mõisteid, kujutlusi ja anda neile kindel süsteem. Niisugune kool peab aitama mõistlikult elu ehitada.

L. N. Tolstoi püüdis oma pedagoogilises tegevuses kõrvaldada lõhet elu ja kooli vahel. Õpilastele pakutav materjal peab olema neile lähedane, mällu sööbiv ja arusaadav, siis nad omandavad seda suure huviga. Seega õpetaja töö ei või olla šablooniline, ta peab kandma loovat ilmet. Selleks peab õpetaja hoolikalt lapsi kõigi nende iseärasustega tundma õppima, palju ja visalt enese kallal töötama. „Minu koolis,” kirjutab Tolstoi,

„õige õpetaja, viies õpilasi edasi, tunneb vajadust ise õppida, mis ka kordus alati kõigi õpetajatega, kes minu juures olid.”

Suurt tähtsust omistas L. N. Tolstoi klassivälisele tööle; eriti klassivälisele lugemisele. Jasnaja Poljana kooli juures loodi väike muuseum, kus riulitele, seinte äärde olid asetatud kivid, liblikad, luukered, taimed, füüsikariistad jne. Seda muuseumi ei kasutatud ainult õpilastele täiendavate teadmiste andmiseks, vaid oli pühapäeviti avatud ka täiskasvanuile.

§ 29. L. N. Tolstoi metoodikuna.

L. N. Tolstoi ees kerkis ta pedagoogilises tegevuses terve rida metoodilisi probleeme: kuidas ratsionaalsemalt, kiiremalt ja edukamalt õpetada lapsi, anda neile sügavaid ja püsivaid, kindlaid teadmisi. Teda ei rahuldanud olemasolevad õpikud sisult ja käsitlusviisilt. Tolstoi mõtles rahvakooli jaoks luua niisugused õpikud, mis oleksid teaduslikud, metoodiliselt õieti üles ehitatud ja kunstipärased käsitlusviisilt. Aastal 1871 asus Tolstoi oma „Aabitsa” ja „Lugemiku” koostamisele. „Lugemik” sisaldas palasid matemaatika, füüsika, loodusloo, astronoomia ja teiste teaduste alalt. Need palad olid antud kunstipärases vormis.

Lugemaõpetamise kogemuste hoolika uurimise põhjal välismaa ja vene koolides järeldas Tolstoi, et lugemaõpetamise metoodika on ebaratsionaalselt üles ehitatud. Ta arvustab teravalt häälikumeetodit, eriti saksa kooli kirjeldades. Häälikumeetodi asemele esitab Tolstoi tähtliitva meetodi.

Tolstoi „Aabits” ja „Lugemik” said haruldase edu osaliseks ja ilmusid kuni 30 trükis.

Erilist tähelepanu pööras Tolstoi sellisele küsimusele kui „kunst õpetada mõtteid väljendama”. Ta töötas välja kirjalike tööde terve erilise süsteemi. Nende seas omistas L. N. Tolstoi erilist osa kirjandeile: Kirjandeid piltide järgi rakendati laialdaselt ta pedagoogilises töös, kuid nad rahuldasid teda vähe, ja

siis hakkas ta andma mõnesuguste sündmuste kirjeldusi. Tee-
made valik jäi õpilaste eneste hooleks. Kirjatööde kirjutamine
sai koolis armsamaks aineks.

Selle töö kogemusi kirjatööde alal kirjeldas Tolstoi artiklis
„Kes kellelt peab kirjutama õppima: talupoegade lapsed meilt
või meie talupoegade lastelt?”

Tolstoi jutustab, kui sügavat muljet avaldasid temasse laste
kirjandite esimesed tulemused. „Mis teiega on juhtunud, miks
olete nii kahvatu, olete vist haiglane?” küsis minult mu kaas-
lane. Tõepoolest, kaks või kolm korda elus tundsin sellist kum-
malist muljet, kui sel õhtul, ja kaua ei suutnud enesele aru
anda, mida ma tundsin... Mulle näis, et nägin seda, mida kelle-
legi kunagi polnud õigust näha — luule salapärase õie sündi.
Tundsin hirmu ja rõõmu kui aardeotsija, kes nagu oleks näi-
nud sõnajala õit: rõõm oli sellepärast, et korraga päris oota-
mata avanes mulle see filosoofiline kivi, mida asjata kaks aastat
otsisin... Ma tundsin, et see mulje oli neist, mis küpsetes
aastates kasvatavad, tõstavad elu uuele astmele, ja sunnivad
vanast loobuma ja täielikult uuele anduma.”⁴⁸⁾

Tähelepanuväärse meetodikuna ja ületamatu kunstnikuna
avaldus Tolstoi ka töös lasteraamatute kallal. Ta lähtus sellest,
et kõikide teaduste materjal on lastele arusaadav peamiselt
kunstipärasest vormist, mis kohandatud lapse arusaamisele. Alates
tööd „Aabitsa” kallal, kirjutab Tolstoi: „On vaja, et kõik
oleks ilus, hea, lihtne ja mis peaasi — selge...”

Dünamism, lihtsus, selgus, huvitavus — see iseloomustab
Tolstoi raamatuid. Oli vaja määratud vaevalist tööd ja esma-
klassilist kunstniku talenti, et laste jaoks luua oma lihtsuses
nii mõjuvaid kunstiteoseid. Ainult selline suur mõtleja, kunstnik

---

⁴⁸⁾ L. N. Tolstoi, Teosed, VIII k., lk. 307.

ja psühholoog ning puht vene inimene nagu Tolstoi, võis meilaste jaoks luua vormilt, sisult ja sihilt nii harivat lugemist — nii hindasid Tolstoi raamatuid ta kaasaegsed arvustajad.

§ 30. L. N. Tolstoi mõtteid lapsest.

L. N. Tolstoi jättis meile rikkalikema pedagoogilise pärandi. Selles pärandis pole mitte kõik meile vastuvõetav. Ta oskas haruldaselt sügavale lapse seesmisse maailma tungida ja seda avada. Ta nägi last kõigi ta iseärasustega, kalduvustega, tundmustega ja elamustega. Millist sügavat pedagoogilist mõtet ka meie aja jaoks sisaldab Tolstoi järeldus lapse õpetamise edu tingimuste kohta; need on järgmised: 1) et ei oleks ebaharilikke esemeid ja isikuid seal, kus ta õpib; 2) et õpilane ei häbeneneks õpetajaid või seltsilisi, 3) (väga tähtis), et õpilane ei kardaks karistust halva õppimise, s. o. mitteamusaamise eest; inimese mõistus võib ainult siis tegutseda, kui ta pole maha surutud väliste muljetega; 4) et mõistus ei väsiks; 5) et tund oleks õpilastele jõukohane, mitte liiga kerge, mitte liiga raske. Kui tund on liiga raske, kaotab õpilane lootuse ülesantut täita, tegeleb muuga ega pinguta end; kui tund on liiga kerge, tuleb seesama. On vaja püüda, et antud tund kõidaks õpilase kogu tähelepanu. Selleks andke õpilasele niisugust tööd, et iga tund tunduks temale õpetuses sammuna edasi.

Lapse isiksuse austamine läbib kõiki L. N. Tolstoi pedagoogilisi artikleid. Lapse isiksust mitte rõhuda, vaid kõigi vahenditega arendada — seda peab tegema pedagoog.

Et laste kasvatust osavalt juhtida, peab õpetaja kogu aeg oma teadmisi täiendama, töö meetodeid täiendama, oma kogemusi analüüsida oskama, vaatlema, kuidas teised töötavad. Õpetaja põhiliseks omaduseks peab olema armastus asja vastu. Kui õpetaja ühendab endas armastuse asja ja õpilaste vastu, siis on ta kaasaegne õpetaja.

Tolstoi oli kõige tihedamalt seotud rahvaga, armastas rahvast ja peegeldas ta lootusi, ootusi. Ta pedagoogiline tegevus teenindas rahvast.

„Suri Tolstoi... — kirjutas V. I. Lenin L. N. Tolstoi surma puhul... — Kuid ta pärandis on see, mis ei ole läinud minevikku, vaid kuulub tulevikule. Selle pärandi võtab vastu ja selle pärandi kallal töötab vene proletariaat”⁴⁹⁾.

L. N. Tolstoi pedagoogiline pärand ei läinud samuti minevikku, vaid kuulub eesrindlikule pedagoogilisele mõttele.

10. Semstvo algkool ja ta väärtuslikud pedagoogilised kogemused.

§ 31. Määrus algkoolide kohta 1864. a. Aastal 1864 andis Aleksander II valitsus uue „Määruse rahva algkoolide kohta”. Ehkki see määrus ei muutnud isevalitsuse kurssi alghariduse piiratud sisu ja ka ses suhtes, et rahvakool jätta täielikult aadli ja vaimulike mõju alla, oli ta siiski mõnesuguseks sammuks edasi, sest andis uutele ühiskondlikele asutistele — semstvodele ja linna kogukondadele võimaluse osa võtta koolide avamisest ja nende haldusest.

Uue „Määruse” kohaselt asutatakse rahva-alkoolide haldamiseks igas maakonnas maakonna ja igas kubermangus kubermangu koolinõukogu. Maakonna koolinõukokku kuulub kaks esindajat maakonna semstvokogu poolt. Neis linnades, kus olid linna summade arvel ülalpeetavad rahvakoolid, kuulus koolinõukokku liige ka linna kogukonna poolt.

Liikmed semstvo poolt valiti semstvo koosolekuil ja nad andsid neile aru oma tegevusest. „Määrus” kohustas neid „semstvo koosolekuile iga aasta esitama andmeid rahvakoo-

---

⁴⁹⁾ Lenin, Teosed, XIV k., lk. 403.

lide seisukorra üle maakonnas või kubermangus, millede ülalpidamisest semstvo osa võtab" (§ 21).

Ja rea aastate jooksul tegid eesrindlikud semstvod väga palju rahvakooli arendamiseks. Nad suurendasid oma assigneeringute osa koolide ülalpidamisele, maksid lisa õpetajate viletsale kroonu „palgale”, ehtasid koolimaju, varustasid kooli õppeseadmetega.

Paremad semstvod ja linnaomavalitsused hoolitsevad pedagoogiliselt haritud õpetajate ettevalmistuse eest rahvakoolide jaoks: avatakse õpetajate seminare, korraldatakse suvekursusi — õpetajate kongresse. Kõige eesrindlikumate semstvode hulka selles suhtes kuuluvad: Aleksandrovski maakonna (Jekaterinoslavi kubermangus), Tveri ja Vjatka semstvod. Linna omavalitsustest arendasid kõige laialdasemat ja huvitavat tegevust Peterburi ja Moskva.

Semstvode ja linnade kogukondade tegelaste seast tulid esile suured pedagoogid, kes etendasid väga suurt osa Venemaa alghariduse ajaloos.

Peatume mõnel silmapaistvaimal tegelasel, nimelt neil, kellede metoodiline mõte pakub tunduvat huvi ka meie nõukogude õpetajaskonnale.

§ 32. N. A. Korff N. A. Korfil tekkis huvi pedagoogilise tegevuse vastu siis, kui ta õppis A. N. Filippovi pansionis Peterburis. (Korff oli siis 13 — 14 aastat vana). Filippov ise andus huviga pedagoogilisele tegevusele ja korraldas õpetust ja kasvatust pansionis väga osavalt. Kui keegi tema poole pöördus palvega „ette valmistada” poega õppeasutisse, siis vastas ta uhkelt: „Valmistatakse ainult kotlette, inimesi aga kasvatatakse ja õpetatakse”.

N. A. Korff ise jutustab L. J. Filippov'i mõjust endasse järgmist: „Filippovi pansionis, austuse ja sõpruse mõjul direktori vastu ning selle

harrastuse ja oskuse mõjul, kuidas õpetati ja kasvatati, ma hakkasin esmakordselt armastama kooliasjandust ja õpetaja tööd ning hakkasin pedagoogi kutset lugema õilsaimaks ja tähtsaimaks kõigist teistest. Veel pansionis olles, üksteist või kaksteist aastat vana, otsisin ma juhus t rahuldada minus Filippovi talendi ja harrastuse läbi tekkinud maitset õpetamiseks. Oli nii, et ära mulle leiba anna, vaid lubagu seltsimees ainult talle midagi seletada antud tunnist; siis pääseb kohe valla isetegevus ja hakkab oma sõnadega seltsimehele seletama, millest õpetaja kõnelnud, siis aga esitada talle küsimusi läbivõetu kohta ja unistada: „Oh, kui mulle terve klass antakse, kuidas me siis...” Minu esimesed õpetamise katsed nähtavasti õnnestusid, sest peatselt hakkas minu ümber kogunema õpilaste terve salk, et tunde ette valmistada minu juhatusel, mis mulle suurt naudingut pakkus. Elasin ka sellise õndsuseni, et direktor, isegi seda võib-olla aimamata, et ta minusse poetas oma andeka ja ennastalgava tegevusega esimese pedagoogilise sädeme, mis sest saadik kunagi ei kustunud, ja esimeses soodsas olukorras leegiks puhkes, — mulle nõrgimaid usaldas.”

N. A. Korff õppis hiljem lütseumis, ta huvi pedagoogilise tegevuse vastu kasvas edasi. Lütseumis tegeles N. A. Korff peale õppimise kõigile üldise õppekava järgi palju eneseharramisega. Sel ajal valdas ta peale vene keele saksa, prantsuse ja inglise keelt.

Lütseumis sai ta esimese pedagoogilise töö kogemuse. Nii näit. õpetas ta edukalt vene keelt ühele välismaalasele — üliõpilasele, kes astus lütseumi täitsa ilma vene keele tundmiseta. Oma „Memuaarides” kõneleb Korff ise, et ta, „alates viieteistkümnest aastast ei veetnud ühtegi suvevaheaega mõnda maapoissi õpetamata”.

Pärast lütseumi lõpetamist, teeninud lühikest aega Justiitsministeeriumis, siirdus N. A. Korff oma mõisa Neskutšnojesse Aleksandrovski maakonnas Jekaterinoslavi kubermangus.

Siin jätkas ta süstemaatiliselt ja regulaarselt eneseharramist. Selle juures pööras ta erilist tähelepanu ka pedagoogiliste teoste uurimisele. Huvi pedagoogiliste küsimuste vastu

säilis ja kasvas selle tõttu, et Korff tegeles oma kahe tütre kasvatusel. Koolikorraldusega tutvumiseks käis Korff ka välismaal — Pestalozzi kodumaal.

Semstvode asutamisega (1864 a.) N. A. Korff, valitud saadikuks Aleksandrovski maakonna ja Jekaterinoslavi kubermangu semstvo kogude poolt, alustab energilist ühiskondlikku tegevust, peamiselt rahvahariduse alal.

Sel ajal oli Aleksandrovski maakonnas, nagu igal poolgi Venemaa külades, äärmiselt vähe koole, eriti vähe aga häid. Et kiiremal koolivõrku laiendada, oli vaja luua selline koolitüüp, mis oleks võimaldanud teda rahvale lähendada. N. A. Korff lõi odava, lühiajalise algkooli, mille õppeaeg kestis kolmes osakonnas kolm talve ja kus õpetas üheaegselt üks õpetaja.

Selline koolitüüp leidub praegugi veel nende oblastite maakohtades, kus asulad on väikesed ja üksteisest kaugel.

N. A. Korff hankis vahendeid koolide avamiseks, valis õpetajaid, valmistas neid ette, töötas välja õppekavu ja õppemeeetodeid, andis näidistunde, korraldas õpetajate kongresse.

Koolinõukogu liikmena visiteeris N. A. Korff kaks korda aastas kõiki oma maakonna koole, instrueerides õpetajaid sügisel õppetöö algul ja kontrollides kevadel õpilaste teadmisi.

Juba esimestel koolitöö juhtimise aastatel hakkas N. A. Korff kirjutama ja avaldama trükis „Aleksandrovski koolinõukogu aruandeid“. Korff omistas aruannetele suurt tähtsust, neil on tõsiste sisukate pedagoogiliste tööde ilme.

Korfi „Aruandeile“ pöörasid tähelepanu teised semstvod ja kogu pedagoogiline avalikkus. Aleksandrovski maakonda tulid koolikorraldusega tutvuma avalikud tegelased kõigist Venemaa osadest.

Korff kirjutas pedagoogilisi artikleid ja saatis neid pealinna ajalehtedesse ja ajakirjadesse, kus nad ka avaldati. Nii omandas Korfi tegevus suure tähtsuse kogu maale.

Hoolitsedes koolide ja õpetajate varustamise eest õppevahenditega, koostas Korff ise rea oma aja kohta väga väärtuslikke õppe- ja käsiraamatuid. Nimetame neist peamised.

1. „Käsiraamat lugemaõpetamiseks häälikumeetodi järgi” — esimesi Venemaal ilmunud käsiraamatuid lugemaõpetamise metoodika alal häälikusünteetilise meetodi järgi.

2. „Vene algkool”. Raamat on meil Venemaal esimene teos kooliasjanduse alal.

3. „Meie sõber” — klassi lugemisraamat maakoolile. Selle õpperaamatu koostamisel püüdis Korff õpilasi ümbritseva maailma tutvustamise teel „mõjutada ta materiaalse ja kõlbelse elu parendamiseks”. Autori mõtte kohaselt pidi raamat õpilaste mõtlemist ja sõnaandi arendades neid samal ajal varustama reaalse teadmisega. Sellepärast leidub raamatus „Meie sõber” palju kirjutusi põllumajanduse, mitmesugustelt teistelt tööaladelt, tervishoiu teemadel jne. Korff omistas suurt harivat ja kasvatuslikku tähtsust loodusloolistele teemadele.

„Eitada loodusloo tähtsust”, kõneleb Korff, „tähendab tõestada, et on kasulik, kui rahvas mõtleks, et maa seisab vaalal, äike tuleb vankri müri-nast; see tähendaks tõestada, et on kasulik, kui talupojad suhtuvad täitsa ebateadlikult kõigisse loomadesse, taimedesse ja loodusnähtustesse, milledega nad alati kokku puutuvad; see tähendaks, lõpuks, eitada, et ainult looduslugu võib talumehe majapidamist parandada...”

Raamat „Meie sõber” leidis eesrindliku avalikkuse poolt positiivset hinnangut ja teda kiusas taga D. A. Tolstoi reaktionäärne ministeerium. Praegu tundub see raamat meile pisut kuivana ja raskena, kuid omal ajal oli ta õppepedagoogilises kirjanduses väga väärtuslikuks nähtuseks.

Korff koostas ja avaldas „Meie sõbrale” ka „Käsiraamatu” — metoodilised juhatused õpetajate jaoks.

4. Aabitsale „Maljutka” („Mudilane”) järgneb raamat rahvakooli ja kodu jaoks (hiljem liideti raamatuga „Meie sõber”).

5. „Meie kooliasjandus” — artiklite kogu rahvahariduse küsimuste alal, mis tunduvalt täiendas raamatut „Vene algkool”.

Pedagoogilise töö parimad esindajad hindasid Korfi tegevust väga kõrgelt. Peterburi Pedagoogiline Selts, Moskva Ülikool ja Moskva Kirjaoskuse Komitee valis Korfi oma au liikmeks.

Korff oli kirjavahetuses paljude eesrindlike tegelastega.

Ühes oma kirjas Korfile hindas K. D. Ušinski ta tegevust rahvahariduse alal järgmiselt: „Ma jälgin kaua ja tõsise nau-
dinguga Teie tegevust ja, olles võimetu oma tervise täieliku
korratuse tõttu selle ala praktikast osa võtma, leidsin palju
rahuldust selles, et on veel selline tegelane kui Teie”.

Reaktsioonilised maaomanikud siiski suhtusid Korffi teisiti:
Nende mõjul ei valitud teda 1872. a. enam saadikuks.

Korff sõitis siis välismaale. Kaheksa aastat elas ta Gen-
fis, kus organiseeris vene kodukooli. Korff jätkas pedagoogi-
lise ala uurimist, põhjalikult Šveitsi koole tundma õppides.

Lühiajalistel sõitudel Venemaale sel ajajärgul ja pärast
Venemaale tagasitulekut võttis Korff osa algkoolide instrueeri-
misest ja juhatas õpetajate kongresse mitmes kohas Lõuna-
Venemaal.

Aastal 1874 avaldas valitsus uue „Algkoolide määruse”,
mis oli 1864. a. määrusega võrreldes tunduv samm tagasi.
1874. a. „Määruse” kohaselt oli koolinõukogu eesistujaks
aadli peamees ja faktiliselt kõik võim rahvahariduse alal läks
kohtadel inspektoreile — valitsuse ametnikele. Laiad ühis-
konnakihid suruti seega kooli korraldusest eemale. Korff
arvustas seda „Määrust”, süüdistades valitsust usaldamatuses
semstvo vastu.

Korffi progressiivsed püüded kutsusid välja rahulolema-
tuse tema vastu reaktsiooni esindajais, kes pidurdasid rahva-
hariduse arengut.

Aastal 1882 esitati Korffi kandidatuur Moskva linna koo-
lide juhataja kohale. Kuid reaktsiooniline ajakirjandus tun-
gis Korfile kallale, isegi solvates teda. Korff, loobunud oma
kandidatuurist ametile Moskva linnavalitsuse juures, elas neid
sündmusi raskelt üle.

Korff suri 1883. a., tegeldes kuni viimase ajani pedagoogi-
lisel alal. Veidi enne surma juhatas ta energiliselt Berdjanski

maakonna õpetajate kongressi, saades oma paljude kuulajate poolt teenitud tähelepanu ja austuse osaliseks.

§ 33. V. I. Vodovozov (1825—1886). Juba oma õpingute aastail esineb Vassili Ivanovitš Vodovozovi isikus meie silmapaistev töömees. Hästi emakeelset kirjandust tundma õppinud, valdas

V. I. Vodovozov ülikoolist lahkumisel vabalt kuut võõrkeelt: prantsuse, saksa, inglise, itaalia, ladina, kreeka keelt.

Vodovozov töötab kogu eluaeg oma teadmiste täiendamise ja rikastamise alal. Pedagoogilise tööga ühendab ta kirjandusliku tegevuse, eriti vanade poetide ja uute lääne-euroopa suurimate kirjanike teoste osava tõlkijana.

Seoses oma suurte kogemustega kirjanduse õpetamise alal gümnaasiumis, kirjutab Vodovozov palju selle õpetamise meetodikast, väljendades oma töödes eesrindlikke vaateid.

Vodovozovit hindas kõrgelt K. D. Ušinski. Kui ta asus Smolnõi instituudi õppeala ümberkorraldamisele, kutsus ta ka Vodovozovi sinna õpetajaks. V. I. Vodovozov kuulus Peterburi Pedagoogilise Seltsi liikmeskonda.

On arusaadav, et eesrindlike vaadete tõttu Vodovozovil puudus valitsuse usaldus. Peterburi gümnaasiumi revideerimisel, kus Vodovozov oli õpetajaks, teda süüdistati selles, et ta arendas „õpilastes kriitikavõimet . . . . peatus oleviku kirjandusteostel . . . . sundis õpilasi tutvuma haiglase sotsiaalse ümbritsuse kogu saastaga”.⁵¹⁾

V. I. Vodovozov vallandati valitsuse gümnaasiumist. Tal keelati õpetada ka eragümnaasiumides.

Kuid Vodovozov jätkas oma viljakat tegevust vene ühiskonna heaks ja jõudis rahva algkooli heaks paljugi ära teha. Juba aastal 1861 ilmub ajakirjas „Otetšestvennõje Zapiski”

---

⁵¹⁾ V. I. Semenski, „V. I. Vodovozov”, Peterburi, 1888, lk. 86.

Vodovozovi artikkel „Vene rahva pedagoogika”, kus autor, analüüsinud raamatuid, mis avaldatud rahvakoolide õppetöö jaoks, viib läbi vaate, et kirjaoskus tuleb teha tõsiseks rahvahariduse vahendiks.

Aastal 1869 avaldas Vodovozov rahvakooliõpetaja jaoks ajakirjas „Narodnaja Škola” „Jutustused sellest, mis meil säilinud rahva mälus ja kirjanduses”. Siin on kogutud rikkalik materjal vene rahvaluule aardeist; tal on suur hariduslik ja kasvatuslik tähtsus. Vodovozov koostab õpiku lastele „Raamat esimeseks lugemiseks”, mis väga huvitavalt on üles ehitatud. Raamat, mis koosneb kahest osast, annab rikkalikku tunnetusmaterjali. Ta tutvustab õpilasi ümbritseva maailmaga, loodusnähtustega, inimese tööga; ta sisaldab palju kirjutusi maateaduslikele ja ajaloolistele teemadele. Igas raamatu osas on jutustusi; populaar-teaduslikke kirjutusi, luulet, vanasõnu. Raamatu materjal on lugemiseks ja harjutusteks emakeele alal.

Selle raamatu juurde koostas Vodovozov ka metoodilise käsiraamatu „Raamat õpetajaile”.

Rahvakooli jaoks koostas Vodovozov ka „Vene aabitsa lastele” ja selle juurde „Juhatused õpetajaile”.

Raamatus „Rahvakooli õppeained” (1873) käsitleb Vodovozovi algõpetuse metoodika üldaluseid ja annab üksikasjalikke näpunäiteid lugemaõpetamise ja aritmeetika metoodika alal.

Autor rõhutab siin eriti näitlikkuse rakendamise vajadust õpetuses.

Peale vaimse kasvatus nõuab ta rahvakoolilt, et lastele õpetataks laulmist ja kehalist kasvatust (võimlemine, mängud).

Oma alalise energilise tegevusega, eesrindlike vaadetega, põhimõttelisusega, visa tööga oma teadmiste laiendamise ja süvendamise alal näitab V. I. Vodovozov, missugune peab olema inimene, kes on valinud endale pedagoogi kutse.

§ 34. N. F. Bunakov (1837—1905). Nikolai Feodorovitš Bunakov hakkas pedagoogiliste küsimuste vastu huvi tundma Vologda gümnaasiumi vanemate klasside õpilasena andeka vene keele õpetaja N. P. Titovi ja Buslajevi raamatu „Emakeele õpetamisest” mõjul. Pärast gümnaasiumi lõpetamist alustab Bunakov 17 aasta vanuselt oma pedagoogilist tegevust vene keele õpetajana Totma kreiskoolis Vologda kubermangus.

60-ndate aastate algul oli Bunakov, kes elas siis Peterburis, nii haaratud demokraatlikust liikumisest, eriti Tšernõševski ja Dobroljubovi õilsaist ideedest, et nende mõjul ehitas oma elu ka järgmistel aastakümnetel. Kuivõrra Bunakov austas Tšernõševski suurt mälestust, võib järeldada ta sõnadest, mis kuuluvad 1902 aastasse: „N. G. Tšernõševski pojalt oli teatavasse ringi kuuluvate inimeste veendumuste järgi õigus võtta tasuta tunde igalt korralikult vene inimeselt, kellel on võimalus neid anda. Ma olen ka nüüd selles veendunud, sest suured on selle kirjaniku teened vene ühiskonnale ja rasked ta kannatused ei millegi eest, mis pestamatu plekina langevad „suurte reformide ephhile”. Muidugi mõista, et ma heameelegs võtsin oma ülesandeks vene keele tundide andmise armastatud kirjaniku pojale, sest et võlgnen palju sellele kirjanikule. Ma andsin tunde vaimustusega ja täitsa kohusetruult” (N. F. Bunakovi „Märkmed”).

N. F. Bunakov tegeles elu lõpuni praktilise koolitööga. Aastal 1866 sõidab ta Voroneži, kus saab sõjagümnaasiumi õpetajaks. Peatselt avab ta siin oma eraalgkooli laste ettevalmistamiseks keskkoolidesse. Seda kooli juhatab ta 17 aastat. Aruanded koolitöö üle avaldas Bunakov pealinna ja provintsi ajalehtedes ja ajakirjades. Sel perioodil koostab ta rea õppe- raamatuid ja käsiraamatuid õpetajaile. Püüdes rahvale veel lähemale tulla ja teha kultuuritööd kõige madalamais kihtides,

avab Bunakov 1884. a. Petino külas Voroneži kubermangus algkooli ja juhatab seda 19 aastat. Siinsamas avab Bunakov Venemaal esimese talupoegade-teatri, kus külanoorus mängis Nikolai Feodorovitši juhatusel hästi valitud näidendeid.

Voroneži maakonnas organiseerib Bunakov ka raamatukogu, üldharidusliku õhtukooli talupoegade jaoks ja teostas rea üksiksamme koolivälise hariduse alal.

Koolitöös spetsialiseerub Bunakov vene keele meetodika alal. Selle aine õpetamise küsimusis algkoolis avaldab ta ajakirjas „Kodu ja kool” rea kirjutusi.

Aastal 1872 esineb ta lektorina suurel õpetajate kongressil Moskvas, kuhu oli kokku tulnud 700 õpetajat. Ta ettekannetel on suur edu. Sest ajast peale kutsuvad teda iga aasta mitmesuguste kubermangude semstvod õpetajate kongresse ja suvekursusi juhatama. 80-ndate aastate algul — reaktsiooni ajajärgul — tsaarivalitsus ei luba kongresse tema osavõtul. Kuid 90-ndais aastais jätkab Bunakov seda oma tegevust. Eesrindlik õpetajaskond austab teda. Ta on kuulus kui õpetajate õpetaja. Ta loenguid ja näidistunde kuulatakse paljudes Venemaa kubermangu keskustes.

Kuid 1902. a. kannatab Bunakov tsaarivalitsuse tagakiusamist kõne eest, mille ta pidas Voroneži komitee istungil põllumajandusliku tööstuse vajadustest. Selles kõnes Bunakov kõneles vajadusest taastada 60-ndate aastate „vabastavad algatused”.

Kool Petino külas tuli sulgeda, Bunakov saadeti Ostrogorski. Ehkki väljasaatmine mõne aja pärast muudeti, ei suutnud Bunakov tervislikel põhjustel enam jätkata oma suurt tööd.

Bunakovi kirjanduslik-pedagoogiline töö oli väga laialdane ja mitmekesine. Ta algkooli õppe- ja käsiraamatuid on suurima tähtsusega järgmised:

1. „Aabits ja lugemis- ning kirjutamistunnid” (ühes „Lugemaõpetamise käsiraamatuga”).

2. „Esimene lugemik” — lugemiseks pärast aabitsat.

3. „Koolis ja kodus” — lugemik maakooli jaoks (vastava „käsiraamatuga”).

4. „Elav sõna” — algkooli õpperaamat kolmes osas (samuti „Käsiraamatuga”).

5. „Elementaarse vene grammatika õpetunnid”.

6. „Emakeel kui kolmeaastase kursusega rahvakoolide õppeaine”.

Bunakovi raamatuist, mis valgustavad õppetöö organisatsiooni ja kultuuritöö küsimusi rahvaga, on tähtis mainida järgmisi:

1. „Kolmeaastase kursusega, kolme osakonnaga ja ühe õpetajaga töötava üldharidusliku rahvakooli päevik”.

2. „Kooliaasta”.

3. „Õppetöö ja õpilaste iseseisvate tööde jaotus kolmeaastase kursusega ja kolme osakonnaga rahvakoolis, mis töötavad ühe õpetajaga”.

4. „Külakool ja rahva elu”.

Bunakov koostas ka meile huvitavad memuaarid — „N. F. Bunakovi märkmed. Minu elu seoses üldvene, peamiselt provintsi eluga.”

Toodud Bunakovi teoste loendist ja nimetustest endist näeme, kui usinalt ta töötas, et anda rahvakoolile seda, mida see vajab, abistada õpetajaskonna massi niihästi õpetamise meetodikas kui ka kogu koolikorralduse organisatsioonis kuni pisiasjadeni.

Algkooli keskseks põhiliseks õppeaineks luges Bunakov vene keelt, mille õpetamist ta sidus näitliku õppeviisiga ja mõtlemise arendamisega. Lugemaõpetamise meetodikas võttis Bunakov tarvitusele lugema- ja kirjutamaõpetamise analüütilis-sünteesilise meetodi võtted (üheaegne, paralleelne lugema- ja kirjutamaõpetamine). Bunakov töötas väga huvitavalt välja selgitava lugemise meetodika. Ta raamat „Emakeel kui õppeaine...” pakub meile praegugi praktilist huvi.

Õpetust vaatleb Bunakov tihedas seoses kõlbelse kasvatuse

ülesannetega. Järgides 60-ndate aastate ühiskondliku mõtte parimate esindajate pärimusi, soovitab Bunakov koolis ette valmistada lapsi töö-elule, kujundada neis aus, avameelne, kindel iseloom, arendada neis kodumaa-armastust, harjutada neid õilistava distsipliiniga. „Mõistliku korra nõudmine pole vägivald, see pole lapse loomuse vastu, vaid on kooli otseseks kohustuseks. Lapsed alistuvad kergelt ja kiiresti mõistlikule korrale, kui seda nõutakse otsustavalt ja järjekindlalt, kui õpetaja selle juures nõudmiste täitmisel eeskujuks on. Nad harjuvad kiiresti korraga, hindavad ta paremusi, hiljem aga ka nõuavad seda vastastikku üksteiselt. Nii kujuneb kooli iseloomustavaks jooneks kord ja ühes teiste samasuguste joontega moodustab selle, mida nimetatakse „kooli vaimuks”.⁵²⁾

Noorel õpetajal on väga huvitav lugeda, mida jutustab Bunakov oma suhtumisest lastesse koolis.

„Õpilastesse suhtusin armastuse ja kannatusega, hoides klassis distsipliini ja tähelepanu mitte väliste vahenditega, vaid huviga õpetuse vastu ja isikliku vaimustusega, elava eeskujuga. On iseenesest mõistetav, et minu korralikkus oli laitmatu; ma ei puudunud kunagi tundidest, ei jäänud kunagi hiljaks, ei unustanud kunagi tunde ette valmistada, õpilaste töid läbi vaadata jne. Minu õpetus, ütlen ausalt, meeldis kõigile: ülemusele, lastevanemaile, ja õpilastele; ainult ma ise polnud enesega ja enese tööga rahul ning leidsin, et mul tuleb veel palju töötada, et olla täiesti rahuldav õpetaja nende mõistete järgi, mis mu mõistuses kujunesid õpetajast-pedagoogist. Ma seadsin ülesandeks õppetööd nii korraldada, et ei oleks edasijõudmatuid õpilasi, et eranditult kõik omandaksid kursuse — ja mul õnnestus tunduval määral seda ülesannet täita, võin ausalt ütelda, et töötasin väsimata ja kohusetruult, tuliselt ja heade

---

⁵²⁾ Pedagoogiline koguteos, V k., 1869, lk. 532.

tulemustega, koheldes vastavalt laiskust, vallatust ja nüridust, alistumata kiusatustele ja hirmule!"⁵³⁾

**§ 35. D. I. Tihhomirov (1844—
—1915).**

Dimitri Ivanovitš Tihhomirovi pedagoogiline tegevus meenutab oma laialdasilt sidemeilt õpetajaskonnaga ja ta kirjandusteostelt algkooli jaoks N. F. Bunakovi tegevust.

Oma nooruses oli D. I. Tihhomirov samuti 60-ndate aastate demokraatlike ideede mõju all. Meenutades oma autobiograafias aastaid, mis veedetud sõjaministeeriumi õpetajate seminaris (Moskvas), jutustab Tihhomirov järgmist:

„Olles vaimult vaba, oli see seminar siis midagi enneolemata uut ja originaalset Venemaa algavas uues elus. Andes oma kasvandikele soliidse hariduse, üldise ja sotsiaal-pedagoogilise, tutvustades neid „uue sõnaga“ laste humaanse ja mõistliku kasvatuse ja õpetuse alal, kasvatas seminar sellega tulevastes pedagoogides hoolikalt hirmu igasuguse rutiini ees, harrast armastust oma töö vastu ja sirgjoonelist püüdu oma isiku enesetäiendamisele ning noorte generatsioonide kasvatuse ja õpetuse vastutusrikka ja suure ala edasiarendamisele. Pedagoogilise personali ja kogu asutise kui terviku selline suund on tunduval määral seletatav aja enesega, — ajaga, mis ühtis reformide epohhiga, ühiskondliku mõtte ülimalt tõusuga, vene ühiskondliku elu arenguga. Meie seminaristid harrastasid kirglikult kaasaegsete ajakirjade lugemist, mis nii elavalt, tuliselt ja andekalt oma lehekülgedel peegeldasid selleaegse ühiskonna parimate esindajate uusi voolusid, ideaale ja meeleolusid, kes järgisid meelsasti niisuguseid silmapaistvaid juhte nagu Dobroljubov. Ja meie, noorsugu, uskusime piiri-

---

⁵³⁾ F. Bunakov, „Märkmed“, lk. 55.

tult, et oleme kutsutud elus teostama tõe ja õiglust, teenides neid kuni elu lõpuni.”

Oma praktilist pedagoogilist tööd alustas Tihhomirov näidiskoolis sama seminari juures, mille oli lõpetanud 1866 esimese õpilasena.

Uhtaegu selle tööga õpetab Tihhomirov ka Moskva esimeses õhtukoolis, mille ta organiseeris koos oma kaasõpetajatega täiskasvanute tööliste jaoks (Mihhailovi vabriku juures).

Andeka pedagoogina sai Tihhomirov peatselt kuulsaks ja ta kutsuti vene keele õpetajaks sõjagümnaasiumi ja teise klassilisse gümnaasiumi.

60-ndate aastate lõpul kutsub Moskva linnavalitsus Tihhomirovi naiste pedagoogilistele kursustele loenguid pidama.

Sellest ajast peale kutsuvad semstvod Tihhomirovit õpetajate suvekursusi juhutama ja ta teeb seda väga edukalt. Ta annab neil kursustel meisterlikult näidistunde, avaldades erakordset oskust esitada lastele küsimusi, äratada nende huvi ja tähelepanu, sundida neid mõtlema, leides raskusi ja aidates neid ületada.

D. I. Tihhomirov järgis oma pedagoogilises töös Ušinski ideid, pidades ennast ta töö jätkajaks. Hinnates Tihhomirovi pool sajandit kestnud tegevust rahvahariduse alal, kirjutas N. V. Tulupov temast ajakirjas „Rahvakooliõpetaja jaoks” (1915. a., nr. 14). „See tegevus annab talle õiguse aukohale meie rahvakooli esimeste loojate — Ušinski, Vodovozovi, Korffi, Bunakovi kuulsate nimede kõrval.”

Hoolitsedes rahvastiku laiade masside laste hariduse laiendamise eest, võttis Tihhomirov oma algkooli lugemikku („Kevadised tõusmed”) ajaloo, maateaduse, loodusloo peatükid, andes siin rohkesti harivat materjali.

Tihhomirovi kirjanduslik-pedagoogiline ja kirjastustegevus võttis määratu ulatuse: Ta „Suur õigekirjutuse aabits” ilmus

27 trükis, „Aabits” 160 trükis (4 miljon. eks.) raamat „Kevadised tõusmed” — 46 trükis.

Tihhomirov käsitles täielikult ja konkreetselt vene keele õpetamise meetodilist süsteemi algkoolis raamatus „Mida ja kuidas õpetada emakeele tundides” ja varustas kooli kõigi vajalike õpperaamatutega tööks oma süsteemi järgi.

D. I. Tihhomirov oli silmapaistev avalik tegelane: ta töötas energiliselt Moskva Kirjaoskuse Komitees (hiljem Kirjaoskuse Seltsis), Tehniliste Teadmiste Levitamise Seltsis, Pedagoogilises Seltsis ja teistes organisatsioonides.

Tema erilisel energilisel osavõtul organiseeriti ja töötasid kuulsad pedagoogilised kursused Moskvast, mida päris loomulikult kutsuti tema nime järgi.

Nende kursuste hoone ehitamiseks kulutas Tihhomirov isiklikest summadest 200 tuhat rubla, kasutades selleks kõik oma tulu määratu suurest ja kasulikust kirjastustegevusest.

D. I. Tihhomirov ei andnud mingit uut pedagoogilist teooriat. Kuid algõpetuse meetodika üksikasjalikuks väljatöötamiseks andis ta väärtusliku lisandi. Tema meetodilistest vahenditest võib praegugi palju õppida.

§ 36. V. P. Vahterov (1853—1924).

XIX saj. 90-ndais aastais ja XX saj. algul oli Vassili Porfirjevitsš Vahterov silmapaistvamaid pedagooge, kes töötasid algõpetuse küsimuste kallal. 18-aastaselt algas ta rahvakooliõpetajana pedagoogilist tööd. Siis oli ta mõnda aega rahvakoolide inspektoriks.

Vahterov oli mitte ainult pedagoogilise ala meisterpraktik, vaid ka tõsiseks uurijaks rahvahariduse küsimuste alal ja silmapaistev ühiskondlik tegelane. Aastal 1894 esines ta Moskva Kirjaoskuse Komitees ettekandega kohuslikust õpetusest. Ehkki Vahterov ei esitanud kohusliku õpetuse nõuet, olid ta ettepanekud selle aja kohta nii radikaalsed, et ta esinemine

näis isevalitsuse agaraile pooldajaile hädaohtlikuna. Ühendes selle esinemisega ja seoses tööga tööliskursustel pandi Vahterov vangi ja siis saadeti kolmeks aastaks Moskvast välja.

Vahterovi tegevus rahvahariduse alal oli õige mitmesugune: ta koostas õpperaamatuid, oli lektoriks õpetajatekursustel, võttis aktiivselt osa õpetajate kongressidest, oli pedagoogiliste ajakirjade toimetajaks, töötas koolivälise hariduse alal, teoreetikuna pedagoogika ja meetodika alal.

Mis tegi Vahterov algkooli heaks?

Vahterov koostas algkooli jaoks rea õpperaamatuid, mis levisid laialt. Ta „Vene aabits” ilmus 1917.a. 117. trükis. Aabitsa materjali jaotus, huvitavate palade valik, õnnestunud illustratsioonid, kiri — kõik see oli hästi kohendatud lapse taju iseärasustele. Põhjalik, teaduslikult läbitöötatud käsiraamat aabitsa juurde („Õpetuse esimesel astmel”) andis õpetajale võtme lugemaõpetamise ülesande edukaks lahenduseks. Autor andis siin rangelt põhjendatud ja kindla töösüsteemi ning tundide üksikasjalikud plaanid ja konspektid. Raamat „Õpetuse esimesel astmel” annab praegugi meie õpetajale palju kasulikke näpunäiteid.

Suureks sündmuseks Venemaa õppekirjanduse ajaloos oli Vahterovi koostatud lugemike avaldamine peakirja all: „Maailm jutustustes lastele”. Autor kulutas palju vaeva, et valida ja kirjutada lastele vormilt kõrgeväärtuslikku, sisult huvitavat ja hariduslikult ning kasvatuslikult väga väärtuslikku materjali. Raamatus III ja IV kl. jaoks olid rikkalikult esindatud looduloolised ja maateaduslikud teemad, anti huvitavaid jutustusi ja ülevaateid suurte õpetlaste ja leidurite elust. See kõik aitas lastes äratada suurt teadmishimu, püüdu omandada teaduslikke teadmisi. See soodustas võitlust igasugu ebasu ja eelarvamuste vastu.

Vahterovi lugemikud sisaldavad parimat kunstipärast mater-

jali, selle hulgas ka katkeid parimate kaasaegsete eesrindlike kirjanike (Gorki, Korolenko jt.) teostest. Need raamatud ergutavad noori lugejaid kõrgele moraalsele käitumisele, kasvatavad neis humanismi vaimu. Vaatamata tsaarivalitsuse korduvaile keeldudele ilmusid raamatud „Maailm jutustustes lastele” mitmeskümmes trükis.

Vahterov koostas nende raamatute jaoks näitlike õppevahendite kollektiooni. Näitlikkuse rakendusele õppetöös omistas Vahterov erilist tähtsust.

Ta tegeles palju nende küsimustega nii teoreetiliselt kui ka praktiliselt. Sellele pühendas ta oma raamatu „Asiõpetuse meetod”.

Vahterov kirjutas ka suure teoreetilise töö „Uue pedagoogika alused”. Sisaldades rea väga väärtuslikke mõtteid, ei omandanud see töö eriti silmapaistvat kohta, sest et autor siin kandis mehaaniliselt üle bioloogiliste seaduste rakenduse ühiskondliku elu nähtuste käsitlusele.

Vahterovi pärand aga algõpetuse metoodika alal on niivõrra väärtuslik, et ta väärib nõukogude õpetaja tähelepanu eneseharimistöö organiseerimisel.

11. Nõukogude algkool — alghariduse arengu uus kõrgeim etapp.

Nõukogude algkool, mille lõi Suur Sotsialistlik Oktoobri-revolutsioon, on eesrindliku vene pedagoogika progressiiv-demokraatlike ideede ja eesrindliku vene algkooli otseseks järglaseks.

Oma olemasolu esimestest päevadest peale hoolitses Nõukogude Valitsus selle eest, et kooli alal meil teostataks see, mida ammu nõudsid vene kultuuri parimad esindajad ja mille eest kommunistid alustasid Lenini juhatusel võitlust veel tsaari-isevalitsuse ajal tõelise töölispartei illegaalse olemasolu tingimustes.

Nõukogude algharidus on juba ammugi mitte ainult üldiselt kõigile kättesaadav, vaid algkoolide võrk on meil niivõrra arenenud, et alates 1930/31. a. algõpetus kogu maal on saanud kohuslikuks.

Nõukogude Valitsus ja kogu nõukogude avalikkus jälgivad rangelt, et üldise koolikohustuse seadus tõepoolest teostataks.

Algkooli õpetuse ja kasvatuse sisus teostatakse meie Kodumaa ühiskondlik- poliitilise ja pedagoogilise mõtte parimate esindajate suuri juhtmõtteid lastele kirjaoskuse aluste õpetamise kõrval lugemise, kirjutamise ja arvutamise alal antakse neile teaduslike teadmiste elemente, mis on õige maailma-vaate kujundamise aluseks ja valmistavad ette praktilisele elule.

Lastes kasvatatakse neid õilsaid moraalseid omadusi, millede nõue on eesrindliku vene pedagoogika ajaloos juba ammust ajast peale saanud traditsiooniks: armastus oma kodu ja ligimeste vastu, ustavus rahvale, valmidus anda oma jõud üldise asja heaks, ennastalgavalt osa võtta võitlusest vabaduse ja isamaa sõltumatuse eest, tööarmastus, kollektivism.

Õppemeetodeis nõukogude kool, üle elanud rea ebaõnnestumisi, teinud rea suuri vigu mitteküllaldase kriitilise suhtumise tõttu mõnedesse ebateaduslike teooriate mõjudesse, on astunud kõige väärtusliku rakendamise tervele teele, mis pärandanud pedagoogika klassikud, samuti üksikute õppeainete silmapaistvad meetodikud. Ühes sellega on nõukogude algkool oma töö uue sisuga, mis on juhitud kommunistliku kasvatuse eesmärgist, kogunud ka oma suure meetodilise kogemuse.

Lähtudes Lenini ja Stalini õpetuse teoreetilistest alustest kommunistliku kasvatuse kohta, kommunistliku partei ja valitsuse otsustest kooli kohta, nõukogude pedagoogid tööta-

vad visalt ja järelejätmatult kasvava noorsoo õpetamise ja kasvatamise täiendamise alal.

Nõukogude algkool on alghariduse ja õpetuse arengus uus kõrgeim etapp.

12. V. I. Lenini õpetus kommunistlikust kasvatuses ja haridusest.

§ 37. Lenin kultuurilisest revolutsioonist.

Võitluses tsaari-isevalitsuse ja kodanluse vastu pühendas bolševistlik partei alati suurt tähelepanu rahvahariduse küsimustele, vaadeldes neid küsimusi kui osa üldises võitluses töötajate vabastamise eest.

Lenini-Stalini partei näeb noorsoos vanema generatsiooni vahetust, ja noorsoo kasvatuses sõltub tunduval määral ühiskonna edasiviimine. „Meie oleme tulevikupartei, tulevik aga kuulub noorsoole. Meie oleme uuendajate partei, uuendajate järel läheb alati meelsamini noorsugu. Meie oleme ennastsalgava võitluse partei vana mädanenud korra vastu, aga esimesena läheb ennastsalgavasse võitlusse alati noorsugu”.⁵⁴⁾ Nii määras noorsoo osa V. I. Lenin sel ajal, kui meie partei pidas tsaari-Venemaa tingimustes ennastsalgavat võitlust.

V. I. Lenin arendab Marxi ja Engelsi õpetust kasvatuses ja haridusest uutes oludes, imperialismi ajajärgul. Ta töödes, alates 90-ndaist aastaist ja lõpetades viimastega, on pühendatud palju tähelepanu rahvahariduse põhimõtteliste küsimustele. Lenin mitte ainult paljastab tsaari isevalitsuse reaktioonilist poliitikat hariduse alal, vaid arendab kasvatuses ja hariduses sisu põhimõttelisi küsimusi.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon, mis teostus Lenini-Stalini partei juhtimisel, pani aluse uuele ühiskondlikule

⁵⁴⁾ Lenin, Teosed, X k., lk. 188.

korrale — sotsialistlikule korrale. Oli juba vaja luua ka uus kool — nõukogude kool, täielik rahvakool. V. I. Lenin vaatleb kooli kui uue ühiskonna üht otsustavat lüli. Ta töötas välja selle kooli põhimõtted, määras ta töö sisu ja suuna.

Uut ühiskonda tuli ehitada majanduslikult ja kultuuriliselt mahajäänud maal, mis peale selle oli sõja laastatud, ehitada vanas ühiskonnas kasvatatud inimeste kätega. Lenin asetas küsimuse nii, et revolutsioonilise võitluse käigus uue ühiskonna ülesehitamisel töötajaid endid kasvatatakse ümber. „Vanad sotsialistid kujutlesid, et sotsialismi võib ehitada teiste inimestega, et nad enne kasvatavad häid, puhtaid, hästi õpetatud inimesi ja ehitavad neist sotsialismi. Meie naersime alati ja ütlesime, et see on nukumäng, et see on preilikeste lõbu sotsialismist, aga mitte tõsine poliitika.”⁵⁵⁾

V. I. Lenin ründas ägedalt menševikke, kes arvasid, et esiteks on vaja tõsta rahva kultuurilist taset, et siis ehitada sotsialismi. Sellega püüdsid menševikud eemaldada töölisi revolutsioonilisest liikumisest ja üle minna paljale kultuuritamisele. V. I. Lenin kui suurim revolutsionäär ja mõtleja, nägi, et ainult poliitiline võim tööliklassi käes kindlustab kogu rahva kultuurilist tõusu. „Kui sotsialismi loomiseks nõutakse teatavat kultuuritaset (ehkki keegi ei saa üteldá, missugune on see teatav „kultuuritase”), siis miks ei saa meie alustada revolutsioonilisel teel eelduste kättevõitmisega selle teatava taseme jaoks, ja siis juba töölis-talupoegade võimuring nõukogude korra alusel hakata teistele rahvastele järele jõudma.”⁵⁶⁾

V. I. Lenin näitas, et kultuur on alati jõukate klasside käes ja nad kasutavad seda oma kitsastes egoistlikes huvides; ta on ekspluateerimise vahendiks, tööliklass aga teeb kultuuri

⁵⁵⁾ Lenin, Teosed, k. XXVII, lk. 400.

⁵⁶⁾ Lenin, Teosed, k. XXIV, lk. 67.

kogu rahva omandiks. Veel enam, tõelise kultuuri määratu kasv on ainult siis võimalik, kui ta on asetatud kogu inimkonna teenistusse. Kultuur soodustab siis töö tootlikkuse määratut kasvu, soodustab põllumajanduse vormide muutust. Lenin näitas, et ilma kultuurilise revolutsioonita pole mõeldav küla kollektiviseerimine. V. I. Lenin sidus kultuuri ja hariduse küsimusi lahutamatu poliitilise ja majandusliku ümberehitusega, kusjuures kultuurilise revolutsiooni ülesanne asetatakse konkreetselt. Kõigepealt on vaja likvideerida kirjaoskamatus. Ei saa kõnelda kultuurist üldse, likvideerimata kirjaoskamatus laiade rahvamasside hulgas, neid on vaja tõmmata aktiivsele poliitilisele tegevusele. „Kirjaoskamatu inimene on väljaspool poliitikat, temale on vaja kõigepealt õpetada aabitsat. Ilma selleta ei saa olla poliitikat, ilma selleta on ainult kuuldused, keelepeks, muinasjutt, eelarvamused, kuid mitte poliitika.”⁵⁷⁾

Kultuuri areng on vajalik ka kogu riikliku aparaaadi parendamiseks, kogu elu ümberehitamiseks. „Meie peame, maksu mis maksab, riikliku aparaaadi uuendamise endile ülesandeks seadma: esiteks — õppida, teiseks — õppida ja kolmandaks — õppida ning siis kontrollida seda, et teadus ei jääks meil surnud täheks või moodsaks fraasiks (seda aga, ei maksa salata, juhtub meil väga sagedasti), et teadus tungiks lihha ja verre, muutuks täielikult ja tõelikult elu koostisosaks.”⁵⁸⁾

Kui riikliku aparaaadi parendamine pole mõeldav riikliku kultuuri tõstmiseta, siis on selge, et on vaja pöörata tohutut tähelepanu uute kaadrite ettevalmistusele tööliste ja talupoegade seast. Iga ühiskondlik kord loob oma kaadrid, oma intelligentsi, sotsialistliku ühiskonna ehitus aga nõuab ustavaid, poliitiliselt ettevalmistatud ja kõrgetharitud eriteadlasi. Kaad-

---

⁵⁷⁾ Lenin, Teosed, k. XXVII, lk. 51.

⁵⁸⁾ Lenin, Teosed, k. XXVII, lk. 407.

rite ettevalmistamise probleem on keerulisemaid probleeme, ja V. I. Lenin märkis teid kaadrite, nende seas ka õpetajate kaadrite ettevalmistamiseks.

§ 38. Lenin nõukogude kooli eesmärkidest, ülesandest ja printsiipidest.

V. I. Lenin näitas erakordse selguse ja täpsusega orgaanilisele seosele kooli ja ühiskonna vahel. Milline ühiskond, selline on ka kool. Kooli sisu määravad valitsevate klasside huvid, sellepärast on kool klassiühiskonnas alati klassikool, mis teostab valitsevate klasside poliitikat. Kui kapitalistliku ühiskonna tingimustes on kool kodanluse poliitika tööriistaks, ta ideede teostajaks, siis nõukogude ühiskonna tingimustes peab kool olema ühiskonna ümbertegemise tööriistaks, ühiskonna klassideks jaotamise hävitajaks. Kommunistliku partei programmi projektis kirjutab V. I. Lenin rahvahariduse kohta: „Rahvahariduse alal V. K. P. (Vene Kommunistlik Partei) seab enesele ülesandeks viia lõpule Oktoobrirevolutsioonis 1917. a. alustatud kooli muutmine kodanluse klassivalitsuse tööriistast selle valitsemise hävitamise tööriistaks kui ka ühiskonna klassideks jagunemise hävitamise tööriistaks. Kool peab saama proletariaadi diktatuuri tööriistaks, s. o. mitte ainult kommunismi põhimõtete teostajaks üldse, vaid ka proletariaadi ideelise, organisatsioonilise, kasvatava mõju kandjaks töötajate masside poolproletaarlikesse ja mitteproletaarlikesse kihtidesse, ekspluateerijate vastupanu täieliku allasurumise ja kommunistliku korra teostamise huvides.”⁵⁹⁾

Kool peab tihedaimalt seotud olema eluga, töötajate võitlusega uue ühiskonna ülesehitamise eest. V. I. Lenin paljastab jõukate klasside teeseldud väiteid, et kool on väljaspool poliitikat, väljaspool klassivõitlust. Kool väljaspool elu ja poliitikat on vale ja teesklus.

⁵⁹⁾ Lenin, Teosed, k. XXX, lk. 408.

Kui kool kodanliku ühiskonna tingimustes on kodanluse võimu kindlustamise vahendiks, siis nõukogude kool on kutsutud soodustama ühiskonna klassideks jaotuse kõrvaldamist, uue klassitu sotsialistliku ühiskonna ehitamist.

§ 39. Lenin üld- ja poliitilisest haridusest.

Uue inimese kasvatamise süsteemis pööras V. I. Lenin erilist tähelepanu üldharidusele, õpilaste varustamisele teaduste algetega, ja see on täiesti arusaadav, sest Vladimir Iljitš sidus tihedalt vaimse hariduse küsimused õpilaste maailmavaate kujundamisega. Teadusliku maailmavaate vormimine on võimatu teadmiste omandamiseta loodusest ja üldse inimesest.

Kool peab andma teaduste alused ja soodustama õige teadusliku maailmavaate kujundamist, s. o. peab valmistama haritud ja kõrgelt kultuurilisi inimesi. Neid teadmisi tuleb kasutada uue ühiskonna ülesehituseks, kommunistliku ühiskonna ehitamiseks aga peab noor generatsioon valdama kaasaegseid teadmisi. Õpilastele antavad teadmised ei tohi olla raamatulikud, eraldatud elust, praktikast. Kapitalistlikus ühiskonnas on lõhe raamatu ja praktika vahel. Seda pahet on vaja ületada: „... vähe sellest, kui tead, mis on elektér; on vaja ka teada, kuidas teda tehniliselt rakendada tööstuses, põlluharimises, tööstuse ja põlluharimise üksikuis harudes. Seda tuleb endil õppida, seda tuleb õpetada ka kasvavale generatsioonile.”⁶⁰⁾

Kool ei suuda õpilastele anda kõike, ta on kohustatud õpilastele andma põhifaktide teadmise, kuid need põhifaktid, teaduste alged tuleb omandada kindlalt ja teadlikult, ilma tuupimiseta ja pinnapealsuseta.

V. I. Lenin arvustab teravalt vana kooli formalismi ja tuupimist: „... meie peame aru saama, et vana õpingu, vana tuupimise, vana drilli asemele peame asetama oskuse võtta endale

⁶⁰⁾ Lenin, Teosed, k. XXX, lk. 408.

Inimteadmiste kogusumma ja võtta nii, et kommunism ei oleks teil midagi õpitut, vaid oleks see, mis teie endi läbi mõeldud, oleks nendeks järeldesteks, mis on möödapääsmatud kaasaegse hariduse seisukohalt." ⁶¹⁾

Põhjendades uuel viisil üldhariduse küsimust, asetab V. I. Lenin otsustavalt ka polütehnilise hariduse küsimuse, eraldamata polütehnilist haridust üldharidusest. Üldharidus ühenduses tootva tööga on inimese igakülgse kasvatuse vajalikuks eelduseks. Juba võitluses narodnike ja nende haridusutoopiatega kirjutas V. I. Lenin, et „ei saa endale kujutada tulevase ühiskonna ideaali ilma noore generatsiooni õpetamise ühendamiseta tootva tööga: ei õpetust ja haridust ilma tootva tööta ega tootvat tööd ilma paralleelse õpetuse ja hariduseta ei saa tõsta sellele kõrgusele, mida nõuab tehnika ja teadusliku teadmise kaasaegne tase." ⁶²⁾

Polütehnilise hariduse vajaduse määrab teaduse, tehnika areng ja tootmise praegune seisukord. Korduvalt vihjates sellele, näitab V. I. Lenin, et polütehniline printsiip ei nõua kõige õpetamist, vaid nõuab kaasaegse tööstuse aluste õpetamist üldse.

V. I. Lenin sai hästi aru, et polütehnilise hariduse täielik teostamine on kestav protsess, ja ta nõudis järkjärgulist üleminekut polütehnilisele jõu ja võimaluste järgi. 1920. a., kui meie maa oli mahajäänud tööstusega ja pealegi sõja laastatud, Vladimir Iljitš oma märkustes N. K. Krupskaja ettekande teesidele polütehnilise hariduse üle annab näpunäiteid, kuidas praktiliselt läheneda polütehnilise hariduse järkjärgulisele teostamisele. „Ei või nii kirjutada polütehnilisest haridusest: tuleb abstraktne, kauge tuleviku jaoks, ei arvestata tungivat kurba tõelikkust... On vaja ütelda selgesti, et meie ei või milgi kom-

---

⁶¹⁾ Lenin, Teosed, k. XXX, lk. 408.

⁶²⁾ Lenin, Teosed, k. II, lk. 303.

bel loobuda printsiibist ja teostamisest otsekohe võimaluse piirides juba polütehnilise hariduse alal... tingimatuks ülesandeks seada otsekohe üleminek polütehnilisele haridusele või õigemini otsekohene rea juba nüüd võimalike sammude teostamine polütehnilise hariduse suunas..."⁶³⁾

Edasi kõneleb V. I. Lenin, et polütehnilise hariduse eesmärgiga on vaja külastada elektri jaamu, tehaseid, sovhoose, teostada praktilisi töid elektri alal, organiseerida väikesi polütehnilisi muuseume jne. Kuna kaasaegse tööstuse aluseks on elekter, siis nõudis V. I. Lenin, et polütehnilise hariduse algetesse kuuluksid algmõisted elektrist ja elektri rakendusest tööstuse ja põllumajanduse mitmesugustes harudes. Need Lenini näpunäited omavad tohutut tähtsust meie nõukogude kooli arengul, et teda tõepoolest muuta polütehniliseks.

§ 40. Lenin kõlbelisest kasvatusest. Omistades määratu suurt tähendust üldisele ja polütehnilisele haridusele, ütleb V. I. Lenin, et kooliharidus kui tervik tuleb alistada kommunistliku moraali kasvatuselisele õpilasis. „Kaasaegse noorsoo kasvatus, haridus ja õpetus peab olema temas kommunistliku moraali kasvatuseliseks”.

V. I. Lenin näitas, et pole olemas igavesi ja muutumatuid kõlbelisi norme. Kõlbelised normid on määratud ühiskonna arengu, ühiskondlike vahekordade poolt. Igale konkreetsele ühiskondlikule normile vastavad ka kõlbelised normid. Inimese käitumine on ühiskondlike suhete ja ta ühiskondliku asendi määratud. Valitsevaks kõlbluseks ühiskonnas on valitseva klassi kõlblus. Jõukad klassid loevad oma moraali kogu inimkonna moraaliks ja nagu ütleb V. I. Lenin, tuletavad selle „jumala tahtest”. Meie eitame iga sellist kõlblust, mis on võetud mõistest väljas-

⁶³⁾ Lenin, Teosed, k. XXX, lk. 418—419.

pool inimlikku, väljaspool klassi. Meie ütleme, et see on tüssamine, et see on tööliste ja talupoegade mõistuse allasurumine mõisnike ja kapitalistide huvides.”⁶⁴⁾

Niisuguse, ekspuaterijate huvidega seotud kõlbluse asemele loob tööliklass uue kõlbluse. Ta tuleb võitluse huvidest uue ühiskonna eest, kus pole inimese ekspuaterimist inimese poolt. Uus kõlblus, eesrindliku klassi kõlblus on ühiskonna ümber-tegemise teenistuses. Kommunistlik kõlblus ühendab töötajaid võitluseks kogu inimkonna hüvangu eest, survest ja vägivallast vabanemise eest. Sellepärast on kommunistlik kõlblus kõige eesrindlikum, humaansem ja õilsam, mis teenindab kommunistliku ühiskonna loomist. „Et seda teostada, on vaja see noor generatsioon, mis hakkas muutuma teadlikeks inimesteks distsiplineeritud meeleheitliku võitluse olukorras kodanluse vastu. Selles võitluses kasvatab ta tõelikke kommuniste, sellele võitlusele peab ta alistuma ja sellega siduma iga oma õpetuse, hariduse ja kasvatusesammu.”⁶⁵⁾

Inimesed, kes ehitavad kommunistlikku ühiskonda, peavad olema sellele ustavad, valmis kaitsma seda kõigi jõududega ja vahenditega, olema julged, vaenlaste vihkajad, ausad ja distsiplineeritud, kes ei karda raskusi, vaid ületavad neid. Niisugune on uue inimese, uue ühiskonna inimese moraalne pale. Võitluses, raskuste ületamises kasvavad kindla bolševistliku iseloomu jooned.

Uhes kommunistliku moraali olemuse avamisega annab V. I. Lenin selle moraali kasvatuses põhjenduse ja vahendid.

Lenin õpetas noorsugu andma kõik oma jõud ja teadmised ühisele asjale, osa võtma elust, uue ühiskonna ehitusest sel teel, „et iga päev igas külas, igas linnas noorsugu praktiliselt lahen-

---

⁶⁴⁾ Lenin, Teosed, k. XXX, lk. 410.

⁶⁵⁾ Lenin, Teosed, k. XXX, lk. 413.

daks üldise töö selle või teise ülesande olgugi kõige väiksema, olgugi kõige lihtsama." 66)

Avades kommunistliku moraali olemuse, pöörab V. I. Lenin erilist tähelepanu teadliku distsipliini kasvatamisele. Teadliku distsipliini kasvatamine on kommunistliku moraali kasvatusel olulisemaks osaks. Vaadeldes moraali ta ajaloolises arengus ja sõltuvuses ühiskondlikest suhetest näitab V. I. Lenin, et ka distsipliin on ühiskonna arengu mitmesugustel perioodidel mitmesugune. „Igale ühiskondlikule korrale vastab ka teatud distsipliin. Pärisorjuslikule korrale ja pärisorjuslikule töödistsipliinile vastab kepidistsipliin, ühiskondliku töö kapitalistlik organisatsioon seisab näljadistsipliinil. Ühel kui ka teisel juhul pime ja vastuvaidlematu alistumine. Kodanlikus ühiskonnas näljadistsipliini varjatakse „demokraatlike“ arutlustega töö vabadusest. Kui aga töötajail pole tootmisvahendeid, siis selline „demokraatia“ ainult maskeerib näljadistsipliini. Täitsa teistsugune olukord tekib, kui töötajad on tootmisvahendite ja maa peremehed. Ühiskondliku töö kommunistlik organisatsioon, millele esimeseks sammuks on sotsialism, püsib ja mida enam edasi, seda enam püsib töötajate eneste vabal ja teadlikul distsipliinil, kes maha heitnud niihästi mõisnike kui kapitalistide ikke.” 67)

Uus teadlik distsipliin ei ole heade soovide järeldus ega tule valmina. Ainult töötajate kauane ja visa võitlus ja töö toovad teadliku distsipliini. Kasvav generatsioon tuleb varasest lapsepõlvest peale kasvatada distsiplineerituna ja organiseerituna.

Vana kool jäi drillikooliks, kus rakendati ka kehalist karistust, mis rikkus noorsugu kehaliselt ja kõlbeliselt. Drilli ja kepidistsipliini asemele tuleb asetada teadliku distsipliini kasvatusel ülesanne. „On vaja, et kommunistlik noorsooühing kasvataks

---

66) Lenin, Teosed, k. XXX, lk. 417.

67) Lenin, Teosed, k. XXIV, lk. 336.

kõiki noorest peale, kaheteistkümne aasta vanuselt teadlikus ja distsiplineeritud töös.” 68)

Teadlik distsipliin areneb õppuses, laste ühiskondlikult kasulik töös. Teadlik distsiplineeritud töö ja teadlik õppus, s. o. hästi, õieti läbimõeldud laste õppus on teadliku distsipliini kasvatuse vahendiks. V. I. Lenin lõi range teadusliku õpetuse kommunistlikust moraalist, mis on kommunistliku kasvatuse liitosaks, ja andis põhimõttelisi näpunäiteid, kuidas teostada koolis kommunistliku moraali kasvatamist.

§ 41. Lenin õpetajast.

Rahvahariduse küsimuste esitamisel ja lahendamisel andis V. I. Lenin tähtsaima osa õpetajale. Võivad olla head õppekavad, programmid ja õpperaamatud, kuid õppetöö sisu, töö meetodid määrab suurel määral õpetaja ettevalmistus ja poliitiline suund. V. I. Lenin kirjutas sellest oma kirjas parteikooli õpilastele Capri saarel.

Näidates õpetaja juhtivat osa kasvatuses ja õpetuses, astus V. I. Lenin teravalt välja isevalitsuse poliitika vastu, mis võttis õpetajalt kõik õigused ja lõi neile talumatu olukorra. Kerjuslik töötasu, poliitiline omavoli ja täielik õiguse puudumine — see iseloomustab rahvakooli õpetajate seisukorda ennerevolutsioonilisel Venemaal.

Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni oli õpetajaskond kutsutud aktiivselt osa võtma uue elu ehitamisest, kultuuri ja hariduse istutamisest laialdastesse rahvamassidesse. Õpetajaskonna ülesande määras V. I. Lenin järgmiselt: „Haridustöölise ja kommunistliku partei kui võitluse avangardi põhimiseks ülesandeks peab olema abistada töötavate masside kasvatust ja haridust, et ületada vanad harjumused,

68) Lenin, Teosed, k. XXX, lk. 417.

mis meile jäänud vana korra pärandina, eraomandlikud harjumused, mis on tunginud masside sügavusse." 69)

Õpetajaskond võib selle ülesande lahendada, kui seob oma töö koolis tihedamalt kultuur-poliitilise tööga rahva hulgas. Uus pedagoogika peab kooli ja õpetaja tegevuse siduma uue ühiskonna ülesehitamise ülesandega.

V. I. Lenin sai aru, et õpetajaskond kui haritlaskonna osa on nakatatud vana ühiskonna kõigist eelarvamustest ja nendega on vaja süstemaatiliselt töötada, tõsta ideelis-poliitilist ja üldkultuurilist taset. Õpetajate määratu armee tuleb ainult siis toime asetatud ülesannetega, kui õpetajad hästi teavad toimivate sündmuste mõtet ja tähendust, teavad uue ühiskonna ehitamise eesmärke ja ülesandeid.

Nõukogude valitsus on teinud oma tegevuse esimestest sammudest peale väga palju õpetajaskonna üldise ja materiaalse seisukorra parendamiseks, õpetajaskonna kaasatõmbamiseks aktiivsele ühiskondlik-poliitilisele tegevusele. Kodusõja ja selle sõjaga seotud majandusliku laostuse rasked tingimused takistasid terve rea sammude teostamist, mis olid suunatud kooli ja õpetaja töö parendamisele. Aastal 1923 esitas V. I. Lenin oma „Päeviku lehekülgedel” otsustavalt küsimuse edasistest sammudest, mis on seotud kõigi sammudega õpetajaskonna seisukorra parendamise ja uute õpetajate kaadrite ettevalmistamise alal. „Rahvakooli õpetaja tuleb meil asetada sellisele kõrgusele, missugusel ta kunagi pole seisnud, ei seisa ega võigi seista kodanlikus ühiskonnas. See on tõde, mis ei vaja tõestamist. Asjade sellele seisundile peame minema süstemaatilise, kõrvalekaldumatu visa tööga niihästi õpetaja vaimse tõusu kui ka ta igakülgse ettevalmistuse alal ta tööpoolest kõr-

---

69) Lenin, Teosed, k. XXV lk. 450.

gele kutsele ja, mis peasi — ta materiaalse seisukorra tõstmisel.”⁷⁰⁾

Õpetajaile on pandud tohutu ja vastutusrikas ülesanne — ette valmistada kasvavat generatsiooni uue elu ehitamisele. Seda ülesannet võib lahendada hästi ettevalmistatud kultuurne ja haritud õpetaja. Nii kujutles nõukogude õpetajat V. I. Lenin; niisugune peab ta ka olema.

V. I. Lenin arendas edasi ja rikastas Marxi ja Engelsi õpetust lastekasvatusest, andis põhimõttelisi näpunäiteid pedagoogilise teooria jaoks. V. I. Lenin jättis meile rikkaliku pedagoogilise pärandi, millel on tohutu tähendus meie edasiarengul, ja põhjendatult kirjutas Lenini geniaalne kaasvõitleja ja ta töö jätkaja J. V. Stalin V. I. Lenini esimesel surmapäeval: „Mäletage, armastage, uurige Iljitši, meie õpetajat, meie juhti.

Võidelite ja võitke vaenlasi, seesmisi ja väliseid — Iljitši eeskujul.

Ehitage uut elu, uut kultuuri — Iljitši eeskujul.

Ärge kunagi loobuge töös piasiasjust, sest piasiasjust ehitatakse suured asjad, selles on Iljitši üks tähtsamaid juhtimõtteid.”⁷¹⁾

13. J. V. Stalin kommunistlikust kasvatusest ja haridusest.

§ 42. Stalin teooria, hariduse ja kooli tähtsusest. J. V. Stalin on V. I. Lenini võitluskaaslane ja ta töö ning õpetuse jätkaja. Samuti kui V. I. Lenin, pöörab seltsimees Stalin suurt tähelepanu kultuuri ja hariduse küsimustele. Uue sotsialistliku ühiskonna ehitamine nõuab kultuurseid ja haritud inimesi, kel on suur teoreetiline ettevalmistus ja kes seovad teooriat praktikaga.

Seltsimees Stalin omistab erakordset tähtsust marksistlik-

⁷⁰⁾ Lenin, Teosed, k. XXVII, lk. 389.

⁷¹⁾ J. V. Stalin, „Leninist”, Ogiz 1940. a., lk. 3.

leninlikule teooriale kui meie praktilise tegevuse alusele. „Leninism on kõigi maade tööliste revolutsioonilise liikumise kogemuste üldistus. Need kogemused on teedjuhtivaks täheks, mis näitab praktikule teed nende igapäevases töös ja annab neile suuna. Praktikuil ei või olla oma töös kindlust ega oma töö õigsuse teadlikkust, kui nad pole omandanud neid kogemusi minimaalselgi määral. Töö kobamisi, töö pimedas — selline on praktiliste tööliste saatus, kui nad ei uuri leninismi, kui nad ei püüa omandada leninismi, kui nad ei soovi ühendada oma praktilist tööd vajaliku teoreetilise ettevalmistusega.”⁷²⁾

Kaadrite kasvatus küsimustele, marksistlik-leninlikule kasvatusale on seltsimees Stalin alati pööranud määratut tähelepanu ja selles suunas on ta sooritanud hiiglatöö. Oma aruandes ÜK(b)P XVIII kongressil esitas ta erilise jõuga küsimuse vajadusest varustada meie kaadrid marksismi-leninismi alustega. Kaadrite marksistlik-leninlik kasvatus on tähtsaim ülesanne. Et ehitada uut ühiskonda, on vaja olla veendunud asja õigsuses, on vaja teada ühiskonna arengu seadusi, ilmutada töoinitsiatiivi, loomingut. On vaja osata õieti ühendada teooriat praktikaga, osavalt orienteeruda võitluse ja ehituse keerulistes küsimustes.

„Leninlane ei saa olla ainult temale meeldiva teaduseharu spetsialist, ta peab olema ühtlasi poliitik ja ühiskonnategelane, kes on elavalt huvitatud oma maa saatuses, kes on tuttav ühiskonna arenemise seadustega, oskab neid seadusi kasutada ja püüab olla aktiivne osavõtja maa poliitilises juhtimises.”⁷³⁾

Stalinlik õpetus revolutsioonilise teooria osast ja selle teooria omandamisest on kogu meie kultuurilise ülesehitamise aluseks. Kommunistlik partei töötab visalt, et kogu meie nõukogude rahvas oleks haritud ja kultuurne. Ses suunas on juba

---

⁷²⁾ Koguteos „J. V. Stalin -Komsomolist”, 1936, lk. 27.

⁷³⁾ Stalin, Aruanne XVIII parteikongressil, „Leninismi küsimused”, Tallinn, 1945, lk. 526.

tehtud tunduv töö. Toimub järkjärguline protsess vastuolu kõrvaldamiseks vaimse ja füüsilise töö vahel. See väide iseloomustab meie sotsialistlikku kultuuri, sest meie kultuuri põhiliseks iseloomustavaks jooneks on tõsiasi, et esmakordselt inimühiskonna ajaloos vaimse kultuuri areng ei vii vastuolu tugevnenemisele vaimse ja füüsilise töö vahel kultuuri eraldamisele rahvast, vaid vastuolu kaotamisele vaimse ja kehalise töö vahel. See asjaolu on võimsaks teguriks isiksuse igakülgsel arengul. Meie kultuur on seltsimees Stalini sügavamõttelise definitsiooni järgi oma sisult sotsialistlik ja vormilt rahvuslik. Ta peab soodustama sõbralike sidemete kõvenemist üksikute rahvaste vahel, tugevdama Nõukogude riiki.

Kommunistlikus kasvatuses, kaadrite ettevalmistamisel, kultuuri arengul omab erilise koha kool. Meie maa koolides õpib kümneid miljoneid lapsi, kelledele on vaja anda teadmisi, kelles on vaja kasvatada kommunistlikku moraali. Kool puutub kokku miljonite lastevanematega, oluliselt kogu rahvastikuga ja on päris loomulik, et kooli tööst, ta töö organisatsioonist oleneb paljugi meie maa kultuuri arengus. Kool on põhiliseks lüliks meie kultuurilises ülesehituses.

Seltsimees Stalin on korduvalt osutanud kooli osale meie sotsialistlikus ülesehituses.

ÜK(b)P XVI kongressil esitas seltsimees Stalin tähtsaima poliitilise ülesande — ülemineku üldisele algõpetusele.

ÜK(b)P KK otsused kooli kohta, kus kindlaksmääratud õppetöö sisu, töömeetodid, kooliõpetuse süsteem, on stalinlikeks otsusteks, millel on rahvahariduse ülesehitamisel väga suur praktiline ja põhimõtteline tähendus.

§ 43. Stalin kaadrite ettevalmistusest.

Sotsialistlik ülesehitus nõuab kõrge kvalifikatsiooniga inimeste-spetsialistide ettevalmistust. J. V. Stalin esitas nõukogude intelligentsi, rahvamajanduse

kõigi alade eriteadlaste uute kaadrite loomise küsimuse. „Töölisklass ei või saada maa pärisperemeheks, kui ta ei suuda välja pääseda ebakultuursusest, kui ta ei suuda luua oma intelligentsi, kui ta ei omanda teadust ega oska juhtida majandust teaduse alusel.”⁷⁴⁾

Uue intelligentsi loomiseks tööliste ja talupoegade hulgast on vaja pingutavaimat ja kestvart tööd. Seltsimees Stalin, esinedes kommunistliku noorsooühingu VIII kongressil, kutsus noorsugu omandama teadmisi, teadust. Selleks on vaja püsivat ja järjekindlat tööd. Ainult süstemaatiline ja visa töö annab võimaluse omandada teaduslikke teadmisi, hoiduda ebatõsisest, pinnapealsest suhtumisest teadusse.

„Et ehitada, on vaja teada, on vaja omandada teadust, aga et teada, on vaja õppida. Õppida visalt, kannatlikult. Meie ees on kindlus. Seda kindlust kutsutakse teaduseks ta paljuarvuliste teadmiste harudega. Selle kindluse peame, maksku mis maksab, vallutama. Selle kindluse peab vallutama noorsugu, kui ta tahab olla uue elu ehitajaks, kui ta tahab saada vana kaardiväe tõeliseks vahetuseks.”⁷⁵⁾

Meie noorsool on kõik võimalused õppida. Kui kapitalismis kõrgem haridus oli jõukate klasside monopoliks, siis nõukogude tingimustes on töötajate lastel kõik tingimused teadmiste omandamiseks, teaduste vallutamiseks. J. V. Stalin kõneleb teaduse erakordselt soodsaist arengutingimustest meie maal. „Meie maal on ses suhtes köidikuist vaba teaduse kindluse ning taimelava suur tulevik.”⁷⁶⁾

Esinedes stahhaanovlaste nõupidamisel, kõneleb J. V. Stalin neist, et need on kultuursed ja tehniliselt kogenud inimesed ja see annab neile võimaluse saavutada erakordselt kõrgeid tulemusi tööviljakuse tõstmisel.

---

⁷⁴⁾ Lenin ja Stalin noorsoost, 1938, lk. 309.

⁷⁵⁾ Lenin ja Stalin noorsoost, lk. 309.

⁷⁶⁾ Lenin ja Stalin noorsoost, lk. 382.

Järelikult majanduse sotsialistliku süsteemi jaoks nõutakse inimesi, kes on omandanud eesrindlikema teooria — marksistlik-leninliku teooria, kes on tehniliselt kogenud, kes oskavad teooriat ühendada praktikaga, üldistada praktilisi kogemusi ja teha vajalikke järeldusi. Sotsialistlik majandussüsteem on kõige eesrindlikum, ja inimesed, kes seda korraldavad, peavad olema kõige eesrindlikumad, kes omandanud eesrindliku teaduse. Eesrindlik teadus murrab iganenud traditsioonid ja normid ning loob uued traditsioonid. „Muidugi on proletariaadile, sotsialismile vaja kõrgetharitud inimesi. On ju selge, et taevaisa lollikesed ei aita proletariaadil võidelda sotsialismi eest, ehitada uut ühiskonda.” 77)

Uus nõukogude intelligents, kes on kasvatatud J. V. Stalini vahetel juhtimisel, näitas end nõukogude rahva tõeliku intelligentsina, kes on ustav sellele rahvale ja töötab ta hüvanguks. Isamaasõja tingimused näitasid, kuidas meie intelligentsi kaadrid sõdivad, loovad suurepärase ja tehniliselt täiusliku varustuse, mis ületas kvaliteedilt vaenlase varustuse. Loov mõte, mis vabastatud ühiskonna köidikuist ja eelarvamustest, arenes kogu oma hiilguses võitnud sotsialismi maal.

§ 44. Stalin kõlbelisest kasvatuses. Jätkates marksistlik-leninliku teooria arendamist, rikastas J. V. Stalin oma geniaalsete töödega kommunistliku morali õpetust. Inimühiskonna moraal on ta materiaalse elu tingimuste määratud, aga kuna elu materiaalsed alused — ühiskondlik tootmine — muutuvad, siis ühes sellega muutuvad ühiskondlikud ideed, poliitilised vaated ja asutised. „Missugused on ühiskonna olud, missugused on ühiskonna materiaalse elu tingimused, — sellised on ta ideed, teooriad, poliitilised vaated, poliitilised asutised.” 78)

77) Leninismi küsimused, 10. trükk, lk. 610.

78) Leninismi küsimused, 11. trükk, lk. 545.

Moraal kujuneb kõigi ühiskondlike suhete tulemusena, klassivõitluse tulemusena, ja kui ühiskondlikud suhted arenevad ja muutuvad, siis muutub ka moraal. Järelikult, moraal samuti muutub ja areneb. Töötajad võitlevad oma vabastuse eest rõhujate ja ekspluateerijate ikkest, ja selles võitluses kujuneb uus moraal, kõrgeim ja õilsaim, sest see on rahvastiku määratu enamiku moraal.

Seltsimees Stalin omistab moraalile suurt osa inimühiskonna elus. Moraalsed tegurid muutuvad tohutuks jõuks ja soodustavad võitlust vaenlase vastu. Oma käskkirjas 23. veebruarist 1942. a. seoses Punaarmee 24-nda aastapäevaga J. V. Stalin, kõneldes saksa okupantide edemustest, näitab, et nüüd seda edemust enam ei ole. Nüüd otsustatakse sõja saatus alaliselt mõjuvate teguritega ja ta nimetab teiste tegurite seas sellist tegurit kui sõjaväe moraalne vaim.

J. V. Stalin näitas oma töödes meie moraali, nõukogude inimeste moraali olemuse, näitas, missugused peavad olema nõukogude inimeste teod. Oma aruandes ÜK(b)P XVIII kongressil kõneles ta vajadusest „arendada ja kultiveerida nõukogude patriotismi”. See stalinlik juhatus peab olema vankumatuks seaduseks iga nõukogude õpetaja, iga kooli, kaasa arvatud kõrgem kool, töös, poliitilises töös kogu nõukogude rahvaga. Nõukogude patriotismi kasvatamine on kõlbelise kasvatuses tähtsaid osi.

Kasvatada armastust oma Kodumaa, rahva, meie kuulsusriikka kommunistliku partei ja ta juhtide vastu, kasvatada valmidust ohverdada kõik kodumaa hüvanguks, ta õitsenguks — selles peitub nõukogude patriotismi mõte ja tähtsus. Kodumaa kaitse vaenlaste vastu on kõigile austavamaks ja õilsamaks asjaks. Isamaakaitse idee sünnitas massilist heroismi ja kinnitas sõpruse sidemetega kõik rahvad, kes elavad meie maal. „Pole kahtlust, et oma isamaa kaitsmise idee, mille nimel ju võitlevadki meie inimesed, peab sünnitama ja tõeliselt sünni-

tabki meie armees kangelasi, kes tsementeerivad Punaarmee...” 79)

Patriootilise kasvatuse seob seltsimees Stalin alati sõprus- tunde kasvamisega teiste rahvaste vastu, teiste rahvaste sügava austamise tundega. Nõukogude riigis kasvatatakse kõiki rahvaid vastastikku üksteist austama ja kõik nad on ühe- õiguslikud. Sellessamas vaimus kasvatatakse ka meie Nõu- kogude Armeed, nõukogude maa ilu ja uhkust. „Lõpuks seisab Punaarmee jõud selles, et tal ei ole ega saagi olla rassivaenu teiste rahvaste vastu, sealhulgas ka saksa rahva vastu, et ta on kasvatatud kõigi rahvaste ja rasside üheõigusluse vaimus, teiste rahvaste õiguste austamise vaimus. Sakslaste rassiteooria ja rassivaenu praktika on viinud selleni, et kõik vabadustarmas- tavad rahvad on saanud fašistliku Saksamaa vaenlasteks. Rasside üheõigusluse teooria NSV Liidus ja lugupidamine teiste rahvaste õigustest praktikas viisid selleni, et kõik vabadust- armastavad rahvad on saanud Nõukogude Liidu sõpradeks.” 80)

Patriotismi ja sõpruse kasvatamise küsimused rahvaste vahel seob J. V. Stalin vihavaenu kasvatamisega rahva, kodu- maa vaenlaste vastu. Nõukogude patriotism on tõeliseks patrio- tismiks, ta ei põhjene ainult hääl arutlusil. Võitluses Kodumaa eest, ülesehituse küsimuste lahendamisel tuleb erakordsete raskustega kokku puutuda. „Raskused meie ülesehituse teedel ongi selleks, et nendega võidelda ja neid ületada”. Raskuste ületamiseks on vaja kasvatada mehiseid, vapraid, tugeva tahte ja iseloomuga inimesi. Raskeil 1941 aasta juulikuu päevil, kui saksa jõugud vallutasid osa Nõukogude Liidu territooriumist, — seadis seltsimees Stalin jällegi küsimuse, et vaprus, uljus,

---

79) Stalin, Nõukogude liidu Suurest Isamaasõjast, 1945, lk. 22.

80) Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, 1945, lk. 40.

mehisus, julgus peavad olema maa paljumiljoniliste hulkade omaduseks.

„Suur Lenin, meie riigi looja, ütles, et nõukogude inimeste põhiomadusteks peab olema julgus, vaprus, kartmatus võitluses, valmisolek võidelda koos rahvaga meie kodumaa vaenlaste vastu. On vaja, et see bolševiku hiilgav omadus saaks omaks miljoneile ja miljoneile Punaarmees, meie Punalaevastikus ja kõigile Nõukogude Liidu rahvastele.”⁸¹⁾

Stalinlik õpetus kommunistlikust moraalist sisaldab ka humanismi. Seltsimees Stalin on humaansuse eeskujuks. Kogu oma elu annab ta rahvale, ta huvidele, ta hüvangule ja õitsengule. Tõeline hoolitsus inimese, ta kasvu ja progressi eest on stalinlikuks stiiliks. Meie partei, seltsimees Stalini kui ta juhtija tähelepanu keskuses on meie maa kõikide töötajate materiaalse ja kultuurilise taseme tõstmine.

Peenetundelik ja tähelepanelik suhtumine inimesse — seda õpetab J. V. Stalin. „Inimesi on vaja hoolikalt ja tähelepanelikult kasvatada, nagu aednik kasvatab valitud viljapuid. Kasvatada, aidata kasvada, anda perspektiive, õigel ajal esile tõsta, õigel ajal teisele tööle viia — kui inimene ei tule toime oma tööga.”

Seltsimees Stalini vahetul osavõtul ja juhatusel töötati välja ja võeti vastu Konstitutsioon, mida rahvas kutsub Stalinlikuks Konstitutsiooniks. Selles tähtsaimas dokumendis leidis kõige täielikuma väljenduse Stalini õpetus humanismist.

Kommunistliku moraali kasvatuses annab J. V. Stalin erilise tähtsuse teadliku distsipliini kasvatamisele. Ilma distsipliinita, organiseerimata ei saa ehitada, ei saa võita. On vaja kasvatada sotsialistlikku suhtumist töösse, õppusse. J. V. Stalin rõhutab korduvalt, et organiseerimata ja distsipli-

---

⁸¹⁾ Stalin, Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast, 1945, lk. 14.

lineerimata me poleks võitnud vaenlasi, poleks ehitanud sotsialistlikku ühiskonda.

„Raudne distsipliin ei sule välja, vaid eeldab allumise teadlikkust ja allumise vabatahtlikkust, sest ainult teadlik distsipliin võib olla tõesti raudne distsipliin.”⁸²⁾

ÜK(b)P Keskkomitee otsustes rõhutatakse otsustavalt teadliku distsipliini kasvatamise vajadust koolis. Kool peab kasvatama organiseeritud, distsiplineeritud inimesi. Organiseerimata ja distsipliinita ei saa omandada teaduste aluseid ja ei saa valmistada noort generatsiooni kui väärikat vahetust vanale generatsioonile.

§ 45. Stalin õpetaja osast.

Missuguse tähtsuse annab seltsimees Stalin õpetajale, ilmneb ta tervitusest Üleliidulisele õpetajate kongressile 1925. a. Selles tervituses kirjutas J. V. Stalin, et rahvakooliõpetajate väesalk on meie maa töötajate suure armee vajalikumaid osi, kes ehitavad uut elu sotsialismi alusel. Järelikult, seltsimees Stalini hinnangul on õpetajaskond töötajate suure armee kõige vajalikumaid osi. Õpetajaskonnale on usaldatud määratu suure tähtsusega asi — järeltuleva generatsiooni kasvatus ja haridus. Õpetajaskonnast, ta poliitilisest, pedagoogilisest ja üldisest ettevalmistusest sõltub õpetuse ja kasvatus kvaliteet.

Seltsimees Stalin hindab õpetajaskonda kui tõsist poliitilist jõudu, kes peab töötama rahva seas. Õpetaja, see peab olema ka poliitiline tegelane, kes aktiivselt organiseerib töötajaid uue ühiskonna ehitamisel ja partei ning valitsuse määruste elluviimisel. Erilist tähtsust poliitilise töö arendamisel omistab seltsimees Stalin maaõpetajaile.

Õpetajaskonna poolt tehtavas suures ja tõsisel töös on vaja temale (õpetajaskonnale) osutada parteiorganisat-

---

⁸²⁾ Stalin, Leninismi küsimused, Tallinn, 1945, lk. 64.

sioonide poolt igasugust abi ja juhatust. J. V. Stalini vahetul osavõtul on vastu võetud rida määrusi õpetajaskonna materiaalse seisukorra parendamiseks, õpetajaid ettevalmistavate õppeasutiste töö parendamiseks.

Kõigest sellest nähtub, missugust määratu suurt tähtsust omistab seltsimees Stalin koolile, järeltuleva generatsiooni kasvatusale kommunismi vaimus. Esikohale tuues üldharidusliku kooli kui kultuurilise revolutsiooni põhilise lüli, jätkab seltsimees Stalin leninlike põhiväidete arendamist haridusest ja kultuurist võitnud sotsialismi tingimustes. Revolutsiooni geenius, masside suurim organiseerija, suurim strateeg, inimsoo vabastaja fašistlikust ikkest ja vaimupimedusest, annab kõik oma jõud inimkonna teenimisele. J. V. Stalini isiksus, kogu ta tegevus on kõigile kauniks näidiseks. Kasvatada uut generatsiooni Lenini ja Stalini põhimõtete järgi — see on nõukogude õpetajaskonna õilsamaid ülesandeid.

14. N. K. Krupskaja pedagoogiline tegevus ja pedagoogilised ideed.

§ 46. Lühike elulugu. Nadežda Konstantinovna Krupskaja sündis 1869. a. Tema vanemad olid haritlased, omaaja eesrindlikud inimesed.

Juba kodus kasvas Nadežda Konstantinovna vihavaenus isevalitsuse, despotismi vastu. Nadežda Konstantinovna kaotas isa, kui õppis gümnaasiumis, ja ta pidi juba varakult pedagoogilise tööga tegelema. Pärast gümnaasiumi lõpetamist astub Nadežda Konstantinovna Kõrgemaile Naiskursustele. Üliõpilasaastais tutvub ta Marxi ja Engelsi teostega. Rida aastaid (1891 kuni 1896) töötab N. K. Krupskaja tööliste pühapäevaõhtukoolis Peterburis Nevski linnaosas ja astub ühendusse illegaalse tööliikumisega. N. K. Krupskaja ise kirjutab oma mälestustes selle perioodi kohta järgmist: „Niipea kui minu

ees hakkas avanema see osa, mida töölisklass peab etendama kõigi töötajate vabastamises, siis kiskus see mind tagasihoidmatult tööliste hulka, tööle tööliste hulgas. Püüdsin saada endale ringi narodnikute kaudu, kuid sealt nõuti minult päris loomulikult „Narodnaja Volja” parteisse kuuluvust: ma ei võinud ega tahtnud salata, et sotsiaaldemokraadid on õigemal teel.”⁸³⁾

Pedagoogiline töö pühapäeva-õhtukoolis andis talle võimuse läheneda töölistele ja levitada sotsiaal-demokraatlikke ideid.

Aastal 1899 tutvus N. K. Krupskaja V. I. Leniniga.

V. I. Lenini loodud „Töölisklassi Vabastusvõitluse Liidus” töötab N. K. Krupskaja väga elavalt. Ta töötab aktiivselt ajalehe „Iskra” toimetuses, VSDTP II kongressi ettevalmistusel. Kui organiseeriti bolševistlik ajaleht „Vperjod” (Edasi) N. K. Krupskaja, olles toimetuse sekretär, võtab osa partei III kongressi ettevalmistusest ja läbiviimisest. Revolutsiooni tõusuaastail 1905—1907 aitab Nadežda Konstantinovna V. I. Leninil organiseerida ja liita parteid. Tampere kongressil tutvub ta seltsimees Staliniga. Aastal 1907 pidi V. I. Lenin sõitma välismaale. N. K. Krupskaja aitab tal korraldada sidet Venemaaga, juhtides ajalehe „Proletari” toimetuses suurt organisatsioonilist tööd.

Esimese maailmasõja ja veebruari kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ajal täidab Krupskaja bolševike partei keskkomitee ülesandeid.

Venemaale 1917. a. tagasi tulnud, töötab N. K. Krupskaja tööliste ja soldatite seas. Pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobri-revolutsiooni võtab N. K. Krupskaja kõige aktiivsemalt osa Hariduse Rahvakomissariaadi töös.

---

⁸³⁾ N. K. Krupskaja, Teosed II, lk. 11.

Partei ja Valitsus hindasid kõrgelt Krupskajat kui ustavat ja printsiipiaalset bolševikku, kes andis kogu oma jõu ja teadmised rahva, Kodumaa teenindamisele. N. K. Krupskaja oli meie partei keskkomitee liikmeks, NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi liikmeks ja ennastalgava töö eest autasustatud Lenini ordeniga ning Tööpunalipu ordeniga.

Teadaandes tema surma kohta 27. veebruaril 1939 kirjutab ÜK(b)P Keskkomitee: „Sm. Krupskaja surm, kes andis kogu oma elu kommunismi asjale, on parteile ja NSV Liidu töötajaile raskeks kaotuseks.”

N. K. Krupskaja tegeles mitte ainult praktilise pedagoogilise tööga, vaid teda huvitasid ka pedagoogika teooria küsimused. 1916. a. kirjutas ta töö „Rahvaharidus ja demokraatia,” kus ta esmakordselt pedagoogika ajaloos näitab mineviku demokraatide tõelikke vaateid haridusele ja kasvatusel. Rousseau, Pestalozzi, Owen on antud tõeliselt teaduslikus valgustuses, antakse ka Euroopa maade ja Ameerika rahva hariduse kogu marksistlik analüüs. Eriti suurt tähelepanu pööratakse raamatus töökasvatuse küsimustele. N. K. Krupskaja näitas, kuidas tehnika arenguga komplitseeruvad töökasvatuse küsimused ja leiavad lõpliku kuju uues põhimõttelises küsimuses polütehnilisest haridusest. Selles töös on selgesti näidatud kasvatuse ja hariduse klassi-ajalooline laad ja ta avaldas tõsis mõju marksistlikule pedagoogilisele mõttearengule Venemaal.

Kirjas A. M. Gorkile (Bernist 1916. a.) iseloomustas V. I. Lenin seda tööd järgmiselt: „Autor tegeleb pedagoogikaga kaua, üle kümne aasta. Ja brošüüris on kogutud niihästi isiklikud tähelepanekud, kui ka materjalid uue kooli kohta Euroopas ja Ameerikas... Te näete, et esimeses osas on antud demokraatlike vaadete ajaloo ülevaade. See on ka väga tähtis, sest harilikult käsitletakse mineviku suurte demokraatide vaateid valesti või valest seisukohast... Uusima, imperialismi ajastu kooli muudatused on käsitletud viimaste aastate mater-

jalide põhjal ja annavad väga huvitava valgustuse Venemaa demokraatia jaoks.”⁸⁴⁾

N. K. Krupskaja kui rahvahariduse silmapaistva organisaatori ja pedagoogilise teoretiku talent avaldus täielikult pärast Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni.

§ 47. N. K. Krupskaja kasvatuses eesmärgist. Lähtudes Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei programmist, võtab N. K. Krupskaja kasvatuses eesmärgiks kasvatada leninlasi-stalinlasi, s. o. inimesi, kes on igakülgselt haritud, kes oskavad teooria ühendada praktikaga, kes on ustavad rahva asjale ja valmis andma oma elu kodumaa hüvangu ja õitsengu eest, kes oskavad teha igapäevast harilikku tööd.

Ühtlasi N. K. Krupskaja nägi neid eesmärke mitte kui kauge tuleviku ideaali, vaid kui praktilist igapäevast tööd. Ühes oma kirjutuses tähendab ta järgmist: „Vladimir Iljitš kirjutas sellest, et parteilane-kommunist on see, kes on valmis surema asja eest, mille eest võitleb, kuid samal ajal peab ta tegema märkamatut rasket igapäevast tööd partei huvides. Aga meie ei oska seda omadust meie lastes kasvatada. On hea kasvatada lapsi, kes sangarlikult kaitsevad meie sotsialistlikku kodumaad, kes on valmis isegi rongi päästma, see on hea, kuid selle kõrval on vaja ka jutustada sellest, kuidas nad peavad elama, et neil tõepoolest kujuneks uus elu, kollektiivne elu, kommunistlik elu.”⁸⁵⁾

Õige kasvatus peab lastele andma materialistliku maailma-vaate ja veendumuse sotsialistliku ülesehituse üldise asja õig-

---

⁸⁴⁾ Vt. raamatus N. K. Krupskaja, Teosed, k., „Haridustööline” 1930, lk. 14.

⁸⁵⁾ N. K. Krupskaja, Leninlaste-stalinlaste kasvatuses, „Nõukogude pedagoogika” 1939, nr. 2., lk. 20.

suses. Saadud teadmised ei pea mitte ainult seletama looduse ja ühiskonna ajalugu, vaid seletama nende põhjused ja sellega juhtima tõelisuse mõistmisele, selle mõistmisele, mis on sotsialism.

N. K. Krupskaja omistab suurt tähtsust sõjalisele ettevalmistusele. „Et kõige paremini lahendada noorsoo sõjalise kasvatus ülesannet, on vaja kõigepealt anda endale aru, misugune peab olema tulevane kodanik, kes on võimeline relvastatud käega kaitsma oma sotsialistlikku kodumaad.

Kasvatuse eesmärke teostavad kool ja kooliväline töö. Õppe- ning kasvatustöö sisu peab olema niisugune, et kõik antavad teadmised moodustaksid tervikliku maailmavaate alused, mis on tihedalt seotud selle mõistmisega, mis sünnib elus.

§ 48. N. K. Krupskaja polütehnilisest haridusest.

Nagu teada, on polütehnilise hariduse küsimused Marxi esitatud. Marx nägi polütehnilises hariduses inimese igakülgse arengu olulisemat osa. Polütehnilisel ettevalmistusel teostub õpetuse sidumine tootva tööga.

Selle küsimuse edasise arendamise alusel V. I. Lenini poolt esitas I. K. Krupskaja terve rea sügavaid väiteid polütehnilismi mõistmisest ja ta teostamisteedest nõukogude koolis.

Revolutsioonieelse Venemaa tööstuslik mahajäämine, laostumine kodusõjas ei andnud võimalust üle minna polütehnilise hariduse teostamisele. N. K. Krupskaja tegi tohutu töö polütehnilise hariduse olemuse selgitamisel õpetajaskonnas. Polütehnilism ei ole mingisugune eraldi õppeaine, ta peab läbistama kõik õppeained, avalduma ainevalikus füüsikas, keemias, loodusloos, ühiskonnateaduses; on vajalik nende õppeainete vastastikune sidumine ja nende sidumine praktilise tegevusega ning eriti seos tööõpetusega. Ainult niisugune seos võib tööõpetusele anda polütehnilise ilme.

N. K. Krupskaja astus teravalt välja nende vastu, kes poliitehnist haridust piirasid mitme käsitööala õpetamisega või pidasid poliitehnismi praktiliste oskuste kogusummaks või tehnika kaasaegsete kõrgemate vormide uurimiseks. Poliitehniline haridus on terve süsteem, mille aluseks muidugi on tehnika tundmaõppimine ja mitmesugustes vormides. Siia kuulub „loomuliku tehnoloogia” õppimine, nagu Marx nimetas elavat loodust ja materjalide tehnoloogiat, ja tootmisvahendite, nende mehhanismide tundmaõppimine, energeetika uurimine. Siia kuulub ka majanduslike vahetõrgete geograafiliste aluste uurimine, saamisviiside ja töötlemise mõju töö ühiskondlikele vormidele ja viimaste mõju kogu ühiskondlikule korrale. Nii määras N. K. Krupskaja poliitehnilise hariduse sisu.

§ 49. N. K. Krupskaja laste aktiivsusest ja kollektivismi kasvatamisest. Kasvatuse ja õpetuse küsimustes omistas N. K. Krupskaja erilist tähtsust lapse tundmaõppimisele, ta huvide arvestamisele ja isegi nende etteaimamisele. Mitte hooldada õpilasi, vaid anda võimalust areneda nende jõududel, osata juhtida nende mõtteid ja tundeid — see on pedagoogide ülesanne. Lapse elu peab olema rikkalik, sisukas, tuleb otsustavalt loobuda šabloonist laste huvidesse suhtumisel. Kasvatada lastes teadlikku suhtumist õppetöösse, töösse, isiklike huvide õiget ühendamist ühiskondlike huvidega, oskus alistada isiklikud huvid ühiskondlikele. Lastes tuleb äratada algatusvõimet ja isetegevust, sest uus sotsialistlik kord nõuab energilisi, julgeid, algatusvõimelisi ja tegevaid inimesi. Koolis antakse liiga palju materjali valmis kujul omandamiseks. Kirjutuses leninlaste-stalinlaste kasvatusest märgib N. K. Krupskaja, et lapsed avavad suud kui linnupojad, õpetaja aga mälub neile kõiki pehmeks ja valmis kujul paneb suhu. „Lastel on hea mälu, nad toovad teile selliseid tsitaate, mis täiskasvanud korraga meeles ei pea, nad üllatavad vanemaid

oma teadmistega, aga läbi mõtlema, tõesti iseseisvalt töötama — seda meie ei õpeta koolis lastele küllaldasel määral.”⁸⁶⁾

Vahendeiks laste enesealgatuse, isetegevuse ja aktiivsuse kasvatamises loeb N. K. Krupskaja ühiskondlikku tööd, kuid ühiskondlik töö tuleb allutada kasvatus ja hariduse ülesannetele. Selleks et õpilaste ühiskondlikul tööol oleks kasvatav mõju, peab lastel olema arusaadav ta eesmärk, see peab olema jõukohane ja tema eest vastutab õpilane koolikollektiivi ees.

Meie nõukogude laste kollektiivsele elule ja koostööle vaatas N. K. Krupskaja alati kommunistliku kasvatus seisukohalt. Kõigis ta sõnavõttudes laste organisatsioonide kohta rõhutatatakse ühte põhilist mõtet: kollektiivis õpib laps toimima reegli järgi: üks kõigi ja kõik ühe eest, kollektiivis kasvab lastel valmidus abistada üksteist ja anda oma jõud ühisele asjale.

Lasteorganisatsioonide kaudu peame lapsi kasvatama ühiskondlikuks tegevuseks. Laste kollektiivis arenevad ja tugevnevad lastel ühiskondlikud harjumused. Juba oma esimestes artiklites kooli omavalitsuse küsimuste kohta kirjutas Nadežda Konstantinovna: „Lapsed peavad arutama . . . kuidas aidata üht või teist kaasõpilast teistele järele, kuidas kooli-ajakirja välja anda, kuidas paremini omavahel seda või teist tööd jaotada jne. Selle juures see või teine ülesanne antakse üksikule seltsilisele, teda valitakse ühe või teise funktsiooni täitmiseks ja siis arutatakse kollektiivselt, kas ta on ülesande hästi täitnud. Viimane on eriti tähtis tasakaalukuse enesekontrolli, tõsise ja kohusetruu töösse suhtumise kujundamiseks.”⁸⁷⁾

Vastates noore õpetajanna küsimusele, kuidas laste seas distsipliini jalule seada, näitas Nadežda Konstantinovna kõigepealt laitmatu tunni organiseerimise ja huvitava õpetuse vaja-

---

⁸⁶⁾ N. K. Krupskaja, Leninlaste-stalinlaste kasvatuses. „Nõukogude pedagoogika” 1939, nr. 2, lk. 20.

⁸⁷⁾ N. K. Krupskaja, „Kooliomavalitsus ja kooli ühiskond” 1919, lk. 81.

dusele, siis aga kirjutab: „Teine küsimus on laste eneste organiseerimise küsimus. Siin on tähtis mängude korraldamine, aidata neile korraldada üksmeelset tööd. Selleks on vaja hästi tunda lapsi, nende huve, nende ümbrust, vähem manitsusi, märkusi, rohkem tähelepanu laste vastu, hoolt iga lapse eest. Kui seda ei ole, siis ei ole ka distsipliini. ⁸⁸⁾”

Seoses väljendustega laste kollektiivsest elust kõneleb Nadežda Konstantinovna sagedasti laste sõprusest. Ta kutsub lapsi väsimatult üles sõbralikule elule ja tööle; sõpruse parim vorm on nimelt sõprus kollektiivis, mis tugevneb üldiste huvide, koostöö ja mängude alusel. Nadežda Konstantinovna puudutab sageli teemat sõprusest poiste ja tütarlaste vahel, nõudes et neis suhteis ei jääks jälgegi vanast orjakorrast, eraomandlikust laadist. Pioneeridele kõneleb ta, et nemad vastutavad selle eest, kas suhted poiste ja tütarlaste vahel on normaalsed. Väga ilmekalt on sellele teemale kirjutatud kiri: „Olge tõeliseks seltsimeesteks!”

Nadežda Konstantinovna kirjutab pioneeridele erilise kirja „Kõikide rahvuste laste sõprusest”, viimaks kirjutab kirja üldteemale: „Pioneer — kõigi laste sõber ja seltsimees”. Kiri lõpeb sõnadega: „Tõeline kommunist mõtleb kõigile töötajaile, parteilistele ja parteitutele, töötab väsimata, seisab töötajate asja eest igasugustes tingimustes. Pioneerid tahavad saada tõelikeks leninlasteks-stalinlasteks ja nad ei pea mõtlema ainult meelelahutustele, mitte eemalduma pioneeride tööst, peavad seltsimehelikult hoolitsema kõigi laste eest, hoolitsema, et kõik lapsed võiksid hästi õppida, hästi puhata, kasvada Nõukogudemaa väärikaiks kodanikeks.” ⁸⁹⁾

Nadežda Konstantinovna õpetab, et kommunistlik moraal annab palju jõudu ja rõõmu, kui ta ei ole väline, vaid tõeline.

---

⁸⁸⁾ Tsit. K. Tšistova „artiklist” Nadežda Konstantinovna poolt. „Õpetajate leht” 29. XII 1937.

⁸⁹⁾ N. K. Krupskaja, „Kirjad pioneeridele”, 1938, lk 53.

Ja meie peame oma lastesse seda moraali sisendama, neist ühiskondlasi tegema. On ju rõõm olla ühiskondlane.

Pole niisugust osa kasvatus-haridustöös niihästi lastega kui täiskasvanutega, kus N. K. Krupskaja poleks meile jätnud rikkalikku teoreetilist pärandit, mida kasutame igapäevases töös. Laste mängud koolieelses ja koolieas, kasvatus ja hariduse eesmärgid ja sisu koolis, rahvahariduse kavad, süsteem, poliitiline haridustöö jne. — kõigile neile tähtsamaile küsimustele pühendas N. K. Krupskaja suurt tähelepanu, töötas need hoolikalt läbi ja viis ellu oma tähelepanuväärt ideed.

15. Anton Semjonovitš Makarenko pedagoogiline tegevus ja põhilised pedagoogilised laused.

§ 50. Lühike elulugu. Anton Semjonovitš Makarenko sündis Belopolje linnas Sumõ maakonnas Harkovi kubermangus raudtee maameistri perekonnas. Kui isa saatis Antoni, kes oli saanud 12 a. vanaks, linnakooli (Krjukovi, Kremenshugi lähedal), ütles ta pojale: „Linnakool pole meie jaoks ehitatud, aga sa näita neile. Neljasid parem ära toogi. Viied, saad aru!”

Ja Anton õppis tõepoolest kogu aeg väga hästi. Pärast linnakooli lõpetas ta õpetajate kursused ja hakkas 1903. a. rahvakooliõpetajaks.

Algul töötas ta õpetajana raudtee-alkkoolis, siis suures kaheklassilises koolis. Juba siis avaldas Anton Semjonovitš suuri pedagoogilisi võimeid. Peale selle, et ta osavalt ja edukalt õpetas, armastas ta väga korraldada mitmesugust klassivälisist tööd.

M. G. Kompantsev, kelle juhatusel Anton Semjonovitš tegi esimesi samme pedagoogilisel alal, jutustab temast järgmist: „Me kõik armastasime elavat, püsimatut, rõõmsat, heleda häälega naervat Tosjat.

Ta oli kui maru, kes väsimatult, klassi päevaraamat kaenas, käis ühest klassist teise (Anton Semjonovitš õpetas vene keelt, joonestamist ja joonistamist), kuid vahetundidel võis suures koridoris või õuel kuulda ta naeru laste seas või ta käsklusi mängus. Lumistel talvapäevadel korraldati kooli õuel lumesõda ja Anton Semjonovitš oli alaline osavõtja neist. Sagedased olid tema salga „taganemised”, siis Anton Semjonovitš „otsis varju” koolimajas. Õhtutel, pärast koolitööd, võis sageli näha Anton Semjonovitši koolis lastega näidendi, laulu õppimisel eeloleva õpilasõhtu või nääripuu jaoks. Sageli kuuldusid viiulihelid. Siis Anton Semjonovitš õpetas lastele laulu.

Anton Semjonovitš tundis kirglikku huvi laste kostümeeritud õhtute vastu. Paljudel ta kasvandikel säilisid kaua seintel ülesvõtted „Lumivalgeke”, „Külmataat”. Anton Semjonovitši armastasid mitte ainult õpilased, vaid ka lastevanemad ja kaasteenijad koolis.”

Anton Semjonovitši noorusaastail avaldasid temasse sügavat mõju Gorki teosed. Ta võtab osa revolutsioonilisest tegevusest õpetajaskonna ja raudteetöölise hulgas.

Aastal 1904 astus Anton Semjonovitš Poltava Õpetajate Instituuti. Siin osutub ta esimeste üliõpilaste hulgas. Ta loeb palju, uurib põhjalikult pedagoogika klassikute töid, avaldades suurt huvi pedagoogilise teooria vastu.

Instituudi endine direktor A. K. Volnin mäletab Anton Semjonovitšit järgmist:

„...Instituudi pedagoogilistel konverentsidel oli Anton Semjonovitš aktiivsemaid osavõtjaid. Tema sõnavõtted paistsid silma mitte ainult põhjalikkuse ja loogikaga mõtete arendamisel, vaid olid vormilt erakordselt head. Anton Semjonovitš kõneles vabalt ja mis ukrainlases oli eriti üllatav, valdas osavalt puht vene kirjakeele painduvat ja loogilist fraasi, mida ei leidnud me ühegi teise oma kuulaja-ukrainlase juures. See oli tal mingisugune eriline anne. Kahe-kolme tunni kestel võis ta suuliselt täitsa korralikus vene keeles teha ettekandeid, puistates neisse ukraina väljendusi temale

omase ukraina huumoriga, mis hoidis kuulajate tähelepanu vähenematu kõrghusel.”⁹⁰⁾

Anton Semjonovitš lõpetas Õpetajate Instituudi kuldmedaliga. Pärast instituudi lõpetamist töötas ta kõrgema algkooli inspektorina oma kodulinnas Krjukovis, kus sel ajal elas ta leestunud ema. Ka siin juhatab Anton Semjonovitš peale õpetuse õpilaste laialdast klassivälist tööd, organiseerides nende kollektiivset elu.

Rõõmuga võttis Anton Semjonovitš vastu Oktoobrirevolutsiooni, mis avas talle pedagoogilise loomingu rikkalikke võimalusi.

Aastail 1920 võtab Anton Semjonovitš Makarenko Poltava kubermangu rahvahariduse osakonna ülesandel enda peale koloonia organiseerimise alaealiste seaduserikkujate jaoks ja selle juhatamise raske ülesande.

Kuni 1935. a. töötab Anton Semjonovitš Gorki-nimelises koloonias ja siis Dzeržinski-nimelises koloonias (Harkovi lähedal). Ta edu pedagoogilise töö raskeimal alal paneb imestama kõiki, kes tutvuvad nende kolooniate eluga ja kasvandikega.

Pärast 1936. a. Anton Semjonovitš Makarenko andub täielikult kirjanduslikule tegevusele ja pedagoogilisele propagan-dale.

Peale selle, et Anton Semjonovitš on silmapaistev nõukogude pedagoog, on tal ka nõukogude ilukirjanduses kui kirjaniikul väga auväärne koht. Oma pedagoogilisi kogemusi käsitleb Anton Semjonovitš Makarenko silmapaistvais ilukirjanduslikes teostes: „Pedagoogiline põem” ja „Lipud tornides”. Samale ainele on pühendatud ta raamat „Kolmekümnenda aasta marss”.

Suure ja huvitava pedagoogilise sisuga on ta „Raamat las-

---

⁹⁰⁾ Tsiteeritud E. N. Medõnski raamatu järgi: „A. S. Makarenko” 1944., lk. 14—15.

tevanemaile", mis käsitleb kunstipärase vormis koduse kasvatuse põhimõtteid ja meetodikat. Koduse kasvatuse küsimustele pühendas Anton Semjonovitš väga palju tähelepanu. Oma elu viimastel aastatel esines ta sageli lastevanemate ees ja õpetajate koosolekuil.

Ta põhialused kasvatusküsimuste kohta on kogutud raamatus „Loengud lastekasvatusest” (1940).

Igal nõukogude pedagoogil tuleb uurida kõiki neid teoseid.

Siin aga käsitleme lühidalt Anton Semjonovitši põhilisi, kõige olulisemaid pedagoogilisi ideid, peatudes peamiselt ideil, millel on enam tähendust algkooliõpetajate jaoks.

§ 51. Sotsialistliku humanismi idee   Esimene ja tähtsaim idee Makarenko pedagoogilises süsteemis on sotsialistlik humanism, mille olemus seisneb järgmises: lapse isiksuse austamine, armastus laste vastu, vastutus laste eest, iga õpilase tundmine, hea eeldamine õpilases, usaldus tema vastu.

A. S. Makarenko pedagoogikas.

Oma artiklis „Kõnelus lugejaga” kirjutab Makarenko: „Elu ei ole ainult ettevalmistus homseks päevaks, vaid ka vahenditu elav rõõm. Teha seda rõõmu mittevasturääkivaks kohustusele, paremale püüdmisele, see tähendab lahendada küsimus bolševistliku käitumise eetikast”. Niisiis, lasta juhendada kohustuse teadvusest ja tundest oma sotsialistliku Kodumaa suhtes, luua endale rõõmu, püüdes kollektiivi rõõmule — selles on õnn. Sellele õnnele on vaja lapsi juhtida.

Sotsialistliku humanismi avaldusi näeme Makarenkol ta suhtumises igasse õpilasesse. Tuleb ütelda, et ta ise tundis väga hästi iga õpilast. Gorki, kes isiklikult jälgis Makarenkot koloonia töös eneses, kõneleb temast: „Kõike näeb, kõike teab, iga kolonisti tunneb, iseloomustab teda viie sõnaga ja nii nagu teeb momentvõtte ta iseloomust”.

Tõepoolest, kui loete „Pedagoogilist poemi” ja teisi Makarenko teoseid, siis näete, kui kujukalt ja teravalt iseloomustab ta iga koloonia kasvandikku. Ta tunneb tõepoolest sügavalt iga kasvandiku hinge.

Makarenko suhtub väga tähelepanelikult, hoolitsevalt igasse oma kasvandikku. Kasvandikud loevad teda oma tõeliseks isaks. Üks ta kasvandikest kirjutab: „Meie Anton Semjonovitš, meie Makarenko, see on muidugi isa, tõelik isa, nõukogulikult täisväärtuslik, looja, sõber, innustaja ja kasvataja”.

Kui olid Makarenko matused, kogunes Moskvasse väga palju ta kasvandikke, ja nende elamused matustel olid nii tugevad, et juuresolijad olid üllatatud, kuivõrra need tundmused olid ehtsad pojalikud tundmused Makarenko suhtes

§ 52. A. S. Makarenko kollektiivi kasvatuses kollektiivi läbi.

Järgmine tähtis idee Makarenko pedagoogilistes vaadetes on idee sellest, et lapsi on vaja kasvatada kollektiivi kaudu. Ainult kollektiiv loob tingimused individuaalsuse õitsenguks. On tähtis pedagoogi mõjutus kasvandike kollektiivile, aga mitte lihtsalt üksikuile kasvandikele. Pedagoog on selle kollektiivi autoriteetne juhataja.

Kuid ei või olla tervet kollektiivi ilma kindla elulise sisuta. Ja kollektiivi elus ei või lubada seisakut. Sel mõttel on meie kooli suhtes määratu tähtsus. Koolides on õpilasorganisatsioonid, kuid sageli juhtub, et ka selliste organisatsioonide olemasolul siiski pole ühtlast laste kollektiivi.

Ometi võib õpilaste kollektiividele esitada huvitavaid, järjest uusi ja uusi ülesandeid õppetöö, distsipliini, füüsilise töö, kultuur-haridustöö, kehakultuurilis-kaitsetöö jne. organiseerimise liinil. Ikka leidub kollektiivi elus uut huvitavat sisu.

Makarenko poolt juhitud kolooniate kogemustes näeme, kuidas kollektiiv elab täit elu.

Makarenko seadis oma kollektiivi ette üha uusi perspektiive, üha uusi ülesandeid, polnud seisakut kollektiivi elus. See on väga tähtis moment. Ja meie kool peab tingimata selle printsiibi Makarenkolt üle võtma, see on väga viljakas pedagoogiline idee.

Kollektiivi loomise ja arendamise baasiks on töö. Töökasvatuse idee on samuti Makarenko pedagoogilise süsteemi põhilisemaid ideid, kusjuures on mõeldud sellist töökasvatust, mille aluseks on loova töö seos õpetusega. Kolooniais oli kasvandike õppetöö koolis, oli tööstuslik ja põllumajanduslik tootmine, ühiskondlik töö, klubitöö ja eneseteenindamine. Mitmekesise töö alusel kasvas Makarenko kolonistides selliseid jooni, kui austus igasuguse töö vastu, valmidus täita oma töökohustused mitte ainult huvi järgi selle või teise tööliigi vastu, vaid kohusetundest. Iseloomustav on selline huvitav tõsiasi: tuli Gorki-nimelisse kolooniasse üks „pedagoogiline soosija”. Käis kolooniat mööda ja vaatas, kuidas kolonistid elavad. Tuli sealauta. Seal töötas üks kolonist ja puhastas sealauta.

Pärast see külastaja kaebas Makarenkole: „Ma vaatasin tööd sealaudas, mul oli kahju kasvandikust, ma tundsin talle kaasa. Kui ma aga eemale läksin, kuulsin, kuidas see kasvandik kõneles oma seltsimehega: „Mina olen entusiast, tema aga mõtleb, et olen hobune.”

Kolonistide suhtumine töösse oli entusiastide suhtumine ja nad tegid huviga ka mittehuvitavat tööd.

Koloonia kasvandikes kujunes ideeline suhtumine töösse kui ühiskondlikult vajalikusse asjasse.

Klubitöö oli samuti vajalikuks ja tähtsaks lüliks kolonistide kollektiivi elus. Oluliselt on ta see, mida nimetame klassiväliseks tööks. Selle töö mitmekesisus ja huvitavus on kolooniale iseloomustavad, kuid suur on klubitöö tunnetuslik ja kasvatuslik tähendus. Makarenko omistas sellele tööle suurt tähtsust. Koloonias oli vaikne ja valju klubi, oli palju huvitavaid mee-

lahutusi. Oli seinaleht, mis ilmus sagedasti. Toimetusest võttis osa Makarenko ise. Klubitöö sisu ja vormidega tutvustab meid Makarenko oma raamatus „Kolmekümnenda aasta marss”. —

§ 53. A. S. Makarenko distsipliinist.

Kollektiivi tööelu on tähtsamaid tingimusi laste distsiplineeritud ja organiseeritud oleku kasvatamiseks. Distsipliin on kasvatustöö tulemus. Distsipliin peab põhjenema kasvandiku seesmisel veendumusel. Meile pole vaja lihtsat sõnakuulmist — see on väga elementaarne nõue. Muidugi on vaja ka lihtsat sõnakuulmist, kuid sõnakuulmine ei pea olema pimesi, vaid peab olema teadlik. Tahame niisugust distsipliini, kus kasvandik ise püüaks võimalikult hästi teha seda, mis temalt nõutakse, võimalikult hästi täita reeglid, mis kehtivad kasvatusasutises, ja ergutada teisi selleks. Vähe sellest; kui isegi pole käsku, kuid kasvandik tunneb, et on vaja midagi teha kollektiivi jaoks, ja ta peab seda ka ilma käskluseta tegema. Meie püüame sellisele distsipliinile, mitte aga lihtsale sõnakuulmisele. See on samuti väga tähtis ja oluline idee, mida peame teostama oma kasvatusasutistes, eriti meie koolides.

Distsipliin peab põhjenema nõudlikkusel. Peab olema selge ja otsustav nõudlikkus juhataja ja kollektiivi poolt, ja see nõudlikkus peab põhjenema lapse austusel. Makarenko arutles nii: „Ma olen sellepärast nõudlik, et ma sind austan.” Ja lapsed koloonias said aru, et kui Makarenko esitas kellelegi kasvavaid nõudmisi, siis see kasvandik on tõusnud ta silmis. See mõjus väga tugevalt positiivses suunas kasvandike käitumisse.

Nende ideedega on seotud ka Makarenko suhtumine karistusse. Ta arvas, et karistused mõjuvad, kui neid rakendatakse üksmeeles — kollektiivis. Kui aga kollektiivi ei ole, siis kasutatud karistus ei avalda niisugust muljet. Kui kollektiiv toetab karistust ja karistatud kasvandik tunneb, et kannab vastutust

kollektiivi ees, siis avaldab karistus kasvandikesse vajalikku mõju.

Arutamist, et halb on see pedagoog, kes ei oska karistusteta toime tulla, loeb Makarenko ekslikuks. Kui kasvandik sooritas süüteo, tegi huligaansuse, pettis, käitus jämedalt, kas siis teda jätta karistamata? Makarenko pidas ekslikuks jätta karistamata kasvandik, kes on süüdi. Kui vaja, tuleb karistada. Kasvandik, kellele kõik andestatakse, keda ainult hellitatakse ja meelitatakse, muutub hellitatud inimeseks, kes nõuab teistelt, ise aga ei anna midagi kollektiivile. Makarenko oli igasuguse kehalise karistuse vastane. „Raamatus lastevanemaile” on toodud tugevaid ja ilmekaid väiteid kehaliste karistuste vastu, ja need, kes väidavad, et Makarenko pooldas kehalisi karistusi, kas ei tunne seda küsimust või tahavad teadlikult Makarenkot diskrediteerida. Makarenko on tegelikult kehaliste karistuste kategooriline vastane.

Makarenko pidas tähtsaks kunsti vestelda lastega, oskust kõnelda nendega. Seda kunsti tuleb meil õppida.

Vestlustes kasvandikega ilmutas Makarenko teravmeelust, leidlikkust ja, mis tähtsaim, kindlust eneses ja oma veendumuste õigsuses, kindlust selles, et ta need veendumused võis teha oma kasvandike veendumuseks.

Makarenko pidas väga tähtsaks ka kasvatuses esteetilist külge. Ja distsipliini küsimustele vaatas ta mitte ainult kõlb-
lusõpetuse, vaid ka esteetiliselt seisukohalt. Ta otsis igal pool ilu. Ja käitumisküsimustes otsis ta ka esteetikat, ta püüdis, et kolonistide käitumine oleks moraalselt ilus. Kuidas sellest aru saada? Seletame seda näite varal. Kolonistide koosolek otsustas, et trammis tuleb vanematele inimestele kohta anda. Kui otsus korra juba tehtud, siis igaüks luges kohuseks seda täita. Mõne aja pärast koosolekul võeti üles küsimus reegli täitmise üle. Selgus, et kolonistid täidavad reeglit, aga kuidas täidavad: seal ta annab kõha vanemale inimesele ja vaatab, missugust

muljet avaldab see teistesse, ta nagu kiitleb sellega, et andis koha: — ei, see ei kõlba. Ja võetakse vastu uus otsus: „Kohta anda ja mitte vaadata”. See on juba nõudluse kõrgem aste käitumise suhtes, see on juba moraalselt ilus käitumine. Nii mõistis Makarenko distsipliini esteetilist külge, käitumise esteetilist külge. Ta püüdis esteetikat viia ellu endasse, tegudesse, kasvandike käitumisse.

Pedagoog peab põhjalikult uurima Makarenko töid originaalis.

Makarenko pedagoogilistele kogemustele, mida ta ise ilmekalt kujutas oma andekais teostes, omistas suurt tähtsust selline suur hindaja nagu Aleksei Maksimovitš Gorki. Makarenko taolistest pedagoogidest kirjutas ta: „Need pole unistajad, fantaseerijad, vaid pedagoogi uus tüüp. Need on inimesed, keda põletab tõeline armastustuli laste vastu, ja kõigepealt — need on inimesed, kes, nagu mulle näib, hästi tunnevad ja teavad oma vastutust laste ees.”

SISUKORD.

	Lk.
1. Jan Amos Komensky	4
2. Heinrich Pestalozzi	13
3. Haridus ja koolid Venes ajastul enne Peetrit	24
4. Algharidus Peetri ajastul	32
5. Koolireform XVIII saj. lõpul	36
6. Algkooli areng Venemaal XIX saj. esimesel poolel	40
7. Vene pedagoogiline mõte XIX sajandi 60-ndail aastail	47
8. K. D. Ušinski pedagoogilised ideed ja pedagoogiline tegevus	56
9. L. N. Tolstoi pedagoogilised ideed ja pedagoogiline tegevus	71
10. Semstvo algkool ja ta väärtuslikud pedagoogilised kogemused	80
11. Nõukogude algkool — alghariduse arengu uus kõrgeim etapp	96
12. V. I. Lenini õpetus kommunistlikust kasvatuses ja haridusest	98
13. J. V. Stalin kommunistlikust kasvatuses ja haridusest	109
14. N. K. Krupskaja pedagoogiline tegevus ja pedagoogilised ideed	118
15. A. S. Makarenko pedagoogiline tegevus ja põhilised pedagoogilised laused	126

Vastutav toimetaja Joh. Käis.

Ladumisele antud 23. I 1947. Trükkimisele antud 19. III 1947. Trükiarv 5200. Paber 56:79,1/16. Trükipoognaid 8,5. Trükitahti trükipoognas 35088. Arvutuspoognaid 7,4. MB-01720. Trükikoda „Hans Heidemann“, Tartu, Vallikraavi 4. Tellimise nr. 126.

На эстонском языке.

Б. П. Есипов и Н. К. Гончаров.
Педагогика III.

Trükivigade õiendusi.

On trükitud:

Peab olema:

Lk.	31, ül. 5. rida	õpperaamat,	õpperaamat
"	37, ül. 5. "	ettenähtud	ette nähtud
"	42, ül. 5/6. "	ebausuj ja eelarvamusi,	ebausuk ja eelarvamused,
"	44, ül. 17. "	25. a. kestel	25 a. kestel
"	50, ül. 7. "	väärtsused,	väärtused,
"	61, ül. 17. "	folklori	folkloori
"	88, alt 13. "	heameelegs	heameelega
"	93, ül. 15. "	juhutama	juhatama
"	111, ül. 6. "	kultuuri	ega kultuuri
"	124, alt 9. "	tasakaalukuse	tasakaalukuse,

Rbl. 5.—

A-16124

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00423560 4